

Program för jämlikhet

Marika Lindgren Åsbrink
Anna Almqvist
Ulrika Vedin

Ojämligheten i Sverige har vuxit under lång tid. Samma mönster återfinns i de flesta jämförbara länder. De växande klyftorna har stora konsekvenser; för demokratin, för sammanhållningen i samhället och för den enskilda människans makt och möjligheter.

Det är bakgrunden till att LO-kongressen 2016 beslutade att tillsätta jämlikhetsutredningen. Syftet var att beskriva ojämlikhetens framväxt och konsekvenser, förstå vad det är som driver den och att ta fram förslag på hur jämlikheten kan öka. Utredningen har tagit fram en lång rad underlagsrapporter, två program med konkreta förslag som beslutats av LOs styrelse, och lägger härmed fram sin slutrapport.

Min förhoppning är att denna rapport tillsammans med jämlikhetsutredningens övriga material ska bidra till en debatt om vilka skarpa förslag som bäst kan minska ojämlikheten i samhället, så att alla människor får komma till sin fulla rätt.

Therese Guovelin

LOs förste vice ordförande

Slutrapport till LOs jämlikhetsutredning.

Rapporten är skriven av Marika Lindgren Åsbrink, Anna Almqvist och Ulrika Vedin.

© Landsorganisationen i Sverige 2019

Omslag: Cristina Jäderberg

Grafisk form: LO

Tryck och produktion: Bantorget Grafiska AB, Stockholm 2019

ISBN 978-91-566-3345-4

LO 19.09 400

Innehåll

1. Inledning	5
Del 1. Ojämlikheten i Sverige	9
2. Ojämlikhetens konsekvenser	10
Hälsan och ojämlikhetens persistens	10
Grannar och ojämlikhet	16
Klasskompisar och ojämlikhet	19
Ojämlikhetens psykologi	23
Klyftor och politik	26
Stödet för vår samhällsmodell	28
Det handlar om makt	30
Sammanfattning: Ojämlikhet föder ojämlikhet	33
3. Ojämlikhetens utveckling	35
Inkomstskillnaderna i Sverige över tid	35
Välfärdstjänsternas utjämning	50
Förmögenhetsskillnadernas förändring	51
Sammanfattning: Fyra decennier av ökande ojämlikhet	55
4. Varför ojämlikheten växer	57
Förändringar på arbetsmarknaden	57
Kapitalinkomsternas tillväxt	62
Förändrad befolkningssammansättning	67
Minskad omfördelning och urholkning av trygghetssystemen	68
Sammanfattning: En perfekt storm	71
5. Hur vi åstadkommer jämlikhet	74
Facklig styrka	74
Full sysselsättning	78
En högproduktiv ekonomi	81
Den generella välfärden	83
Sammanfattning: Rusta för förhandling	85

6. Hot mot jämlikheten: minskad facklig organisering	88
Facklig organisering mycket viktig för jämlikhet	89
Förändrade förutsättningar påverkar organiseringen	92
Fackets eget arbetssätt och uppbyggnad blir än viktigare	95
Sammanfattning: Facket en nyckel för ökad jämlikhet	97
7. Jämlikheten och framtidsutmaningarna	100
Den ekonomiska tillväxten	100
Digitalisering och konkurrens	102
Klimatomställningen	107
Rädsla att falla	
– hur växande klyftor bäddar för högerpopulismen	109
Sammanfattning: Trygghet i förändring	114
Del 2. Förslag för jämlikhet	117
Punkt 1. Sätt mål för jämlikheten	
– Sverige ska tillbaka till jämlikhetstoppen	119
Punkt 2. Hög efterfrågan för full sysselsättning	120
Punkt 3. En stark internationell fackföreningsrörelse	
för en ökad löneandel	124
Punkt 4. Jämställda och jämlika arbetsinkomster	126
Punkt 5. Integration kräver goda jobb	129
Punkt 6. Prioritera den fackliga organiseringen högt	133
Punkt 7. Rättvisare beskattning av kapital och kapitalinkomster	138
Punkt 8. Ekonomisk trygghet vid arbetslöshet och sjukdom	145
Punkt 9. En pension att leva på	148
Punkt 10. Försörjningsstöd som ger rimliga levnadsvillkor	152
Punkt 11. Möt välfärdens utmaningar	154
Punkt 12. Låt inte marknadsmekanismerna	
öka klyftorna i välfärden	159
Punkt 13. Låt inte det sociala arvet avgöra barns möjligheter	164
Punkt 14. Bygg för jämlikt boende	170
Avslutningsvis: Har vi råd med jämlikhet?	175
8. Slutnoter och källor	179

1. Inledning

ÄN SÅ LÄNGE har allt gått bra.

Det finns en anekdot som berättas i den franska filmen *Medan vi faller*, om ett djupt segregerat och sönderfallande Paris: En man faller från ett 50-våningshus, och för varje våning han passerar säger han sig själv just detta:

Än har allt gått bra.

Kanske är det som med ojämlikheten. I nästan alla världens länder har inkomstskillnaderna mellan människor vuxit de senaste decennierna. Trots att de svenska klyftorna vuxit snabbast bland de rika länderna i världen är Sverige fortfarande jämlikt, relativt sett. När allt fler oroade röster runt om i världen höjs för att åtgärda inkomstskillnaderna, är det vanligt att något som liknar den svenska samhällsmodellen lyfts fram som ett föredöme.

Det ligger en ironi i att många av de framgångsfaktorer som brukar pekats ut som jämlikhetsskapande sedan länge urholkats i Sverige, genom mer eller mindre aktiva politiska beslut.

Det tar lite tid innan det märks för bredare grupper.

Än så länge har allt gått bra.

Icke desto mindre: Sverige har varit ett av de mest framgångsrika länderna i världshistorien på att skapa jämlikhet. Det finns all anledning att lära av detta och att bygga vidare på det som visat sig fungera.

Så vad har skapat den svenska jämlikheten? Det handlar om starka fack som drivit på för en jämlik fördelning av de värden som skapas. Och det handlar om en politik som inneburit en ambitiös ekonomisk omfördelning och en kraftfull och utjämnande välfärd.

Eller uttryckt på ett annat sätt: Jämlikhet kan sannolikt bara åstadkommas mer långvarigt om man försöker minska klyftorna både på förhand och i efterhand. Omfördelning i efterhand är viktigt, och den är också relativt hög i Sverige. Men inkomstskillnader handlar om makt, och en av den mänskliga psykologins starkaste tendenser är oviljan att bli fråntagen det vi uppfattar som vårt. Omfördelning i efterhand är alltså

svårt. Det uppstår alltid politiska krav på att minska omfördelningen från de som förlorar på den. Legitimiteten hotas i ett system som uppfattas alltför ensidigt ta från de rika och ge till de fattiga.

Den verkliga framgångsfaktorn för den svenska jämlikheten, det som får oss att sticka ut jämfört med många andra länder, är därför att vi under 1900-talet byggde ett samhälle som lyckades med att undvika att ojämlikheten uppstod redan från början. Det gjordes med den generella och generösa välfärden, med den svenska arbetsmarknadsmodellen där löntagarna har en stark förhandlingsposition genom sina fackliga organisationer och med en samhällsekonomi för full sysselsättning, där lågproduktiva verksamheter inte har hållits under armarna med hjälp av låga löner.

Det finns naturligtvis inget motsatsförhållande mellan att motverka klyftor i förväg respektive efteråt. Även den ekonomiska omfördelningen i efterhand har en förebyggande effekt. Som vi kommer att se finns det i ojämlikheten en stark inneboende tendens att växa. Den sociala rörligheten är högre där klyftorna är mindre. Att reparera klyftor i efterhand minskar alltså även deras möjligheter att växa i framtiden.

Man kan se på samhällsekonomin som en ständig förhandling. Det är centralt för att förstå betydelsen av det förebyggande jämlikhetsarbetet. Den som kommer till förhandlingsbordet bättre rustad har ett starkare utgångsläge. Välfärden rustar den enskilde till att kunna ställa högre krav, vara uthålligare, inte behöva nöja sig med smulor. Den fackliga organiseringen skapar den kollektiva styrka som är nödvändig för att motverka det inneboende underläge det innebär att enbart ha sin arbetskraft att sälja, till skillnad från att också ha ett ekonomiskt kapital. Ekonomiska resurser kan koncentreras till ett fåtal händer på ett annat sätt än humankapital. Förhållandet mellan enskilda löntagare och arbetsgivare på arbetsmarknaden är därför alltid asymmetriskt. Facket och välfärden har varit metoder att utjämna denna asymmetri och att genom gemensam styrka minska underläget.

En generös välfärd, där alla får ta del av utbildning, sjukvård och omsorg av god kvalitet, har byggt individerna starka och skapat en hög produktivitet i samhällsekonomin på ett sätt som gagnar oss alla. En nyckel är att den ekonomiska omfördelningen omfattar hela befolkningen, i och med att skattekvoten är hög och välfärdsstaten väl utbyggd. Förmå-

nera riktas inte selektivt till de fattigaste utan fördelas till oss alla, inte minst över en livstid. Det gör att stödet för omfördelningen blir högre.

Starka fackföreningar har medfört att arbetsinkomsterna under lång tid hållit ihop. Det ser inte likadant ut i många jämförbara länder, där höginkomsttagare de senaste årtiondena dragit iväg samtidigt som låg- och ibland även medelinkomsttagare stått stilla och stampat. I Sverige växer klyftorna främst i ändarna av inkomstfördelningen: botten har halkat efter och toppen har dragit ifrån, medan läget varit mer stabilt för människor med genomsnittsinkomster. Förklaringen ligger alltså inte primärt i ökad lönespridning, utan i förändringar av andra inkomster. Förenklat kan man säga att det för de fattigaste handlar om urholkade försäkringsersättningar och bidrag, för de rikaste om växande kapitalinkomster.

Ojämligheten är alltså växande, och mycket av det som fungerat som motmedel har försvagats under lång tid.

Full sysselsättning har nedprioriterats. Arbetslöshet och prekära anställningsförhållanden har tillåtits breda ut sig. Kapitalet har fått större spelrum. Socialförsäkringarna och arbetslöshetsförsäkringen har tydligt urholkats sedan 1990-talskrisen. Att skolresultaten har sjunkit och att såväl skola som vård och omsorg brottas med personalbrist och arbetsmiljöproblem är exempel på hur centrala delar av välfärden släpar efter. Den fackliga organisationsgraden är sjunkande. Den ekonomiska omfördelningen har också blivit mindre över tid.

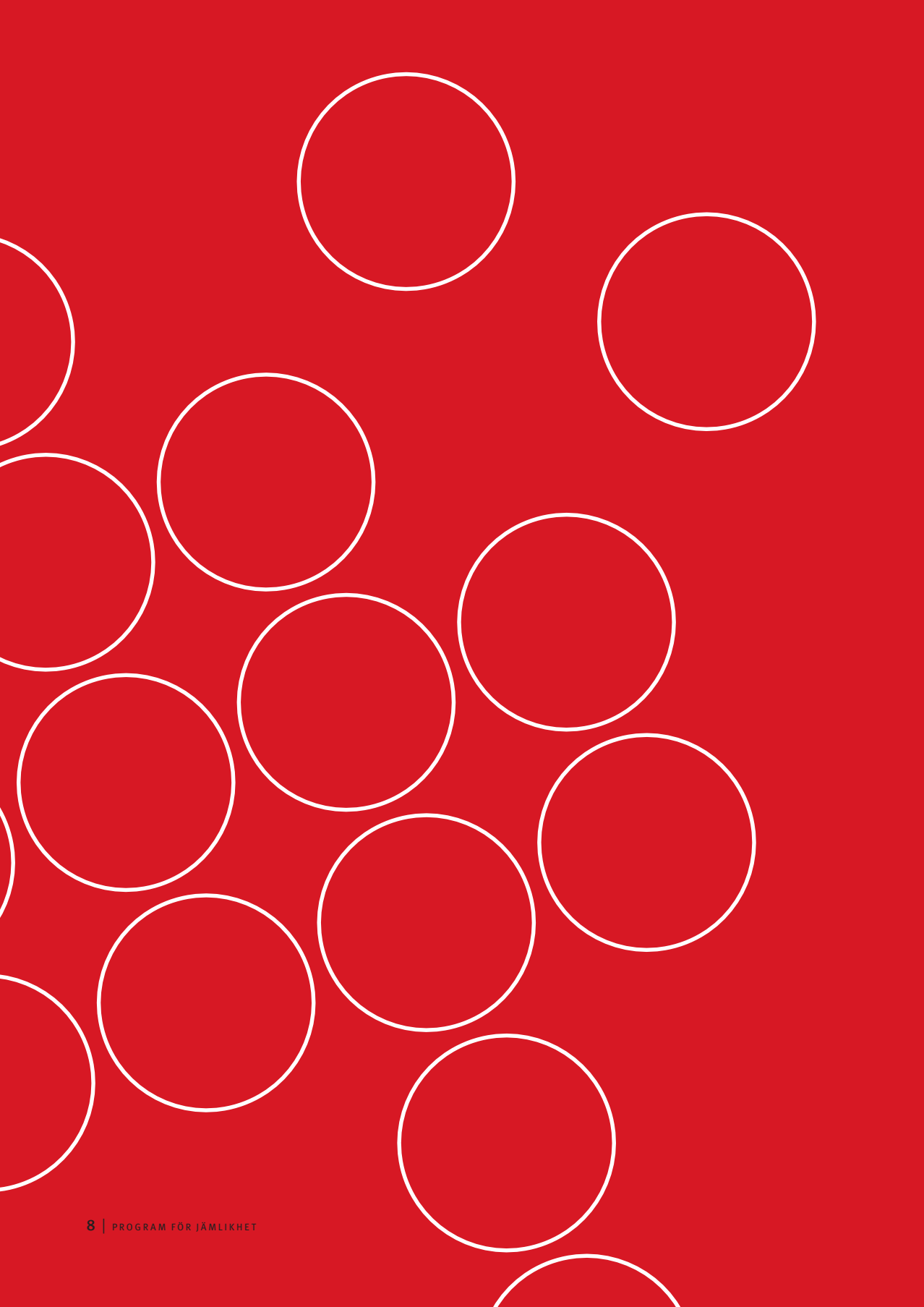
Många har drabbats direkt av denna utveckling. Fler kommer att göra det om bristerna inte rättas till. Det är viktigt att se att riskerna också gäller samhället i stort. Som vi kommer att se har ojämlikheten konsekvenser inte bara för dem som befinner sig längst ner, utan för oss alla.

Här finns det fog för att säga: än så länge har allt gått bra.

Men det kanske inte kommer att fortsätta göra det.

I denna bok kommer vi att gå igenom både vad som hänt med inkomstojämlikheten, vad det kan bero på att den ökar, och föreslå åtgärder för hur trenden kan vändas.

Men vi ska börja med varför ojämlikheten ens är ett problem. Vilka konsekvenser har klyftor för människor? Och varför verkar det finnas så starka inneboende tendenser i ojämlikheten att växa? Om detta kommer bokens första kapitel att handla.

Del 1

Ojämligheten i Sverige

2. Ojämlighetens konsekvenser

2.1 Hälsan och ojämlikhetens persistens

Man kan börja med döden.

Eller åren i livet. Sju år längre lever de kvinnor som tjänar mest jämfört med de kvinnor som tjänar minst. Hela nio extra år får de rikaste männen.¹

Medellivslängden i Sverige har aldrig varit så hög som nu. Men skillnaden mellan personer med olika utbildningsnivå har ökat. För kvinnor i vissa typiska LO-yrken är medellivslängden rentav sjunkande.² Samtidigt har medellivslängden ökat mest bland höginkomsttagare och högutbildade.³

Man kan tänka sig tillbaka till England och Wales året 1911. Då dog 76 av 1 000 spädbarn i den rikaste klassen. Bland de fattigaste dog dubbelt så många. 90 år senare hade oändligt mycket förbättrats både vad gäller levnadsvillkor i allmänhet och hälso- och sjukvårdens möjligheter. Som en följd dog betydligt färre nyfödda – men den relativa skillnaden mellan fattiga och rika kvarstod. Fattiga föräldrar fick fortfarande nästan dubbelt så ofta uppleva att deras bebis dog, jämfört med rika föräldrar.⁴

Faktum är att svenska forskare har beräknat att en minskning av fattigdomen med en procentenheter skulle medföra att mellan tre och fyra barn fler per 100 000 skulle överleva.⁵

Det är också en prislapp på vad klyftorna kostar oss.

Även med ett växande välstånd och den medicinska vetenskapens framsteg har det alltså visat sig svårt att bryta ojämlikheten i hälsa och dödlighet. Det går igen på område efter område. Diabetes, astma eller oavsiktlig förgiftning; lungsjukdomar, mord eller alkoholmissbruk; psykisk sjukdom, hjärtsjukdom, hormonsjukdomar – dödligheten är genomgående större för lägre klasser än för högre. Det handlar också om en skala.⁶ Det är inte bara de fattigaste eller de med allra kortast utbildning som oftare dör i förtid.⁷ Ju högre upp på den socioekonomiska skalan du befinner dig, desto lägre är risken för att dö vid varje givet ögonblick.⁸

Det innebär att de flesta av oss har kortare liv än vad vi skulle kunna ha.

Och det är inte bara döden som är ojämlik. Samma gradering finns i hälsan under livets gång: det gäller värk, nedsatt rörlighet, sämre psykiskt välbefinnande, sämre självskattad hälsa i allmänhet, förekomsten av en lång rad sjukdomar. Alltihop blir vanligare ju längre ner på den sociala stegen vi rör oss.

De flesta av oss skulle kunna ha det bättre.

Vad betyder eget ansvar i sammanhanget? Undersökningar av människors levnadsvanor visar en tydlig koppling mellan klass och livsstil. Människor med lägre socioekonomisk status lever oftare ohälsosamt. De röker oftare, rör på sig mindre, äter mer onyttigt och sover sämre (å andra sidan dricker de mindre alkohol än personer med hög socioekonomisk status, men dör trots detta oftare i alkoholrelaterad sjuklighet).⁹ Allt detta är riskfaktorer starkt kopplade till en sämre hälsa.

Det finns ett liknande mönster i benägenheten att söka vård. Grupper med större behov söker vård i mindre utsträckning än grupper med mindre behov.¹⁰ Det finns också socioekonomiska skillnader i vilka som inte tar sin medicin eller inte dyker upp på olika typer av hälsokontroller. Dessa är, oftast, de personer som är mest riskutsatta.¹¹ Även i ett rikt land som Sverige avstår människor från att söka vård eller hämta ut medicin.¹² Det har inte bara ekonomiska skäl. Olika socioekonomiska grupper har olika uppfattningar både om sin egen hälsa och om när man bör söka vård.¹³

Det kanske kan formuleras som att människor med mer resurser har större möjlighet att ta vara på sina intressen, medan människor med små resurser inte kan det i samma utsträckning.

Men vad beror det på att människor väljer det som är dåligt för dem? Eller snarare – varför verkar människor med lägre socioekonomisk status vara mer benägna att göra det som är inte är bra?

Centralt för att förstå detta är att även det som kan se ut som fria val inte är särskilt fritt. Vårt handlingsutrymme påverkas av var i klasstrappan vi befinner oss. Att ojämlikhet tenderar att föda mer ojämlikhet är en helt avgörande mekanism. Vi kallar den *ojämlikhetens persistens* och den är, som vi kommer att se, grundläggande för att förstå ojämlikhetens konsekvenser, på långt fler områden än hälsans.

I USA gjordes på 1940-talet en studie av hungerns effekter. I ett experiment utsattes frivilliga för tillfällig svält. Resultatet visade, föga förvå-

nande, att de blev besatta av mat. Det handlade inte bara om att vilken sorts mat som helst accepterades och slukades till minsta smula, utan om att de medverkandes hela medvetande upptogs av mat. När de tittade på film var de enbart intresserade av de scener där mat omnämndes. Samtalen de hade ägnades åt långsiktiga planer på att öppna restaurang eller att bli bönder. De samlade på kokböcker i mängder.

Forskarna Eldar Shafir och Sendil Mullainathan har visat att samma mönster går igen på betydligt fler områden.¹⁴ När vi upplever brist på något – sömn, trygghet, tid, pengar – förändrar det vårt sätt att tänka. Det fokus det skapar på det som saknas kan visserligen medföra skärpt kreativitet i att få tag på det som fattas, men det sker till priset av minskat fokus på andra centrala områden, som nyfikenheten på de större sammanhängen eller förmågan att föreställa sig långsiktiga konsekvenser. Shafir och Mullainathan kallar det ”förlust av bandbredd” och menar att det är särskilt problematiskt i förhållande till pengar. Skälet är helt enkelt att människans kognitiva förmåga är begränsad. Behovet av att klara den omedelbara försörjningen upptar större delen av de mentala resurserna och lämnar lite utrymme till annat.¹⁵ Detta försämrar omdömet, förmågan till rationella beslut och förmågan att se helheter. Det medför försämrad intelligens och därtill försvagad förmåga att stå emot självdestruktiva frestelser.¹⁶ ”Ta ifrån [en människa] allt. Titta så konstigt han betar sig”, som poeten Claes Andersson har skrivit.

Vår kapacitet som människor är helt enkelt begränsad. Det är en lyx att leva så att man har förutsättningar att tänka långsiktigt. De som mest skulle behöva göra de noggranna valen har de facto sämre möjligheter att göra det.

”Att fokusera på dåliga vanor gör att vi missar det viktigaste för hälsan när det gäller det mest framträdande i den mänskliga erfarenheten: relationer mellan människor”, skriver den ansedde hälsoforskaren Michael Marmot.¹⁷ Han menar att sociala hierarkier påverkar ojämlikheten i hälsa via tre mekanismer: *resursbrist*, *status* och *makt*. Alla tre kan kopplas till stress, vilket är en avgörande faktor när det gäller hälsa.

Vad gäller den konkreta *resursbristen* är det otvetydigt så att människor med lägre inkomster ofta bor sämre och har tyngre och farligare jobb – eller inget jobb alls, vilket i sig är en stressfaktor. Även i ett rikt land som Sverige finns det alltså högst materiella förklaringar till varför

de som har det sämst ställt har sämre hälsa. De lever farligare för att de inte har något val. De utför de tyngre jobb vi alla är beroende av, vilket går ut över deras välmående.

Ytterligare en form av resursbrist är att personer med lägre socioekonomisk status faktiskt får sämre vård. Det förklarar inte ojämlikheten i hälsa i dess helhet, men det är inte oviktigt. Bland annat finns det skillnader i överlevnad efter vård vid behandling av exempelvis hjärt- och kärlsjukdom, cancer och KOL för individer med olika utbildningsbakgrund. Tillgången till olika vårdinsatser varierar också, exempelvis läkemedelsbehandling, remittering till specialist eller olika former av avancerade ingrepp vid hjärtinfarkt. Kortutbildade och utlandsfödda missgynnas. Människor bemöts olika beroende på vilka de är. Det gäller även i vården och är inte något den enskilde individen kan styra över, utan är en av många olika sorters resursbrist som fattigare människor möter.¹⁸

Även *status* spelar roll för att förstå de sociala skillnaderna i hälsa. Det spelar roll för vår hälsa vilka vi är i förhållande till andra. Det är alltså inte bara vilka resurser vi absolut sett har tillgång till – om vi har mycket eller lite av sådant som är bra för hälsan – som spelar roll, utan även det relativa. Hierarkier är kanske en del av vår natur, skriver Michel Marmot, men konsekvenserna av dessa hierarkier är inte ödesbestämda. De ser olika ut i olika samhällen och kontexter.¹⁹ Om resurserna är knappa hårdnar kampen om dem och status får större betydelse för sannolikheten att lyckas i denna kamp. Knappa resurser innebär därmed ett större hot mot vår status än om resurserna finns i större mängd.

Att befinna sig längre ned i den sociala hierarkin innebär slutligen att ha lägre grad av kontroll – *makt* – över sitt liv. Att leva med höga krav men lite kontroll, exempelvis i arbetet, medför en ökad stress som visat sig vara kopplad till exempelvis större risk för hjärtsjukdomar. Också kopplingen mellan ansträngning och belöning spelar roll. Om människor uppfattar att deras ansträngningar är större än uppskattningen de möter, skapar det stress.²⁰ Båda dessa fenomen – krav/kontroll och ansträngning/belöning – har tydliga klassmässiga kopplingar, men är även relaterade till ojämlikhet mellan könen.

Ojämlikhet skapar alltså stress hos människor, och denna stress påverkar människors hälsa negativt. Vad är det då med stress som är så hälsofarligt? Stress i denna bemärkelse är något mer än att allmänt sett

ha mycket att göra. Människor med högstatusjobb har ofta en hög arbetsbelastning, men också god hälsa, vilket kan kopplas till att de har kontroll över sin arbetssituation och ofta blir belönade för det arbete de utför.

Den stress som påverkar hälsan handlar istället om en kroppslig reaktion på vad som uppfattas som någon typ av hot. Nerver och hormoner påverkas, puls, blodtryck och blodsocker stiger, blodfetterna förändras liksom flera andra kroppsliga funktioner. Det är en rimlig fysisk reaktion i en situation av akut fara – när någon behöver slåss eller fly – men är skadlig att leva med under längre tid.²¹ Långvarig stress kan bland annat leda till försämrad prestationsförmåga, kronisk trötthet, minnesstörningar och sömnproblem. Därtill är stress en riskfaktor för kroppsliga sjukdomar och död, särskilt vad gäller att insjukna och dö i hjärtinfarkt.²² Stress är dessutom den vanligaste orsaken till sjukskrivning.²³

Att ha låg socioekonomisk status är att leva med brist i flera bemärkelser – brist på pengar, brist på kontroll, brist på status, brist på uppskattning. Dessa bristsituationer är en sorts konstant underliggande stress, som är negativ för hälsan. Att vara fattig eller mer allmänt befinna sig långt ner på den sociala stegen är förknippat med känslor av skam, ilska, hopplöshet och uppgivenhet, känslor som i sig är stressande.²⁴

Ojämlighet upplevs i många dimensioner, så varför är just den ekonomiska så avgörande? ”Det som kanske gör inkomsten så speciell i förhållande till andra dimensioner av välfärd är dess omvandlingsförmåga till andra eftersträfvansvärda mål”, skriver forskaren Johan Fritzell.

*Dessa dimensioner inkluderar inte bara materiella förhållanden utan också mer subtila statusrelaterade förhållanden eller stressrelaterade processer. Alltför ofta har materiella och så kallat psykosociala faktorer setts som varandras motpoler [...] [I] stället [är] resursbegreppet centralt. På så vis kan vi enklare se att materiella och psykosociala faktorer sannolikt verkar i en komplicerad kausal kedja där psykosociala processer som till exempel känsla av skam ofta har en materiell bas.*²⁵

Människor upplever inte världen eller ojämlikheten enbart via sina plånböcker. Men innehållet i plånboken påverkar många andra dimensioner i livet. Inkomstskillnader är alltså mer än enbart materiella.

Det är svårt att reda ut vad av hälsoklyftorna som beror på inkomstnivåer och vad som beror på inkomstskillnader. Skapar ojämlikhet i sig dålig hälsa, eller är det den lägre inkomsten som gör det? Forskningen saknar entydiga svar, men det går inte att bortse från att relativa förhållanden spelar roll. En internationell genomgång visar att relativ fattigdom har ett starkare samband med dödlighet än absolut fattigdom. I USA har en ökande inkomstspridning kopplats till att också skillnaderna i dödlighet mellan olika inkomstgrupper har vuxit. Samma mönster finns i Sverige – den relativa ojämlikheten i dödlighet efter inkomst har ökat över tid, samtidigt som också inkomstskillnaderna har vuxit.²⁶

Frågan om orsak och verkan när det gäller ohälsa och inkomstskillnader är dock svår. Att människor har låga inkomster och dålig hälsa beror åtminstone delvis på att ohälsan i sig bidrar till den dåliga ekonomin, snarare än tvärtom. Men det är inte hela förklaringen.²⁷ Det tycks också som att ojämlikhet påverkar hälsan olika mycket för olika kategorier människor, där de med minst resurser påverkas mest negativt.²⁸ Det är ett mönster som går igen på fler områden, vilket vi återkommer till i bland annat senare avsnitt om grannskaps- och kamrateffekter.

2.1.1 Vår ojämlika oro

Ojämlikheten syns inte bara i plånboken. Klyftorna gäller också hur stor vår oro är och vad den gäller.

Arbetare, låginkomsthushåll och personer med kort utbildning är mer oroade både för den personliga situationen och för samhället generellt än personer högre upp i samhällshierarkin. Det gäller inte bara direkt klassrelaterade problem, som stor arbetslöshet eller ökade sociala klyftor, utan även till exempel terrorism, organiserad brottslighet, ett nytt världskrig och ökad alkoholkonsumtion.²⁹

Det finns visserligen några undantag. Högutbildade personer är mer oroade för miljöförstöring, klimatförändringar och politisk extremism.³⁰

Skillnaderna får politiska konsekvenser. De speglar att människor lever i olika verkligheter och de säger något om hur svårt det kan vara för människor med skilda bakgrunder att förstå varandras politiska prioriteringar.

Också nöjdheten med livet varierar systematiskt mellan olika grupper. Bland arbetare är färre nöjda med sina liv än bland tjänstemän och

företagare. Tittar man på befolkningen som helhet har nöjdheten med livet ökat sedan 1990-talet. Men undersöker man saken närmare avslöjas ett tydligt mönster. Att svenskarna generellt ser ut att ha blivit nöjdare de senaste 20 åren beror i princip enbart på höginkomsttagarna. I dag uppger hälften av alla höginkomsttagare att de är mycket nöjda med sina liv. Låginkomsttagarna ligger på samma nivå som 1996 – bara var fjärde låginkomsttagare är mycket nöjd med sitt liv.³¹

Nöjdhetklyftan har vuxit mellan människor beroende på hur mycket de tjänar. Det gäller även frågan om framtidstro, åtminstone när det handlar om den egna privata ekonomin. Det säger något om hur det är att leva på den förlorande sidan i ett ojämlikt samhälle. Med växande klyftor är livet och framtidsutsikterna helt enkelt sämre för dem på fel sida om klyftan, medan tillvaron ler mot utvecklingens vinnare.

2.2 Grannar och ojämlikhet

Det finns många olika sätt att beskriva boendesegregationen. Ett är att undersöka var människor med olika yrken bor och om deras bostadsområden är yrkesmässigt blandade.

Svaret på den senare frågan är ofta nej. Medan verkställande direktörer är kraftigt överrepresenterade i förhållande till befolkningsstorlek i kommuner som Danderyd, Vellinge och Lomma, gäller motsvarande för städare i Botkyrka, Bjuv och Burlöv. Frågan är förstås större än att enbart gälla just dessa yrken och kommuner. Tar man storstadsregionerna som exempel är det uppenbart att höglöneyrken är överrepresenterade i vissa kommuner, medan människor med arbetaryrken är överrepresenterade i andra. Det är relativt ovanligt att kommuner är mer blandade.³²

I en kommun som Danderyd arbetar mångdubbelt fler vårdbiträden och städare än vad som bor där. Samma mönster, om än i mindre skala, finns i flera andra välbärgade kommuner.³³ De människor som bor i dessa kommuner är beroende av att det pendlar in personer från andra kommuner för att utföra dessa grundläggande jobb, men det är inte alltid intresset finns för att bygga bostäder som personer med dessa yrken har råd att efterfråga. Tvärtom påverkar den socioekonomiska profilen på kommuninvånarna kommunernas ekonomi, vilket kan vara ett skäl till att vissa höginkomstkommuner är ointresserade av att bygga nya bostäder.

Boendesegregationen påverkar människors liv och möjligheter. Att

leva i ett socioekonomiskt svagt bostadsområde är kopplat till ökad dödlighet, sämre självs kattad hälsa, ökad förekomst av psykiska besvär och större risk för insjuknande i kroniska sjukdomar.³⁴

En del av denna sämre hälsa verkar faktiskt orsakas av själva området. Att hälsan varierar mellan olika bostadsområden beror delvis på att människor med sämre hälsa oftare bor på vissa platser (exempelvis för att deras ekonomi ger dem sämre valmöjligheter på bostadsmarknaden). Men det är inte hela förklaringen. Ett antal studier har hittat så kallade grannskapseffekter på hälsa som verkar vara kausala, det vill säga att det finns ett orsakssamband. Människor i resurssvaga områden löper större risk för diabetes, sjukhusinläggningar, hjärt-kärl-sjukdomar och cancer. Området verkar även påverka överlevnadschanserna hos den som drabbats av hjärtinfarkt.³⁵

Boendesegregation är alltså inte något oskyldigt.

De flesta av oss lever segregerade liv. Bostadsområden är sorterade klassmässigt och med avseende på utländsk bakgrund. I dessa avseenden växer ofta människor upp med och lever nära personer som liknar dem själva. Den forskning som finns tyder på att denna boendesegregation har ökat över tid, men att ökningen kanske inte främst beror på förändrade boendemönster, utan på att befolkningens sammansättning totalt sett har förändrats. När inkomstjämligheten och invandringen ökar kan segregationen öka även om tidigare boendemönster kvarstår. Oavsett skälen är det ett faktum att människor med olika bakgrund lever åtskilda från varandra.³⁶

Enligt forskningen har det betydelse för människors livschanser. Ditt liv formas till del av var du bor och vilka människor du omges av. Grannskapseffekterna är kanske som tydligast när det gäller hälsa, men finns på fler områden. Individer som bor eller växer upp i fattiga grannskap har kortare utbildning, är oftare arbetslösa och oftare utsatta för brott än individer i rikare grannskap. Åtminstone delar av dessa sämre utfall är direkt orsakade av att individen bor i ett visst grannskap. De beror inte bara på att individen själv är resurssvag.³⁷

Amerikansk forskning visar exempelvis att yngre barn som flyttar från låginkomst- till höginkomstområden förbättrar sina livschanser, både när det gäller utbildning och framtida inkomster. Effekten försvinner dock om flytten sker senare i barnets liv.³⁸

Barn som växer upp i medelklass- eller villaområden går oftare vidare till högre utbildning än andra barn, oavsett föräldrarnas bakgrund.

Utrikes födda barn som växer upp omgivna av landsmän får sämre betyg och kortare utbildning än utrikes födda barn som växer upp i mer blandade miljöer. Men – och detta är intressant – det gäller bara om landsmännen har bristande skolresultat. Att som invandrad växa upp omgiven av landsmän med goda betyg eller många år i utbildning har tvärtom en positiv effekt.³⁹

Exemplen kan göras många, men poängen är uppenbar: Det spelar roll var vi växer upp. Människor med i övrigt liknande förutsättningar påverkas olika av att växa upp i resursstarka respektive mindre resursstarka miljöer.⁴⁰

Att minska segregationen kan alltså ha direkt avgörande effekter på enskilda individers liv.

Exakt varför är komplext och svårfångat. En förklaring är att människor helt enkelt påverkar varandra; det spelar roll vilka förebilder som finns i närheten, vilka kollektiva normer och värderingar som råder och vilka beteenden som är vanliga hos de människor man oftast har kontakt med. Grannskapseffekter handlar också om rent materiella förutsättningar, exempelvis att det finns färre arbetstillfällen i vissa områden och att de offentliga resurserna är olika stora på olika platser. Det senare är både en följd av olika skatteunderlag och av att resursstarka personer också tenderar att vara röststarka, och därmed bättre på att kräva sin rätt. Det finns också mindre såväl offentlig som kommersiell service på vissa platser. Resurssvaga områden har därtill ofta lägre status i människors medvetande, vilket skapar ett stigma som påverkar dem som bor i dessa områden negativt. Det kan ske både genom påverkan på invånarnas självbild och rent konkret i att exempelvis potentiella arbetsgivare eller lärare har förutfattade meningar om personer från olika områden.

Grannskapseffekterna som hittas i forskningen är inte alltid stora. De kan långt ifrån förklara allt när det gäller en individs livschanser. Men det är uppenbart att omgivningen formar oss och vilka möjligheter vi får i livet, särskilt under uppväxten.

Det ligger dessutom en djup orättvisa i att de negativa grannskapseffekterna verkar vara som starkast för dem som redan har sämst förutsättningar. De drabbar inte alla på samma sätt. När det gäller sannolik-

heten att läsa en längre utbildning verkar det exempelvis som att barn från fattiga familjer påverkas mer negativt än barn från rikare familjer av att växa upp i resurssvaga grannskap.⁴¹

Det kan alltså vara så att även om uppväxtfamiljen är viktigast för människors livschanser generellt, så kan grannskapet vara avgörande för de som lever i de mest resurssvaga familjerna. I så fall har boendesegregation inte bara negativa effekter i allmänhet, utan kan också vara en ojämlikhetsförstärkande mekanism.

2.3 Klasskompisar och ojämlikhet

Vid 1900-talets början fanns i Oxelösund en flicka som hette Stina Andersson. Hon var yngst av tre systrar, uppvuxen i en banvaktarstuga och hade just avklarat de sex obligatoriska åren i folkskolan. Hon hade till och med fått fortsätta det sjunde frivilliga, eftersom hon ansågs studiebegåvad. Nu var dock hennes skoltid snart till ända. Det var dags att bli vuxen och börja arbeta. Men Stinas lärarinna sökte upp föräldrarna. Kunde de tänka sig att låta Stina börja i flickskolan i Nyköping? Hon hade alla förutsättningar att klara det.

Frågan var inte helt främmande för hennes föräldrar. Deras äldsta dotter hade några år tidigare gjort just det lärarinnan nu föreslog för Stina. Själva hade de inte många års skolgång bakom sig. Frågan rymde vissa ekonomiska implikationer. Kanske fanns det en friplats utan studieavgifter med i bilden, men oavsett handlade det om fördröjd egen försörjning för Stina. Hon började aldrig i flickskolan och fick aldrig mer än sju års skolgång. I hennes egen berättelse handlade det om att hon helt enkelt inte ville, ”det hade inte varit lätt att heta Andersson i en skola full av von-namn”.

Stina, som var mormor till en av denna boks författare, överdrev antagligen andelen adliga flickskoleelever i Nyköping på 1920-talet, men hon var samtidigt väl införstådd med sin äldre systems upplevelse av att läsa vidare. Berättelsen säger därför något centralt om ojämlikhetens dynamik. Vi återkommer snart till det.

Skolan är grundläggande i alla diskussioner om jämlikhet. Rätt utformad kan utbildning kompensera ojämlika familjeförhållanden och ge alla barn en bra start i livet. Att skolan i dag på vissa punkter snarare förstärker än motverkar ojämlikheten har flera skäl, vilka beskrivs

i bokens sista del. I detta kapitel ska vi koncentrera oss på ett av dessa skäl: de så kallade kamrateffekterna, som är viktiga för att förstå skolsegregationens betydelse.

Kamrateffekter innebär att våra vänner formar oss som individer, inte minst under skoltiden. En elevs studieresultat påverkas till viss del av hur väl klasskompisarna presterar.⁴² Mycket tyder på att det generellt är bra att gå i en klass med många högpresterande elever, både för den som redan från början har goda resultat och för den som inte har det.⁴³ Om en elev med svaga skolresultat dras ner ytterligare av att gå i en skola där många andra också har låga resultat, betyder det att dagens skolsegregation skapar en ojämlikhet i barns och ungas möjligheter i livet.

Kamrateffekter kan fungera på flera sätt. Högpresterande elever kan fungera både som inspiration och som faktisk studiehjälp. Å andra sidan kan man tänka sig att elever jämför sig med varandra på ett sätt som också kan minska motivationen; vissa kanske ger upp om de jämför sig med någon som är bättre än de själva. Elevsammansättningen påverkar vidare lärarens förväntningar, vilket i sin tur kan tänkas påverka elevernas prestationer. Det kan även vara så att lärarens undervisning och möjlighet att hjälpa eleverna blir annorlunda i ett klassrum där många elever ligger på samma nivå, jämfört med ett där variationen är stor. Lärare tenderar vidare att söka sig till skolor med många högpresterande elever, vilket kan skapa en ojämlikhetsförstärkande spiral där de bästa lärarna jobbar med de minst krävande eleverna.

Elever med stökiga beteenden tenderar att påverka sina klasskamraters skolresultat negativt.⁴⁴ Social problematik och negativa beteenden går ofta hand i hand. Tillsammans med det faktum att det alltså generellt är sämre för en elev att gå i skolan med stökiga personer, skapar det en dyster logik där det ter sig rationellt för den enskilde att försöka undvika de elever som har det svårast.

En aspekt av kamrateffekter är att förväntningar spelar roll och att de formas av klass. En elevs utbildningsväg påverkas både av de förväntningar individen möter från vänner, föräldrar och lärare, och de förväntningar om framtiden hen själv formar.⁴⁵ Elever med låg socioekonomisk status har exempelvis högre utbildningsambitioner om de har vänner med hög socioekonomisk status.⁴⁶ Jämför man två flickor med samma betyg går hon med högre socioekonomisk status oftare vidare till gym-

nasiet efter nian, och får oftare en universitetsexamen senare i livet, än hon med lägre socioekonomisk status. Klass spelar roll för hur barn tänker sig sin framtid, och hur vi föreställer oss vår framtid påverkar de faktiska val vi gör.⁴⁷ Förväntningarna formar utfallet.

Ett omdebatterat begrepp i amerikansk forskning är "acting white", som innebär att svarta elever väljer att underprestera (det vill säga: uppfylla stereotypen om den svaga svarta eleven) för att passa in och därmed slippa anklagelsen från jämnåriga om att "bete sig som en vit person".⁴⁸ I Sverige finns en liknande diskussion om antipluggkulturer, inte minst bland vissa grupper av pojkar.

Kamrateffekter kan också sägas spela roll för skolvalet, på ett sätt som skapar segregation. Klasskompisar verkar spela stor roll när elever (och deras föräldrar) väljer skola. Ett återkommande resultat i forskningen är att socioekonomiskt starka grupper i högre grad än andra gör ett aktivt skolval, och att detta val till stor del är baserat på vilka de andra eleverna på skolan är. Elevsammansättningen har större effekt på elevers skolval än en skolas kvalitet.⁴⁹ De flesta som aktivt väljer skola söker sig i någon mån till klassmässiga likar, men särskilt för högutbildade familjer med svensk bakgrund ökar en skolas attraktivitet kraftfullt med den socioekonomiska sammansättningen. Familjer med utländsk bakgrund väljer istället bort skolor med hög socioekonomisk status.⁵⁰ Detta visar att ett obligatoriskt skolval, vilket ibland föreslås som en åtgärd för att minska skolsegregationen, snarare kan öka skillnaderna än minska dem.

"Föräldrars skolval tenderar att bestraffa skolor som tar in lågpresterare, snarare än skolor med dålig undervisning. Resultatet blir att skolvals-system kan medföra starkare incitament att locka till sig de starkaste eleverna än att förbättra skolans produktivitet", skriver några amerikanska forskare.⁵¹

Kanske är det just vad vi ser i Sverige. Resultatskillnaderna mellan svenska skolor har ökat dramatiskt över tid. Det beror framför allt på en ökad sortering av elever på skolor utifrån deras bakgrund, både på grund av boendesegregationen och på grund av skolvalet.⁵² Enligt Skolverket beror dock senare års resultatskillnader mellan skolor även på andra saker. Skolsegregationen kan i sig öka skillnaderna i kvalitet, exempelvis genom att erfaren personal söker sig bort från skolorna med störst behov. Ytterligare en förklaring kan vara att kamrateffekterna har förstärkts av

den ökade sorteringen av lärare och elever. Skolorna där många elever uppnår låga resultat har blivit fler. I dessa skolor samlas elever med svag socioekonomisk bakgrund, bristande svenskknusaper och ofta även en social problematik. Det är rimligt att tänka sig att kamrateffekterna på dessa skolor blir mer negativa än på skolor där den totala problematiken inte är lika tung. För dessa elever skulle en mer blandad elevsammansättning göra det lättare att nå bättre skolresultat.

Kamrateffekterna på dessa skolor är sten på börda för de mest underprivilegerade eleverna. Det är en självförstärkande spiral mot ökad ojämlikhet.

Ett antal studier visar dessutom att mer blandade klassrum ökar toleransen och solidariteten mellan elever och minskar diskriminerande beteenden.⁵³ Även detta säger något om det självförstärkande i ojämlikheten: när den väl existerar leder den närmast ofelbart till segregation, som i sin tur innebär att olika grupper inte kommer att ha förståelse för varandras situation, vilket riskerar att ytterligare förstärka segregationen, och så vidare.

Att elever väljer skola delvis baserat på elevsammansättningen, är avgörande för att förstå ojämlikhetens psykologi och persistens. Vem vill heta Andersson i en skola full av von-namn? Varför väljer människor ibland bort det som på pappret kan få dem att växa? Ett skäl är att ju större skillnaderna i befolkningen blir, desto mer obekväma blir vi i varandras sällskap. Desto mer främmande ter sig de andra. Därför rymmer alltid ojämlikheten en risk för att vi, oavsett vår egen position, väljer det som bevarar klyftorna. Det är inte svårt att förstå ur den gynnades perspektiv. Men även resurssvaga personer gör val som bekräftar ojämlikheten. Det är rationellt att vilja undvika en miljö där människor ser ned på en. Att konstatera detta är inget försvar för sakernas ordning; tvärtom. Det är att säga att det som ser ut som ett individuellt val i själva verket styrs av individens plats i samhällshierarkin. Ett sådant val kan inte sägas vara fritt.

Den som är intresserad av att bryta mönstret mot ständigt växande klyftor måste förstå dessa mekanismer för att kunna ta fram verkningfulla åtgärder. Sådana åtgärder måste med nödvändighet handla om att kompensera för människors ojämlika förutsättningar och att skapa miljöer där alla kan växa, oavsett bakgrund. Att ge lika till alla är inte rättvist, särskilt inte i skolan.

2.4 Ojämlighetens psykologi

Ofta när man talar om ojämlikhet hamnar fokus på dem som befinner sig i botten på inkomstfördelningen. Men ojämlikhet är inte detsamma som fattigdom. Ojämlighet är en relation som omfattar alla i inkomstfördelningen. Ojämligheten påverkar oss alla, om än på olika sätt.

För att förstå det sociala arvet och ojämlikhetens persistens är fenomen som kamrat- och grannskapseffekter centrala. De påverkar möjligen alla i inkomstfördelningen, men är framför allt en förklaring till bristande social rörlighet uppåt. Samtidigt visar forskningen att den sociala rörligheten är som lägst i såväl de lägsta som de högsta inkomstlägena.⁵⁴ Få tycker att social rörlighet nedåt i sig är något eftersträvansvärt, men menar man allvar med att den sociala rörligheten ska vara hög och att bakgrunden inte ska avgöra någons livschanser, innebär det per definition att människor måste vara lika rörliga uppåt som nedåt. I verkligheten hamnar dock de som föds in i de mest privilegierade kretsarna sällan långt ifrån motsvarande positioner själva.

För att förstå detta är ett begrepp som förlustaversion centralt. Det används flitigt inom nationalekonomi, men handlar egentligen om grundläggande mänsklig psykologi. Poängen är att människor verkligen avskyr att bli av med saker de uppfattar som sina. I experiment efter experiment har det visat sig att förlusten av något upplevs som ungefär dubbelt så jobbig som en vinst (av något likvärdigt) är angenäm. Att oväntat få 100 kronor är trevligt, men det otrevliga i att bli av med 100 kronor är en mycket starkare känsla. Vi värderar det vi har mer än det vi skulle kunna få. Effekten sätter in så gott som omedelbart när något hamnar i vår ägo, hur slumpmässigt det hela än har gått till.⁵⁵

Detta sätter fingret på varför omfördelning är så svårt. Vi vill ogärna skiljas från det vi tycker är vårt, och det vi äger tycker vi i princip alltid att vi har gjort oss förtjänta av.

När det handlar om social rörlighet är det rimligt att tänka sig att denna starka psykologiska mekanism förstärks när ojämlikheten växer. Det har återigen att göra med att ojämlikhet är en relation. Ju större klyftorna är, desto kostsammare är det att falla och desto mer har man att förlora. Det blir relativt sett allt viktigare att bevara sin höga position.

I USA har barnfamiljers utgifter för sådant som kan kopplas till investeringar i barnen – böcker, datorer, lägerkostnader, privata skolavgif-

ter och liknande – ökat generellt de senaste decennierna. Men ökningen är mångdubbelt större bland de rikaste än bland de fattigaste familjerna. Det har förstås till del att göra med att rika helt enkelt har mer pengar att investera. Men med en växande ojämlikhet har de också fått allt större incitament att göra det, eftersom avkastningen blivit högre.⁵⁶ Det relativa priset för att låta sitt barn falla i inkomstfördelningen har stigit i takt med att klyftorna vuxit.

Denna mekanism kan vara en delförklaring till det samband som brukar kallas Gatsby-kurvan, nämligen att den sociala rörligheten är högre i länder med mindre inkomstskillnader. Det verkar alltså enklare att göra en klassresa i ett relativt jämlikt land som Sverige eller övriga Norden än i ett relativt ojämlikt land, som Kina, USA och Brasilien.⁵⁷

Att förluster upplevs starkare än vinster medför också att människor kan tycka att det är viktigare att undvika rörlighet nedåt än att åstadkomma rörlighet uppåt, vilket i sig kan bidra till att bevara och förstärka ojämlikhet. Drivkraften att inte falla är helt enkelt starkare än drivkraften att klättra.

Det finns ytterligare en psykologisk mekanism som är viktig för att förstå ojämlikhetens persistens. På 1960-talet genomförde socialpsykologen Melvin Lerner en rad experiment, där människor fick bevittna hur en person utsattes för (till synes) plågsamma elstötar. Inledningsvis blev åskådarna upprörda, men så småningom – om de inte hade möjlighet att ingripa, eller om de fick veta att de skulle fortsätta att bevittna lidandet – började de istället se ner på den som utsattes för stötarna. Lerner tolkade detta som en mänsklig tendens att rationalisera vad vi råkar ut för. Benägenheten att tro att vi får vad förtjänar – att skylla olyckan på offret – är stark, liksom viljan att se mönster av orsak och verkan även där slumpen väger tungt.

Detta spelar även roll för synen på jämlikhet. Det ligger helt enkelt nära till hands att tro att den fattige inte ansträngt sig tillräckligt mycket och därmed inte heller förtjänar bättre. Människor har större fördragsamhet med klyftor som de tror har uppkommit på grund av att människor anstränger sig olika mycket. Ekonomiska skillnader som uppstår på grund av orsaker bortom individernas kontroll har folk generellt mycket mindre acceptans för.⁵⁸

I verkligheten existerar naturligtvis ingen knivskarp gräns mellan ansträngning och omständigheter. Men den psykologiska drivkraften

att tolka andra som produkter av inre egenskaper, snarare än av yttre omständigheter och slumpen, är stark. Inom socialpsykologin kallas detta "det fundamentala attributionsfelet" och kan illustreras med att om vi på gatan råkar få en knuff av någon som har bråttom, reagerar fler med att bli irriterade och tänka "han var en bufflig typ" än att tänka att han kanske hade goda skäl att skynda sig – att han behövde komma hem snabbt till ett sjukt barn, att han glömt plånboken i affären eller liknande.⁵⁹ Återigen: det är ofta lättare att föreställa sig att den fattige gjort något fel, eller har sämre karaktär, snarare än att tänka att han haft otur eller fötts in i sämre förutsättningar från början.

Människor tenderar dock att vara mer förlåtande mot sig själva. Om vi råkar knuffa till någon på gatan är vi mer benägna att lyfta fram yttre omständigheter till varför det hände, snarare än att förklara det med brister i vår egen karaktär. Dessutom tenderar vi att överdriva graden av kontroll vi har över vad som händer oss, samtidigt som vi har benägenhet att överskatta vår egen förmåga.⁶⁰ I en studie ansåg sig exempelvis 93 procent amerikaner vara bättre bilförare än medianen; en statistisk omöjlighet.⁶¹

För dem som befinner sig högre upp i inkomstfördelningen gör dessa mekanismer att det är lätt att tolka sina egna privilegier som resultatet av ansträngning snarare än av tur. Ett belysande exempel är det experiment som innebar att forskare lät grupper om tre personer gå in i ett rum för att lösa en uppgift de fick. En i varje grupp utsågs på måfå till gruppledare. Efter en halvtimme kom en av forskarna in med ett fat med fyra kakor till deltagarna. I alla grupper var det gruppledaren som åt den fjärde kakan, det vill säga som ansågs vara förtjänt av en extra kaka. Detta trots att hen bara en kort stund tidigare slumpmässigt blev vald till uppdraget, som inte innebar någon extra arbete.⁶² Ett liknande exempel är en politisk reform i Argentina på 1980-talet. Fattiga personer som mer eller mindre slumpmässigt fått äganderätt till en bit mark de tidigare ockuperat, hade mer marknadsorienterade värderingar än ockupanter som inte fått mark. Exempelvis trodde de oftare att människor kan lyckas på egen hand.⁶³

Dessa grundläggande psykologiska mekanismer kan bidra till att förklara varför ojämlikheten biter sig fast och varför krav på ökad jämlikhet ofta avfärdas av dem som lyckats bättre i livets lotteri. Från jämlikhets-

synpunkt är det dessutom relevant att synen på vad som är rättvist formas av klass. Personer med lägre socioekonomisk bakgrund anser oftare att en jämn inkomstfördelning är rättvis, oavsett hur ojämlikheten har uppstått. Personer med en högre socioekonomisk bakgrund tycker oftare att klyftor är rättvisa om de uppstått genom ansträngning.⁶⁴ Vår bakgrund formar alltså vår syn både på rättvisa och fördelning och, förstås, också på ojämlikhet generellt.

2.5 Klyftor och politik

En vanlig föreställning, både vetenskapligt⁶⁵ och mer allmänt, är att ökad ojämlikhet ska leda till krav på mer fördelningspolitik. I verkligheten verkar det inte fungera så. Den långsiktiga trenden i flera OECD-länder är tvärtom att fördelningspolitiken i allt lägre grad motverkar ökningen i inkomstskillnaderna.⁶⁶

Viss forskning tyder på att sambandet rentav kan vara det omvända – att ökad ojämlikhet snarare minskar efterfrågan på fördelningspolitik. Analyser av amerikanska väljare under femtio år visar exempelvis att människors attityder rör sig åt höger i takt med att ojämlikheten ökar.⁶⁷ En undersökning av flera länder visar att individer som upplevt hög inkomstojämlikhet som unga vuxna uppvisar lägre stöd för omfördelning och är mindre benägna att rösta vänster. De tycker oftare att rådande inkomstskillnader är rättvisa. Människors erfarenheter av klyftor verkar alltså påverka deras syn på vad som är en rimlig fördelning och i vilken grad omfördelning är önskvärt.⁶⁸ Det verkar också som att acceptansen för klyftor ökar när ojämlikheten växer.⁶⁹

I en studie fick ett antal amerikaner veta hur mycket pengar de skulle ha haft om all ekonomisk tillväxt sedan 1980 varit jämnt fördelad. Det blev alltså för många uppenbart att de skulle haft högre inkomst utan den kraftfullt ökade ojämlikheten i USA. Många blev tydligt mer kritiska till klyftor. Men de blev ändå inte mer positiva till exempelvis höjda minimilöner eller höjd skatt för de rikaste. Författarna menar att det kan bero på att de medverkande i studien hade lågt förtroende för staten, vilket blev ännu lägre av att få information om att ojämlikheten hade ökat.

En större vilja till omfördelning måste alltså inte omsättas till nya uppfattningar i sakfrågor, särskilt inte om förtroendet för politikern

förmåga är låg.⁷⁰ Svenska forskare kommer till en slutsats i linje med denna: en mer omfattande omfördelningspolitik kräver bland annat högt förtroende för politikens förmåga att utforma legitima och rättssäkra välfärdsinstitutioner.⁷¹ Det verkar som att ekonomiska försämringar i sig kan få människor att känna mindre förtroende för sådana politiska institutioner.⁷² Det skulle kunna vara en förklaring till varför även de som förlorat på de vidgade inkomstklyftorna i många studier verkar reagera med att efterfråga mindre omfördelning.

Kopplingen mellan politik och ojämlikhet finns även på andra sätt. Flera studier pekar på att ekonomisk ojämlikhet leder till minskat politiskt deltagande, särskilt bland låginkomsttagare, som redan deltar i lägre utsträckning i politiken. Omvänt finns det studier som tyder på att ett ökat valdeltagande leder till ökad omfördelning.⁷³

Ett lägre valdeltagande bland låginkomsttagare påverkar rimligen politikens innehåll så att deras intressen tas till vara i lägre grad. Men det handlar inte bara om hur många som går och röstar. Ett antal amerikanska studier visar att den förda politiken stämmer bättre överens med uppfattningarna hos rikare delar av befolkningen och näringslivsgrupper.⁷⁴ Även en svensk studie visar att politiska förslag som höginkomsttagare gillar oftare blir verklighet, även om sambanden inte är starka (dock större under borgerliga regeringar än under socialdemokratiska).⁷⁵ Ytterligare en aspekt är att det finns belagt i forskningen att framförallt vänsterpartier förflyttar sig högerut i takt med att ojämlikheten ökar.⁷⁶

Även politikernas bakgrund spelar roll. Förtroendevalda i såväl kommuner och landsting som i riksdagen är oftare högutbildade och har högre inkomster än befolkningen i stort. Det gäller särskilt riksdagsledamöter, varav de allra flesta har en högre utbildning.⁷⁷ Kortutbildade är numera mycket ovanliga i riksdagen. Andelen har fallit kraftigt de senaste trettio åren.⁷⁸

Det finns forskning som visar att medelinkomsttagares stöd för omfördelning är större i länder där avståndet är större mellan dem och höginkomsttagarna än mellan dem och låginkomsttagarna. I dessa länder är också den faktiska omfördelningen större.⁷⁹ Annan forskning pekar på att när människor upplever ett större socialt avstånd till rika, så blir de mer negativt inställda till ojämlikhet och mer positiva till sociala utgifter. Sociala jämförelser spelar stor roll i människors liv, men det är

relativt sällsynt att människor jämför sig med de mest privilegierade i ett samhälle.⁸⁰

I vilken grad kulturen i ett land uppmuntrar till att jämföra sig med just de rika kan alltså vara en förklaring till vilka politiska krav på omfördelning som ställs. Politiska budskap som siktar in sig på att utmåla fattiga som oförtjänta är inte oskyldiga. Kan man få människor att uppröras över att sjuka och arbetslösa får för mycket pengar, minskar man antagligen sannolikheten för att de istället upprörs över att en topp-*vd* tjänar 60 gånger mer än en industriarbetare.⁸¹ Då kommer även kraven på jämlikhet att bli svagare.

Detta pekar på något viktigt: att ojämlikhet verkar leda till krav på ännu mer ojämlikhet är ingen naturlag, utan något som går att påverka politiskt. Eftersom människor ogillar klyftor som uppstått på grund av orättvisor behöver den som vill öka jämlikheten visa att ojämlikheten är just orättvis. Exempelvis genom att beskriva att oavsett hur mycket individen än anstränger sig är hennes klassbakgrund alltid något som påverkar hennes livschanser. Förtroende för politikernas förmåga att faktiskt minska ojämlikheten och motverka ekonomisk utsatthet spelar också roll för sannolikheten att efterfråga mer jämlikhetspolitik. Kanske även att lyfta fram hur stora inkomstklyftorna är, framför allt vad gäller de allra rikaste. Det är också sannolikt att fler politiker med en underprivilegierad bakgrund skulle sätta en annan, mer jämlik prägel på politikens innehåll.

2.6 Stödet för vår samhällsmodell

Ojämlikheten tenderar alltså att göda sig själv.

Ytterligare ett exempel på detta är att ett antal forskningsstudier visar att invandring, under vissa förutsättningar, minskar människors stöd för omfördelning. I en berömd men inte okontroversiell studie från ekonomerna Alberto Alesina, Edward Glaeser och Bruce Sacerdote, föreslås att skälet till att välfärden är mer utbyggd i Europa än i USA är att Europa är mer etniskt homogent. Framför allt är det i deras resonemang det faktum att etnicitet (eller med amerikanska termer "race") och klass sammanfaller som är avgörande: "Eftersom etniska minoriteter är starkt överrepresenterade bland de fattigaste amerikanerna, innebär all form av inkomstbaserad omfördelning att det framför allt är minoriteterna

som gynnas. Motståndare mot omfördelning i USA har återkommande använt retorik baserad på 'race', skriver de.⁸²

Människor tänker gärna i grupper och tenderar att favorisera dem som anses tillhöra den egna gruppen. Exakt hur dessa grupper formeras och hur kopplingen till exempelvis etnicitet ser ut är dock inte givet. Det har sett olika ut i olika samhällen och vid olika tidpunkter i historien. Som vi kommer att se är en nyckel till den generösa svenska välfärdsstaten att de flesta får något tillbaka. Tycker man att den skatt man betalar i opropotionerligt hög grad går till "de andra", minskar lusten att vara med och bidra. Det är uppenbart att "de andra" ofta definieras både utifrån klass och etnicitet. Om de två sammanfaller är det rimligt att anta att polariseringen i ett samhälle ökar. En nyckel för att bevara stödet för den generösa svenska välfärdsmodellen är att ojämlikheten i både termer av klass och etnicitet inte växer utan tvärtom minskar. Sammanhållningen i samhället är central för att bevara legitimiteten för välfärden och därmed upprätthålla en av de viktigaste jämlikhetsskapande mekanismerna vi har. Faller stödet för vår välfärdsmodell kommer klyftorna att växa ännu mer.

Det finns ett antal forskningsstudier som visar att invandring i Europa förknippas med ett visst minskat stöd för omfördelning och välfärd.⁸³ Man ska inte dra för stora växlar på kopplingen, då den ser olika ut i olika studier och i olika länder. Som alltid när det handlar om människor och samhällen finns inga förutbestämda samband. Intressantare blir det när man närmar sig detaljerna. Människor som redan från början är mer kritiskt inställda till invandring och dessutom oroliga för invandringens ekonomiska konsekvenser, blir exempelvis mer kritiska till välfärdsstaten när invandringen ökar – medan det rakt motsatta sambandet finns för personer som från början är mer positivt inställda till invandring.⁸⁴ Att politisk inriktning spelar roll visar även andra studier, exempelvis att det är personer till höger eller i den politiska mitten som blir mer negativt inställda till omfördelning när invandringen ökar, medan personer till vänster knappt påverkas.⁸⁵ En annan studie hittar att det framför allt är höginkomsttagare som blir mer negativt inställda till sociala transfereringar när invandringen ökar.⁸⁶ För svensk räkning är det särskilt relevant att det finns flera studier som visar att fler blir kritiska till omfördelning när invandringen ökar i länder med en mer generös välfärd, som de nordiska länderna.⁸⁷

Det finns ingen determinism i detta. Forskningen pekar nämligen också på nycklar för att motverka en utveckling där invandring ställs mot välfärd: graden av segregation spelar roll, exempelvis. När boendesegregationen är högre blir inställningen till omfördelning mer negativ vid en given nivå av invandring.⁸⁸ Det vill säga: kan man minska segregationen kommer antagligen uppslutningen kring välfärden att stärkas. Bilden av invandrarna spelar också roll: information om att invandrare arbetar hårt och anstränger sig ökar stödet för omfördelning.⁸⁹ Särskilt viktigt är att det spelar roll hur pass väl integrationen lyckas. Det är när invandrare har högre arbetslöshet och oftare tar del av ekonomiskt stöd från det offentliga som stödet för omfördelning minskar särskilt mycket. En mer sociokulturell variant av integration verkar spela mindre roll, det vill säga människors stöd för omfördelning påverkas inte särskilt mycket av att invandrarna till ett land har andra sociokulturella värderingar.⁹⁰ Det pekar mot att det framför allt är synen på invandring som en kostnad för det offentliga som minskar stödet för omfördelning. Det visar också hur avgörande det är att integrationen på arbetsmarknaden fungerar. Det är helt nödvändigt att ojämlikheten baserat på födelseland inte tillåts växa. Om den gör det, riskerar det att sätta igång en utveckling mot ständigt accelererande klyftor och ett ifrågasättande av den jämlikhetsskapande välfärdsmodell vi varit vana vid.

Det är ingen slump att förslag om sänkta lägstalöner, som ett svar på integrationsutmaningen, har duggat tätt de senaste åren. I den politiska debatten finns också förslag om att invandrare i lägre utsträckning än i dag ska få ta del av vissa delar av välfärden. Båda är exempel på hur klyftorna mellan utlandsfödda och svenskfödda används som argument för att urholka både den svenska arbetsmarknads- och välfärdsmodellen. Att gå i den riktningen skulle accelerera ojämlikheten i samhället och ytterligare förstärka klasssamhällets etnifiering.

2.7 Det handlar om makt

Vi har beskrivit hur ett skäl till att ojämlikheten består och växer är att även individer som har mindre än andra ibland agerar för att bevara inkomstskillnaderna. Men den centrala förklaringen till att ojämlikheten uppkommer och verkar rymma en stark tendens att växa är en annan.

Det handlar om makt och eliternas intressen.

Historikern Walter Scheidel argumenterar med hjälp av ett stort antal historiska exempel för att det enda som förmått att väsentligt minska ojämlikheten genom tiderna är vad han kallar dödens fyra rytare: krig, revolutioner, statskollaps och pandemier. Eller ännu kortare: våld och katastrofer.

Argumentationen har använts för att hävda att kampen mot inkomstskillnader är meningslös, att historien visar att det inte finns några verkningfulla åtgärder mot ojämlikhet utom sådana som för med sig lidande och död.

Det är förstås inte sant. Det finns gott om historiska exempel på hur jämlikheten ökar även av andra skäl.⁹¹ Den svenska utvecklingen under efterkrigstiden är ett exempel.

När ekonomiprofessorerna Peter H Lindert och Jeffrey G Williamson går igenom inkomstutvecklingen i USA sedan år 1700, är deras slutsats denna: Det finns ingen absolut lag som driver utvecklingen av inkomstskillnader. Utvecklingen mot ständigt ökande klyftor är inte inneboende i kapitalismen. Deras studie visar att jämlikheten går upp och ner över tid, beroende på förändringar av sex grundläggande drivkrafter: politik (inklusive krig och revolutioner), demografi, utbildning, handel, den finansiella ekonomin och arbetskraftsbesparande teknologisk utveckling.⁹² Ur ett svenskt perspektiv bör den fackliga organiseringen också understrykas, men den viktiga slutsatsen är hur som helst: Utvecklingen är inte förutbestämd.

Men det är ändå inte skäl att avfärda Scheidel. Det han egentligen säger är nämligen att makt spelar roll.

Att exempelvis digerdöden – som tros ha utplånat en fjärdedel eller mer av Europas invånare – ledde till höjda reallöner under en lång period, berodde på att befolkningen minskat så kraftigt att det rådde brist på arbetskraft. Det stärkte arbetarnas förhandlingsposition, så att de hade möjlighet att kräva högre lön. Samtidigt sjönk avkastningen på land, vilket gjorde jordägarna fattigare. Ojämlikheten minskade.

Med tiden växte befolkningen och lönerna sjönk igen. På andra håll lärde sig eliterna att hantera en minskande arbetskraft i pestens spår, så att de kunde hålla tillbaka trycket på löneökningar. År 1349 utfärdade den engelska kungen en av landets första arbetsrättsliga lagar, med syftet att kontrollera löneökningarna som ett svar på pestens härjningar.

Enligt denna "arbetarnas förordning" var arbetare tvungna att acceptera löner på 1346 års nivå och ingen arbetsgivare fick betala mer än så.

Regleringen hade antagligen begränsad effekt i praktiken. Nya försök till lönekontroll följde de kommande åren. Motsvarande skedde i exempelvis Frankrike.

Pesten, i olika varianter, kom tillbaka återkommande under de följande seklerna, men fick ofta inte samma dämpande effekter på ojämlikheten, vilket Scheidel alltså hänför till att eliterna lärt sig att mota arbetarnas stärkta position på olika sätt. Svaret från den markägande adeln blev att skärpa kraven på arbetskraften istället för att lätta på dem. Hotet från den potentiellt starkare förhandlingspositionen bemöttes med ännu hårdare förtryck. Arbetskraftens rörlighet såväl som löner begränsades. I östeuropeiska länder som Polen, Preussen och Ungern infördes exempelvis livegenskap efter digerdödens härjningar. Följden blev inte de minskade inkomstskillnader som syntes på andra håll efter digerdöden. Andra exempel fanns i länder som Italien och Egypten.⁹³ "De komplexa synergier mellan tvång och marknadskrafter", kallar Scheidel det; vad är egentligen vad? Det finns ingen knivskarp gräns.

"Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp", skrev en gång Marx och Engels, och pekade på fördelningen av resurser som den centrala konflikten som präglade alla samhällen. Scheidel verkar i princip hålla med, men pekar på att ojämlikheten verkar ha uppkommit när människor blev bofasta och började bruka jorden. Eliter och klasstrukturer existerade inte när vi var jägare och samlare. Skälet är enkelt: på den tiden fanns inget överskott att kämpa om. Nomadtillvaron erbjöd inte möjligheter att spara och lagra mat och andra resurser. Allt sedan den agrara revolutionen har dock pressen mot ökat ojämlikhet varit ett grundläggande villkor i den mänskliga tillvaron, enligt Scheidel.

"Maktojämligheter har alltid spelat en central roll för graden av tillgång till materiella resurser", skriver han. Skälet till att våld och katastrofer ibland åstadkommer ökad jämlikhet är att de enligt Scheidel upphäver befintliga strukturer av hierarkier, exploatering och ägande. Inget annat är enligt honom tillräckligt för att rå på styrkan i dessa strukturer.

Det är en för enkel analys. Hierarkier kan utmanas inte bara av våld, utan också av fredlig kollektiv organisering. Det intressanta hos Scheidel är att han så starkt betonar ojämlikhet som en fråga om maktskill-

nader, och hur kraftfull drivkraften att bevara orättfärdiga privilegier är hos de gynnade.

Det är en utsaga som gäller också i vår tid.

2.8 Sammanfattning: Ojämlighet föder ojämlikhet

Ett skäl till varför frågan om inkomstskillnader är så viktig är att människors plånböcker aldrig är just bara det, utan rymmer kopplingar till makt och möjligheter i mycket vidare bemärkelse. Inkomstskillnader innebär exempelvis skillnader i hälsa och livslängd, där den rike i genomsnitt lever många år längre än den fattige. Boendesegregationen, en annan sida av ojämlikheten, påverkar såväl människors hälsa som deras chanser på arbetsmarknaden. Skolsegregationen försämrar möjligheterna för elever med sämst förutsättningar. Ojämligheten påverkar människors förväntningar, både på sig själva och på andra. Den minskar toleransen och förståelsen mellan olika grupper. Och den förhindrar människors förmåga att välja fritt.

Det sistnämnda är en förklaring till vad vi kallar ojämlikhetens persistens, nämligen att inkomstklyftor rymmer en stark tendens att fortsätta växa. Vi formas av den klassposition vi har på ett sätt som bevarar ojämlikheten. Det gäller både dem som är gynnade och dem som är missgynnade. Att visa att också de mindre privilegierade ibland gör val som bekräftar ojämlikheten är inte ett försvar för sakernas ordning, inte ett sätt att säga att de får skylla sig själva. Tvärtom är det en central insikt för att se att ojämlikhet skapar ofrihet. Verklig frihet kräver att orättvisa skillnader i förutsättningar måste kompenseras. Det betyder att ge mer till den missgynnade. Annars kan det sociala arvet inte brytas och människors livschanser kommer att fortsätta att se olika ut redan vid födseln.

Att ojämlikhet tenderar att föda mer ojämlikhet beror dock främst på intresset hos dem som tjänar på dagens ordning. Det finns politiska mekanismer som pekar mot att en ökad ojämlikhet får människor att tappa förtroendet för politiken och börja efterfråga mindre omfördelning snarare än mer. Höginkomsttagare har ett större genomslag på den förda politiken än låginkomsttagare. Det handlar helt enkelt om makt. Få av oss vill bli av med det vi uppfattar som vårt, och ju större klyftorna blir i ett samhälle, desto kostsammare är det att falla för dem som befinner sig högt upp. Desto hårdare försvaras de privilegier de uppnått.

Historien visar att motståndet mot att utjämna skillnader alltid är benhårt från eliternas sida. Att bekämpa ojämlikheten och den ofrihet den medför är ingen enkel uppgift, eftersom klyftorna rymmer så starka tendenser att bevara sig själva.

Men historien visar också att utjämning är möjlig. Det har skett flera gånger förr. Vi kan göra det igen.

3. Ojämlighetens utveckling

Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytandet av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och beroende, plundrare och plundrade.

Per Albin Hansson⁹⁴

Över 90 år har gått sedan Per Albin Hansson höll sitt kända tal om folkhemmet i riksdagen. I början av förra århundradet var Sverige inte bara fattigt, utan också djupt ojämnt: de rikaste 10 procenten av befolkningen tillskansade sig någonstans mellan 35 och 50 procent av befolkningens totala inkomster.⁹⁵

Mycket har hänt sedan dess. Ett halvt sekel senare, 1980, hade andelen halverats till runt 20 procent. Vid den här tiden var Sverige troligen världens mest jämlika land. Utvecklingen var resultatet av ett visionärt samhällsbygge, där det välstånd som skapades skulle komma alla till del.

Under 1980-talet vände dock utvecklingen. Samtidigt som det totala välståndet fortsatt att öka i Sverige har inte ökningen kommit alla till del på ett likvärdigt sätt. Klyftorna har tillåtits växa.

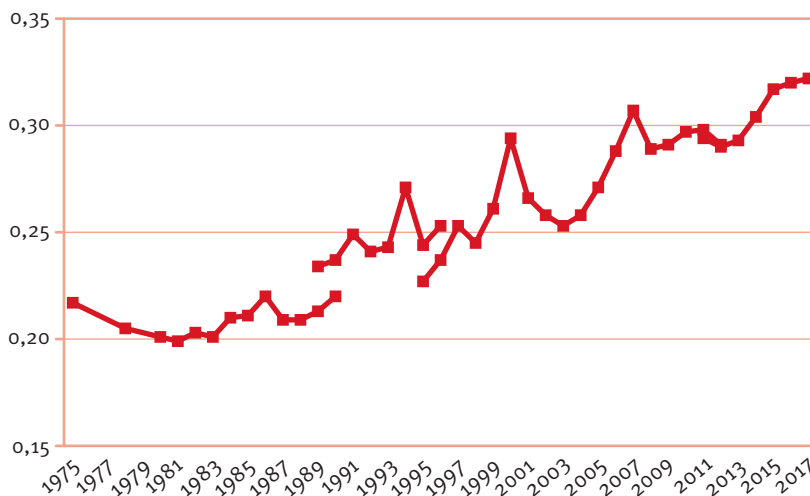
I det här kapitlet vill vi ge en övergripande bild av hur den ekonomiska ojämlikheten ser ut i Sverige och hur den utvecklats över tid. I nästa kapitel kommer vi att undersöka vad som ligger bakom de ökade skillnaderna.

3.1 Inkomstskillnaderna i Sverige över tid

Det vanligaste statistiska måttet bland forskare och andra som vill jämföra inkomstskillnader är den så kallade Gini-koefficienten.⁹⁶ Måttet varierar mellan 0 och 1, där 0 betyder att alla individer har samma in-

Diagram 3.1 Inkomstskillnaderna har ökat i Sverige

Gini-koefficienten för ekonomisk standard, 1975–2017

Notera: Över tid har SCB använt olika hushållsbegrepp och metoder i sina undersökningar. De olika serierna i diagrammet är därmed inte helt jämförbara.

Källa: SCB, "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter".

komst och att ingen ojämlikhet existerar, medan i innebär att en enda person har all inkomst. I praktiken observeras naturligtvis aldrig något av dessa extremfall, men ju närmare desto mindre inkomstskillnader.

För Sveriges del har Gini-koefficienten sedan mitten av 1980-talet trendmässigt ökat. Under 1980-talets början var Gini-koefficienten cirka 0,20. I den senaste statistiken från 2017 hade den ökat till drygt 0,32.

Gini-koefficienten kan knappast kallas intuitiv. För att få en känsla för vad olika värden står för kan vi jämföra olika samhällen. I de mest ojämlika länderna i världen, länder som Sydafrika och Haiti, ligger Gini-koefficienten strax över 0,6. I USA och Filipinerna ligger den runt 0,4 och i Sverige i dag runt 0,3.

Utvecklingen har inneburit att Sverige gått från att vara det mest jämlika landet inom OECD till att numera ligga på nionde plats. De

svenska inkomsterna är fortfarande mer jämlikt fördelade än genomsnittet för länderna i OECD, men alla nordiska länder och flera länder i Kontinentaleuropa, däribland Tjeckien och Belgien, har i dag mindre inkomstskillnader än Sverige.⁹⁷

Ökningen av ojämlikheten i vårt land kan inte beskrivas som annat än mycket stor. Inkomstskillnaderna har faktiskt ökat snabbare i Sverige än i något annat jämförbart land under de senaste decennierna.⁹⁸

Det innebär inte att de ökande inkomstskillnaderna är ett fenomen unikt för Sverige. Nästan alla OECD-länder, men även många fattiga länder, har upplevt ökade inkomstskillnader under de senaste decennierna. Utvecklingen är alltså en del av en internationell trend. Samtidigt som ojämlikheten har ökat inom de flesta länder har skillnaderna i den globala inkomstfördelningen minskat sedan början av 1990-talet. I huvudsak beror det på att fattigdomen i världen minskat. Det gäller inte minst i Kina, där levnadsstandarden höjts avsevärt för stora delar av befolkningen.

3.1.1 Vad inkomstskillnader är

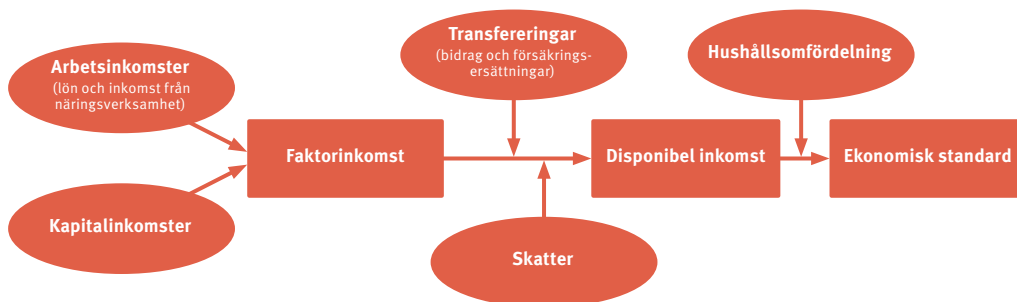
Det kan vara bra att beskriva närmare vad som egentligen menas med inkomstskillnader. Här ovanför diskuterar vi utvecklingen av inkomstskillnaderna mätt som "disponibel inkomst per konsumtionsenhet", också kallat "ekonomisk standard".

Det är helt enkelt ett mått som tar hänsyn till dels att vi får våra inkomster från olika källor och dels att hushåll ser olika ut, vilket påverkar vår levnadsstandard.

Vi kan börja med inkomstkällorna:

- *Arbetsinkomster* är den största inkomstkällan för befolkningen. De flesta vuxna försörjer sig genom lönearbete. Skillnader i arbetsinkomster beror dels på löneskillnader, dels på att arbetstiden varierar. En del arbetar inte alls, medan andra arbetar heltid eller deltid. I grupper med låga löner är tidsbegränsade anställningar och ofrivilligt deltidarbete vanligare än bland grupper med högre löner, vilket påverkar inkomsten.
- För de flesta människor påverkar *kapitalinkomster* inte den ekonomiska standarden nämnvärt. Men de är viktiga att inkludera när inkomstskillnaderna i befolkningen studeras. Bland dem med de absolut högsta inkomsterna är nämligen kapitalinkomsterna dominerande.

Figur 3.1 Inkomstkällor och begrepp

Tillsammans utgör arbetsinkomster och kapitalinkomster våra *faktorinkomster*, som ibland även kallas marknadsinkomster. Faktorinkomsterna säger dock inte allt om en människas ekonomi.

För att få en mer komplett bild är det vanligt att istället undersöka hur stor en individs inkomst blir efter omfördelning: den *disponibla inkomsten*. Den disponibla inkomsten beräknas genom att vi först lägger till *transfereringar* till faktorinkomsterna. Med det menas bidrag och försäkringsersättningar. Det gäller exempelvis bostads- och barnbidrag samt ersättningar vid föräldraledighet, sjukdom eller arbetslöshet. Även pensionen räknas in i kategorin transfereringar. Därefter drar vi av de skatter (och övriga negativa transfereringar, exempelvis återbetalning av studielån) vi betalar.

Vi omfördelar inte bara genom det offentliga. Även inom hushållet omfördelas våra inkomster. Föräldrar försörjer sina barn och partners delar ofta på många kostnader. För att få fram ett mått som speglar människors *ekonomiska standard* (också kallat disponibel inkomst per konsumtionsenhet) brukar denna hushållsomfördelning beaktas, genom att man tar hänsyn till hushållets storlek och åldern på hushållets medlemmar.⁹⁹

3.1.2 Toppen har fått dra ifrån

Inkomstskillnaderna i befolkningen som helhet har alltså ökat stort. Ett problem med mått som Gini-koefficienten är dock att det inte säger något om vad som hänt i olika delar av inkomstfördelningen. En ökning av

Gini-koefficienten kan bero på att skillnaderna ökat mellan alla individer, men den kan också bero på att exempelvis bara de rikaste dragit ifrån eller att bara de fattigaste fallit efter. Vi ska därför nu titta på vad som hänt med inkomstskillnaderna i olika delar av inkomstfördelningen.

Ett bra sätt att få en uppfattning om inkomstutvecklingen bland höginkomsttagare är att titta på andelen av de totala inkomsterna i samhället som tillfaller exempelvis den procent eller de tio procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna.

Nationalekonomerna Daniel Waldenström och Jesper Roine har intresserat sig för utvecklingen av toppinkomstandelarna över tid. Deras beräkningar visar att under det första dryga decenniet av 1900-talet var den översta procentens inkomstandel mycket hög i Sverige; mellan 18 och 28 procent av inkomsterna. I början av 1980-talet hade toppens inkomstandel krympt till runt 4 procent av inkomsterna. Därefter vände utvecklingen och i dag ligger andelen på 12 procent.¹⁰⁰

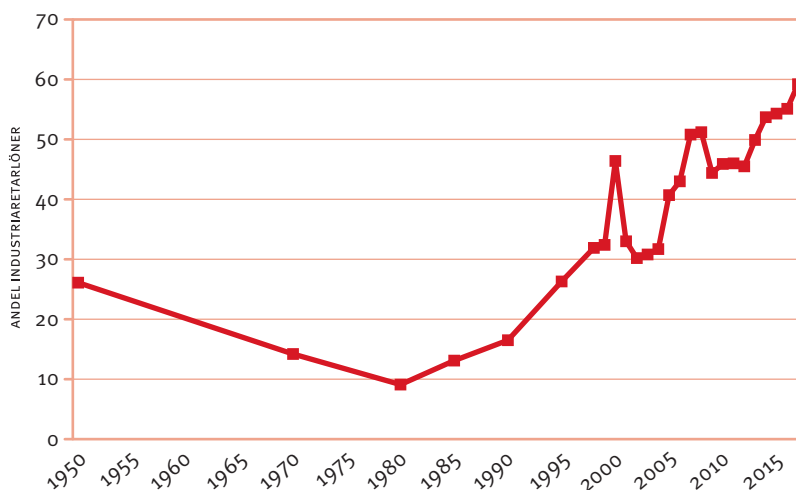
Inkomstutvecklingen har alltså sett helt annorlunda ut i toppen jämfört med andra delar av befolkningen. LO-ekonomernas rapportserie om maktelitens inkomster illustrerar detta med tydlighet. I undersökningen jämförs den genomsnittliga deklarerade inkomsten för verkställande direktörer på 50 av Sveriges största företag med den genomsnittliga industriarbetarlönen. Tidsserien går tillbaka till 1950. Under de första årtiondena i undersökningen minskar vd:arnas inkomster relativt industriarbetarlönen kontinuerligt. Men i början av 1980-talet vänds trenden och sedan dess har inkomstskillnaderna mellan den vanliga industriarbetaren och den svenska näringslivseliten ökat dramatiskt. 1980 motsvarade den genomsnittliga inkomsten för denna grupp av topp-vd:ar 9 industriarbetarlöner, vilket 2017 stigit till 59 industriarbetarlöner. Det innebär att när industriarbetaren hade en lön på i genomsnitt cirka 30 400 kronor per månad hade en topp-vd i genomsnitt nästan 1,8 miljoner kronor per månad.¹⁰¹

Undersökningen om makteliten följer inkomsterna för en mycket liten grupp personer. En styrka med metoden är att utgångspunkten i urvalet är makt. Inkomstutvecklingen för dessa topp-vd:ar reflekterar dessutom en bredare trend, där de som har de högsta inkomsterna i Sverige har fått en allt större del av kakan.

Till stor del är det höginkomsttagares inkomstutveckling som ligger bakom den totala ökningen av inkomstskillnaderna i Sverige. En analys

Diagram 3.2 Näringslivselitens inkomster har dragit ifrån

Genomsnittlig deklarerad inkomst för vd på 50 av de största svenska företagen, uttryckt i antal industriarbetarlöner, 1950–2017

Källa: LO-ekonomerna "Makteliten – utan markkontakt" (2019).

gjord av Finansdepartementet visar exempelvis att 28 procent av ökningen av de totala inkomstskillnaderna i befolkningen under perioden 1995 till 2016 kan kopplas till den översta procentens inkomstutveckling.¹⁰²

3.1.3 De som har minst har lämnats efter

De växande inkomstskillnaderna kan dock inte bara förklaras med utvecklingen för de mest välbeställda. Inkomstspridningen har också ökat i andra delar av inkomstfördelningen. Exempelvis har skillnaderna mellan låginkomsttagare och personer i mitten av inkomstfördelningen ökat.

För att undersöka detta närmare kan man mäta andelen relativt fattiga i befolkningen. Detta mått visar andelen som har en inkomst lägre än 60 procent av medianinkomsten. Relativ fattigdom utgår alltså inte

från en fast inkomstgräns, utan tar fasta på en individs ekonomiska situation i relation till andras.

Vad spelar då det relativa för roll? Liberalismens fader, Adam Smith, använde sig tämligen självklart av ett relativt fattigdomsbegrepp, i bemärkelsen att han förespråkade att inte bara de allra mest basala mänskliga behoven skulle betraktas som nödvändiga. I sitt mest kända verk, *Nationernas välstånd*, skrev han i slutet av 1700-talet:

Med livets nödtorft menar jag inte enbart de varor som är oundgängligen nödvändiga för att man skall kunna uppehålla livet, utan vadhelst som landets vanor gör det otillbörligt för aktningsvärda personer, även ur de lägsta samhällsskikten, att vara utan.¹⁰³

Adam Smith exemplifierade med linneskjortor och läderskor – saker som knappast är nödvändiga av naturen, men som enligt Smith hade blivit nödvändiga av kulturella skäl. Man kan alltså tolka Smith som att personer som inte hade möjlighet att skaffa läderskor och linneskjortor var relativt sett fattiga.

Ett besläktat sätt att se på fattigdom är att någon kan anses fattig om denne saknar resurser att aktivt delta i samhället. Den som har betydligt mindre än genomsnittet är i hög grad utestängd från levnadsmönster, vanor och aktiviteter som majoriteten i samhället kan ägna sig åt. Det är en sorts fattigdom, även för den som inte saknar mat på bordet och tak över huvudet.

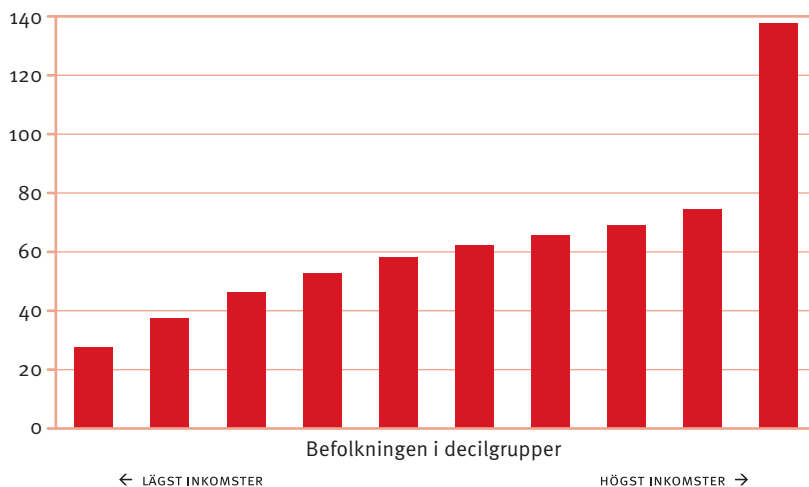
För Sveriges del var strax över 7 procent relativt fattiga runt 1980; 2017 hade gruppen ökat till nästan 15 procent.¹⁰⁴ Allt fler har alltså inkomster på nivåer som väsentligt skiljer sig från vad som är normen i samhället.

Om vi rangordnar alla individer i befolkningen efter deras ekonomiska standard och därefter delar in dem i tio lika stora grupper – så kallade decilgrupper – så har genomsnittsinkomsten ökat i alla deciler. Absolut sett har den svenska befolkningen, såväl hög-, medel- som låginkomsttagare, fått det materiellt bättre.

Men förbättringen har varit väsentligt större i toppen jämfört med botten av inkomstfördelningen. I den översta decilen, det vill säga de tio procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna, har medelinkomsten ökat med 138 procent sedan 1991. I den nedersta decilen var ökningen för samma period 28 procent.

Diagram 3.3 Störst inkomstökning för höginkomsttagare

Utveckling av den reala ekonomiska standarden i olika decilgrupper (förändring (%) av medelinkomst), 1991–2017

*Notera: År 2013 övergick SCB i sina inkomstfördelningsundersökningar från urvalsstatistik till totalräknad statistik. Detta påverkar till viss del jämförbarheten i statistiken före och efter denna förändring gjordes. Under perioden har SCB också ändrat hushållsbegrepp vilket delvis påverkar jämförbarheten i statistiken över tid.
Källa: SCB, "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter".*

I diagram 3.3 kan vi se att inkomstspridningen ökat i hela inkomstfördelningen. Trappan som vi ser mellan de olika decilgrupperna innebär att det inte bara är i toppen och botten som inkomstfördelningen dragits isär. I decilgrupp 4, personer med inkomster lite under genomsnittet, har exempelvis inkomsterna vuxit med 53 procent, medan de i decilgrupp 5 vuxit med dryga 58 procent.

De som redan från början hade den högsta ekonomiska standarden har fått det bättre i både absoluta och relativa termer. Samtidigt har de som från början hade minst fått det relativt sett sämre.

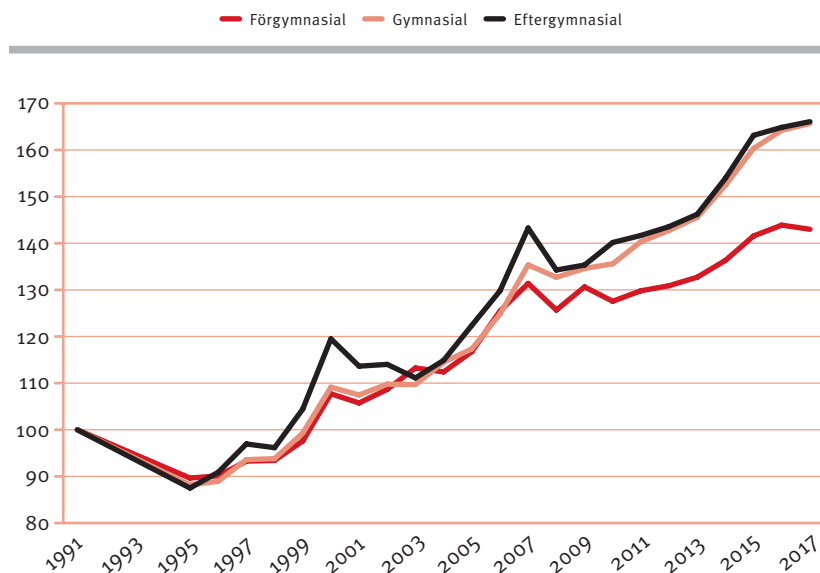
3.1.4 Växande klyftor mellan grupper

Hittills har vi diskuterat inkomstskillnader mellan individer. Ekonomiska klyftor kan också mätas på gruppnivå, exempelvis utifrån klass, kön, etnicitet, ålder och bostadsort. Ofta samvarierar dessa förhållanden med varandra och förstärker de ekonomiska skillnaderna. När inkomstskillnaderna i befolkningen som helhet har ökat har det i många fall inneburit ökade skillnader också mellan grupper.

Klyftorna har bland annat vuxit utifrån utbildningsnivå. Det kan ses som en proxy för större klassklyftor. Även om såväl förgymnasialt

Diagram 3.4 Förgymnasialt utbildade har haft svagare inkomstutveckling

Utveckling av den reala ekonomiska standarden utifrån utbildningsbakgrund (medelinkomst), 25–64 år, 1991–2017, index 1991 = 100

Notera: År 2013 övergick SCB från urvalsstatistik i sina inkomstfördelningsundersökningar till totalräknad statistik. Detta påverkar till viss del jämförbarheten i statistiken före och efter denna förändring gjordes. Under perioden har SCB också ändrat hushållsbegrepp vilket delvis påverkar jämförbarheten i statistiken över tid.
Källa: SCB, "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter", egen bearbetning.

utbildade som gymnasialt- och eftergymnasialt utbildade i genomsnitt fått det absolut sett bättre, har inkomsterna för personer med förgymnasial utbildning släpat efter. Denna utveckling har drabbat utrikes födda mer än inrikes födda, eftersom de förgymnasialt utbildade i högre grad än tidigare är utrikes födda. Detta är ett exempel på när förhållanden samspelar, i detta fall klass och etnicitet.

De genomsnittliga inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män har visserligen inte ökat, men inte heller utjämnats på lång tid. Kvinnors genomsnittliga inkomst¹⁰⁵ motsvarade 77 procent av männens år 2016. Denna andel har varit oförändrad sedan mitten av 1990-talet.

Det finns naturligtvis inkomstskillnader även inom grupperna kvinnor och män, inte minst klassbaserade. I LOs återkommande rapport Sveriges jämställdhetsbarometer illustreras effekten av samspelet mellan klass och kön på arbetsinkomsterna. Genom att ta hänsyn både till skillnader i lönenivåer och arbetstid får man fram måttet ”genomsnittlig faktisk månadslön”.¹⁰⁶ Det ger en bild av hur det i praktiken ser ut på lönekontot för män och kvinnor av olika klass. Trappan i diagram 3.5 visar stora ekonomiska skillnader. Arbetarkvinnor har lägre inkomster från lönearbete än både tjänstemannakvinnor och arbetarmän.

Sammantaget innebär ojämlikheten utifrån klass och kön att den genomsnittliga arbetarkvinnan 2017 hade en faktisk månadslön efter skatt på bara drygt hälften av vad en man i ett tjänstemannayrke hade.

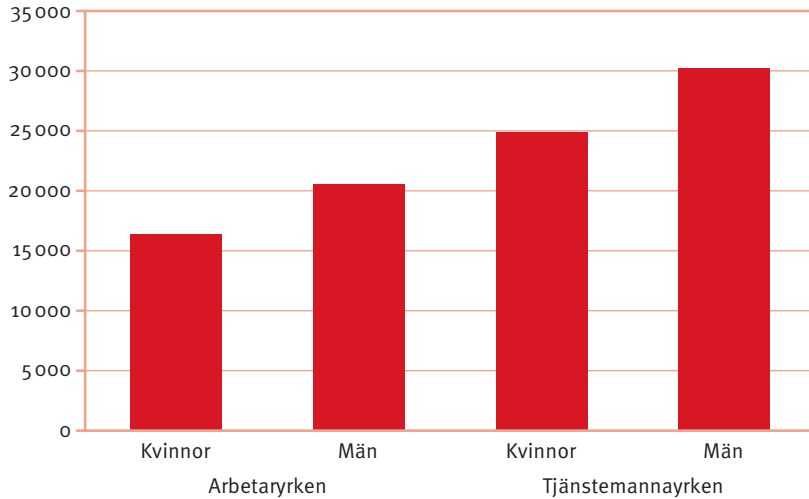
Hushållssammansättning är en annan viktig dimension som påverkar befolkningens inkomster. Ensamstående kvinnor är en speciellt utsatt grupp jämfört med såväl sammanboende som ensamstående män. Över 38 procent av de ensamstående kvinnorna med barn är relativt fattiga.¹⁰⁷ Bland ensamstående kvinnor över 80 år är andelen 44 procent.¹⁰⁸ Båda dessa andelar har vuxit över tid. I båda fallen är jämförelsevis låga arbetsinkomster och urholkad välfärd viktiga förklaringar.

Skillnaderna är också stora utifrån födelseland. Medianinkomsten bland vuxna utrikes födda personer motsvarar i dag ungefär 75 procent av medianinkomsten för inrikes födda.¹⁰⁹ Skillnaderna har ökat över tid. Även andelen relativt fattiga är betydligt större bland utlandsfödda än inrikes födda, och har ökat sedan 1990-talet.

Att utrikes föddas inkomster generellt är lägre än inrikes föddas handlar till stor del om klass (utbildningsbakgrund) och vilka jobb som

Diagram 3.5 Stora skillnader utifrån klass och kön

Genomsnittlig faktisk nettomånadslön, år 2017, 20–64 år

Notera: genomsnittlig faktisk månadslön tar hänsyn både till skillnader i genomsnittlig lönenivå och skillnader i genomsnittlig arbetstid. Avser inkomster efter skatt.

Källa: LO "Jämställdhetsbarometern" (2019).

är "tillgängliga" för invandrare. Många som invandrar till Sverige gör en klassresa nedåt, och har dels högre arbetslöshetsrisker, dels i högre grad jobb längre ned i kravhierarkin på arbetsmarknaden. Klass, kön och födelseland samspelar också. Utrikes födda kvinnor har exempelvis lägre inkomster än både utrikes födda män och inrikes födda kvinnor. Inkomsterna är högre för grupper födda i Norden och Europa än för utrikes födda från andra delar världen. Den genomsnittliga inkomsten är högre

bland utrikes födda som bott längre i Sverige, vilket till stor del beror på att de flesta utrikes födda med tiden etablerar sig på arbetsmarknaden. Sannantaget innebär detta att det finns stora inkomstskillnader mellan individer inom gruppen utrikes födda.

Inkomstskillnaderna kan också sorteras utifrån bostadsort. I över 50 av Sveriges 290 kommuner är mer än 20 procent av befolkningen relativt fattiga. Det är framför allt fråga om mindre gles- och landsbygdkommuner. Bland storstäderna sticker Malmö ut. En fjärdedel av Malmös befolkning är relativt fattig, vilket är en av de högsta andelarna av alla Sveriges kommuner. Skillnaderna är dock stora i landet. I vissa kommuner är endast runt 5 procent av befolkningen relativt fattiga. Det rör sig nästan uteslutande om välbeställda kranskommuner runt de svenska storstäderna.¹¹⁰ Skillnaderna beror bland annat på varierande arbetsmarknadsförutsättningar i olika delar av landet, men också på boendesegregation.

Även inkomstskillnaderna inom regioner har ökat. Det gäller i alla län, men tydligast i storstadslänen.¹¹¹

3.1.5 Olika inkomstkällors betydelse för de totala inkomstskillnaderna

Inkomstskillnaderna har alltså ökat i befolkningen som helhet som en konsekvens av ökade skillnader i såväl den övre som i den nedre delen av inkomstfördelningen. Klyftorna är också stora mellan olika grupper i befolkningen. Men hur har utvecklingen sett ut för olika inkomstkällor?

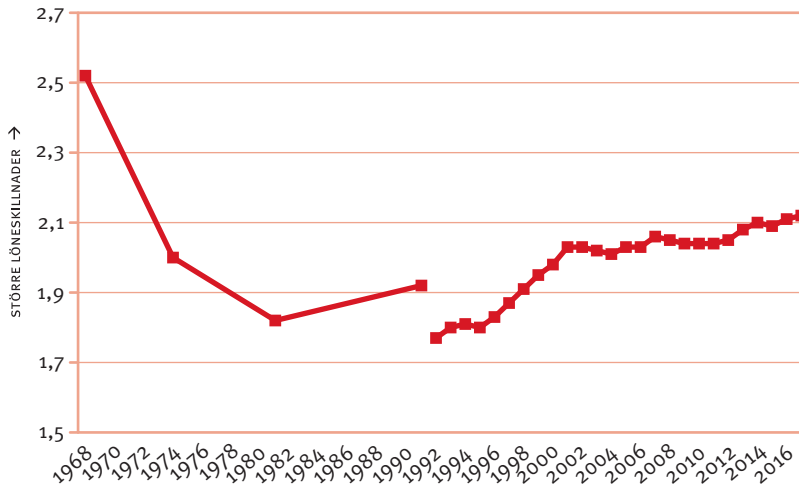
1. Arbetsinkomsterna

Arbetsinkomsterna är det inkomstslag som bidrar mest till de totala inkomstskillnaderna i Sverige. Inte för att de i sig är mer ojämnt fördelade än andra inkomster – tvärtom är de väsentligt mer jämnt fördelade än kapitalinkomsterna.¹¹² Arbetsinkomsterna är dock mycket större än kapitalinkomsterna, vilket gör att de påverkar de totala klyftorna mer. För många av oss är lönearbete den självklara försörjningskällan. Cirka 80 procent av hushållens totala disponibla inkomster är löneinkomster.

Löneskillnaderna – baserat på timlön eller månadslön omräknad till heltid – har ökat i Sverige. Efter att ha minskat snabbt från 1960-talet till tidigt 1980-tal, tog ökningen av lönespridningen fart under andra halvan av 1990-talet. Under 2000-talet har trenden mot ökade löneskill-

Diagram 3.6 Ökande löneskillnader

Percentilkvoten P90/P10, alla anställda i hela ekonomin, 1968–2017

Notera: Första perioden visar spridningen i timlöner beräknad från intervjuundersökningen LNU, andra perioden (strukturellönesstatistiken) är en totalundersökning över alla anställda i hela ekonomin. Källorna är inte helt jämförbara. Diagrammet visar löneskillnaderna som percentilkvoten P90/P10. P10 är det värde som 10 procent av lönerna ligger under (låginkomsttagare). P90 innebär en lön för vilken 90 procent av lönerna är lägre (höginkomsttagare). Kvoten visar hur mycket högre lön en höginkomsttagare har än en låginkomsttagare.
Källa: SCB "LNU" och "Strukturlonesstatistik".

nader fortsatt, men i mycket långsammare takt. Den största ökningen av löneskillnaderna har skett mellan personer med genomsnittliga löner och de som har riktigt höga löner.¹¹³

Det är inte bara mellan individer som lönespridningen ökat. Även de klassmässiga löneskillnaderna har blivit större. Det så kallade lönegapet mellan tjänstemän och arbetare innebar 1994 att medellönen var 35 procent högre för tjänstemän än för arbetare. 2017 var den istället 48 procent högre för tjänstemän.¹¹⁴

Löneskillnaden mellan män och kvinnor har åskådliggjorts genom att påpeka att den sista knappa timmen på arbetsdagen – efter klockan 16.06, uttryckt i kontorstid – jobbar kvinnor gratis.¹¹⁵

År 2017 var den genomsnittliga lönen för kvinnor i Sverige (med hänsyn tagen till skillnader i utbildning och erfarenhet) 88 procent av männens genomsnittliga lön.¹¹⁶ Det är ungefär samma nivå som 1981. Framför allt förklaras skillnaderna av att kvinnor och män arbetar i olika yrken, där mansdominerade yrken vanligen är mer höglönlade.

Det har alltså inte skett någon övergripande löneutjämning mellan kvinnor och män sedan tidigt 1980-tal. Inom de respektive grupperna arbetare och tjänstemän har skillnaderna dock fortsatt att utjämnas under perioden. Löneskillnaderna mellan könen är större bland tjänstemän än inom arbetarkollektivet, men utjämningen har gått långsammare bland arbetarna.¹¹⁷

Människors arbetsinkomster bestäms inte bara av lönen, utan också av hur mycket de arbetar. Den som är sjuk, arbetslös eller studerar har kanske inga löneinkomster alls. Gini-koefficienten för etablerade löntagares timlön är betydligt lägre än Gini-koefficienten för årslönen för hela befolkningen i förvärsaktiv ålder.¹¹⁸ Skillnader i hur mycket vi arbetar är därför en central förklaring till inkomstskillnaderna i Sverige totalt sett.

Klyftorna i arbetsinkomster – det vill säga skillnaderna givet såväl löneskillnader som skillnader i arbetstid – är högre i dag än under 1980-talet. Ökningen skedde i samband med 1990-talskrisen. Därefter har det skett en svag minskning av ojämlikheten i arbetsinkomster, men vi är inte tillbaka på 1980-talets nivåer.¹¹⁹

2. Kapitalinkomsterna

I de flesta människors privatekonomi är kapitalinkomster ett ganska marginellt fenomen.

Den arbetare som lyckats spara ihop en buffert på tre månadslöner – som sparekonomerna ofta förespråkar – kan inte räkna med mer än någon hundralapp i ränta i slutet av året. För de 90 procent av befolkningen med de lägsta inkomsterna utgör kapitalinkomsterna också i genomsnitt endast runt tre procent av inkomsterna.¹²⁰

Över hälften av hushållens totala kapitalinkomster tillfaller den procent av befolkningen som har högst inkomster.¹²¹ I toppen handlar det

alltså inte bara om någon hundralapp i ränta. Bland personer med de högsta inkomsterna är kapitalinkomster ett viktigt inkomstslag. I den absoluta toppen är det kapitalet man lever av.¹²²

Totalt sett bidrar kapitalinkomsterna väsentligt mer till spridningen av den ekonomiska standarden i dag än under mitten av 1990-talet. En förklaring till detta är att kapitalinkomsterna vuxit stort. Under perioden 1991–2017 ökade kapitalvinsterna med runt 380 procent och räntor och utdelningar ökade med runt 200 procent.¹²³ Sedan början av 1990-talet har kapitalinkomsternas andel av hushållens totala bruttoinkomster fördubblats.¹²⁴ Eftersom dessa inkomster är så extremt ojämnt fördelade är detta en viktig drivkraft bakom den totala ökningen av inkomstskillnaderna.

Förutom att kapitalinkomsterna har vuxit som andel av de totala inkomsterna, har de även blivit mer koncentrerade till höginkomsttagarna. Andelen av de totala kapitalinkomsterna som gick till den procent av befolkningen som har högst inkomster har mer än fördubblats sedan början av 1990-talet.¹²⁵ Kapitalinkomsternas andel av den översta procentens totala inkomster har också ökat kraftigt.¹²⁶

3. Skatter, bidrag och ersättningar

Vi utjämnar i dag en mindre del av skillnaderna i faktorinkomster – det vill säga arbets- och kapitalinkomster – än vi gjorde under 1980-talet, när inkomstskillnaderna var som minst i Sverige.¹²⁷

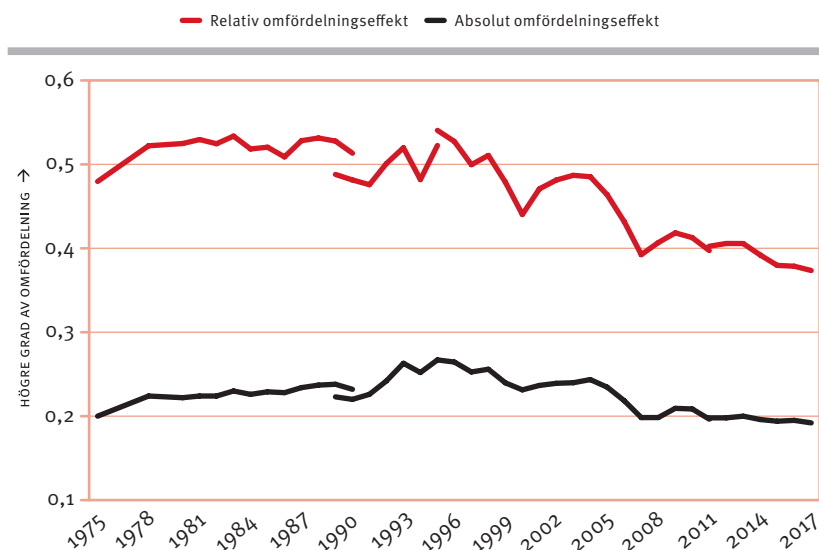
Under början av 1990-talet ökade omfördelningen något, inte för att systemen gjordes mer generösa, utan på grund av ökade offentliga utgifter för transfereringar till följd av den ökade arbetslösheten i krisens kölvatten.¹²⁸ Därefter har den omfördelnde effekten av de svenska skatte- och transfereringssystemen kontinuerligt minskat.

En viktig förklaring till den minskade omfördelningseffekten och även till ökningen av de totala inkomstskillnaderna är skatten på arbetsinkomster, som fick en mindre utjämnande effekt under 2000-talet. Anledningen är primärt att befolkningen betalar mindre i skatt på arbetsinkomsterna, i relation till inkomsterna som helhet, jämfört med tidigare.¹²⁹

Totalt sett har transfereringarna minskat i storlek som andel av den disponibla inkomsten, samtidigt som de blivit mer koncentrerade till låginkomsttagare.¹³⁰

Diagram 3.7 Minskad omfördelning genom skatter och transferingar

Absoluta och relativa omfördelningseffekter, 1975–2017

Notera: Inkomstskillnaderna mäts i diagrammet med Gini-koefficienten. "Absolut omfördelning" är Gini-koefficienten för faktorinkomst per k.e. minus Gini-koefficienten för den ekonomiska standarden. "Relativ omfördelningseffekt" är den absoluta omfördelningseffekten delat på Gini-koefficienten för faktorinkomst per k.e. Över perioden har SCB använt olika hushållsbegrepp och metoder i sina undersökningar, detta påverkar delvis jämförbarheten över tid. Källa: SCB, "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter", egen bearbetning.

3.2 Valfärdstjänsternas utjämning

Så här långt har vi i detta kapitel skapat en översiktlig bild av inkomstskillnaderna i Sverige och utvecklingen över tid.

Välfärdsstaten utjämnar dock inte bara genom skatter och transferingar, utan också genom välfärdstjänster som gratis skola för alla barn och kraftigt subventionerad vård och omsorg för den som behöver. Även detta innebär en ekonomisk omfördelning, vilken dock inte syns i de traditionella måtten för inkomstskillnader.

Finansdepartementet har räknat på vad välfärdstjänsternas omfördelning innebär i Sverige. När värdet av de individuella välfärdstjänsterna läggs till den disponibla inkomsten, minskar inkomstspridningen med 23 procent. År 2015 var Gini-koefficienten för faktorinkomsten (det

vill säga inkomster innan omfördelning med skatter och transfereringar) 0,5. Utjämning genom skatter och transfereringar innebar att Gini-koefficienten för den disponibla inkomsten var 0,32. Tar man även hänsyn till värdet av välfärdstjänsterna sjönk koefficienten ytterligare, till 0,24.¹³¹

Välfärdstjänsterna verkar också kraftigt utjämnande mellan individer och grupper och över livscykeln.

Pensioner, äldreomsorg och barnbidrag kan ses som system vars primära syfte är att omfördela resurser över livet. Skola och äldreomsorg är exempel på välfärdstjänster som används i åldrar då individen vanligen inte har tillräckliga egna inkomster att bekosta dem med. Inkomstbortfallsförsäkringarna vid arbetslöshet, föräldraskap och sjukdom kan ses som system för att utjämna risker över livet.¹³²

Samtidigt innebär de flesta av dessa välfärdsinstitutioner också en omfördelning mellan individer. Sjukdoms- och arbetslöshetsrisker är exempelvis inte jämnt fördelade i befolkningen.

För ett antal år sedan räknade Finansdepartementet ut att över 80 procent av den skatt en genomsnittssvensk betalar över en livstid går tillbaka till skattebetalaren själv. Mindre än 20 procent är alltså det vi traditionellt tänker på som omfördelning, det vill säga något som sker mellan olika individer.¹³³

På grund av statistikbrist är det svårt att säga något om utvecklingen av välfärdstjänsternas utjämnande kraft över tid. Inte heller jämförelser med andra länder är lätta att göra. I olika försök som gjorts blir slutsatsen ofta att rankingen mellan länder generellt inte förändras särskilt mycket om man räknar på ojämlikhet med eller utan värdet av välfärdstjänsterna.¹³⁴ En intressant observation som OECD gör är att ju mer länder lägger på välfärdstjänster, desto mer omfördelande tenderar också tjänsternas samlade effekt bli.¹³⁵ Det ligger i linje med den så kallade omfördelningsparadoxon som vi återkommer till senare, i kapitel 5.

3.3 Förmögenhetsskillnadernas förändring

Ekonomisk jämlikhet handlar inte bara om inkomstskillnader, utan även om förmögenheternas fördelning. Den påverkar ojämlikheten dels direkt, genom att förmögenheter kan konsumeras, dels indirekt, genom att de ojämlikt fördelade förmögenheterna genererar ojämlikt fördelade kapitalinkomster.

3.3.1 Förmögenhetsskillnaderna är stora och har ökat över tid

Det senaste året för vilket det finns offentlig statistik över förmögenhetsfördelningen i Sverige är 2007. Efter att förmögenhetsskatten avskaffades samlas inte längre denna statistik in. Den tidigare statistiken ger dock fortfarande en känsla för storleksordningen på förmögenhetsskillnaderna:

- År 2007 var Gini-koefficienten för nettoförmögenheten 0,90.
- 67 procent av de totala nettoförmögenheterna tillföll personer som var bland de tio rikaste procenten i befolkningen.
- 24 procent tillföll den rikaste procenten i befolkningen.¹³⁶

Förmögenheterna är – i Sverige liksom i andra länder – alltså mycket mer ojämnt fördelade i befolkningen än vad inkomsterna är.

Förmögenhetsskillnaderna är stora mellan olika grupper. Exempelvis motsvarade kvinnors genomsnittliga nettoförmögenhet 75 procent av männens år 2007. Den genomsnittliga nettoförmögenheten i Norrbotten var ungefär 38 procent av den i Stockholms län. På kommunnivå blir skillnaderna i förmögenhet än mer extrema; den genomsnittliga nettoförmögenheten i Jokkmokk, som hade den minsta genomsnittliga förmögenheten i landet, var ungefär 7 procent av den genomsnittliga nettoförmögenheten i Danderyd, den kommun där de genomsnittliga förmögenheterna var som störst.¹³⁷

Det är tydligt att de grupper som har lägst inkomster i samhället ofta också har de minsta förmögenheterna. Kontentan blir att skillnaderna i förmögenheter och inkomster förstärker varandra.

Över tid liknar utvecklingen av förmögenhetsskillnaderna i Sverige utvecklingen av inkomstskillnaderna. Mellan 1910 och omkring 1980 minskade förmögenhetsojämligheten stort i Sverige. Sedan dess har utvecklingen vänt och ojämlikheten ökat.¹³⁸

Exakt hur utvecklingen har sett ut är dock mer osäkert. Den officiella statistiken underskattade troligen ökningen av förmögenhetsskillnaderna. Stora delar av de privata förmögenheterna finns i icke-noterade bolag, vars värde är svåruppskattat. Sedan 1980-talet har det också blivit lättare att flytta svenska förmögenheter till utlandet.

En uppskattning som gjorts för perioden 2007–2012 pekar mot fortsatt ökande förmögenhetsskillnader. Den uppskattade ökningen ligger

på runt 10 procent vad gäller såväl Gini-koefficienten för förmögenhetsfördelningen som förmögenhetsandelen i toppen.¹³⁹

3.3.2 *Förmögenheterna växer snabbt*

De totala förmögenheterna har vuxit mycket snabbt. De privata förmögenheterna i Sverige motsvarar i dag 465 procent av nationalinkomsten. Det är mer än en fördubbling sedan 1980-talet och innebär den högsta nivån sedan början av 1800-talet.¹⁴⁰

Den svenska utvecklingen är inte unik. Bland annat Thomas Piketys forskning har visat att det finns ett mönster med ökade förmögenhetskvoter¹⁴¹ i många av de rikare länderna i världen sedan början av 1980-talet.¹⁴²

Att förmögenheterna blir allt större är en konsekvens av stora värdeökningar på både finansiella tillgångar – framförallt ett ökat aktieinnehav till följd av stigande aktiekurser – och på icke-finansiella tillgångar såsom fastigheter. Detta har sannolikt bidragit till ökade förmögenhetskillnader i befolkningen.¹⁴³

Ökningen av förmögenhetskvoten beror också på kraftigt ökat pensionssparande i tjänstepensions- och premiepensionsfonder. Även om dessa pensionstillgångar ingår i den totala privata förmögenheten brukar inte denna typ av tillgångar inkluderas när förmögenhetsfördelningen studeras. Anledningen är att dessa tillgångar inte betalas in av individen direkt och inte heller finns tillgängliga att ta ut och använda hursomhelst.¹⁴⁴

Det finns de som kallar de senaste decenniernas växande pensionsfonder för ”en socialisering av kapitalet”, eftersom förmögenheterna i dem innebär att stora och växande tillgångar ägs av breda delar av befolkningen. Men som den kände brittiska nationalekonomen Tony Atkinson påpekar ger inte förmögenheterna i pensionsfonderna ägarna något att säga till om i fråga om hur pengarna investeras. Därmed innebär dessa förmögenheter inte någon utjämning av den ekonomiska makten. Kapitalets makt ligger hos fondförvaltarna, inte hos förmånstagaren.¹⁴⁵

På samma sätt kan man se på de privata förmögenheterna investerade i bostäder. Att äga en bostad ger inte makt och inflytande över investeringar, arbetstillfällen eller ekonomins inriktning.¹⁴⁶ Det betyder

självlklart inte att dessa typer av förmögenheter är oviktiga. Det visar inte minst den växande ojämlikheten på bostadsmarknaden, vilket vi kommer att återkomma till.

3.3.3 De gömda förmögenheterna är stora

Storleken på de svenskägda förmögenheterna gömda i skatteparadis, och hur dessa påverkar förmögenhetsfördelningen, finns det av naturliga skäl ingen tillförlitlig statistik över.

Skattningar pekar dock mot att cirka åtta procent av hushållens finansiella förmögenheter globalt gömdes i skatteparadis år 2014. Det innebär enligt en uppskattning förlorade skatteintäkter på motsvarande 190 miljarder dollar.¹⁴⁷

I en studie där skatteflykt och skattefusk i Danmark, Sverige och Norge undersöks, uppskattar författarna att bland de allra rikaste, hushåll som har förmögenheter på motsvarade mer än 45 miljoner dollar, undviks mellan 25 och 30 procent av skatten genom skatteflykt och skattefusk. Motsvarande genomsnitt i befolkningen som helhet är tre procent av skatten.¹⁴⁸ Skattefusket är alltså mycket större i den absoluta toppen av förmögenhetsfördelningen.

Fusket har stor betydelse för ojämlikheten. Om utlandsförmögenheterna läggs till den officiella norska statistiken över förmögenhetsfördelning, blir de rikaste cirka 300 norska hushållen 25 procent rikare.¹⁴⁹ Eftersom det inte finns svensk statistik går det tyvärr inte att göra samma uppskattningar för Sveriges del.

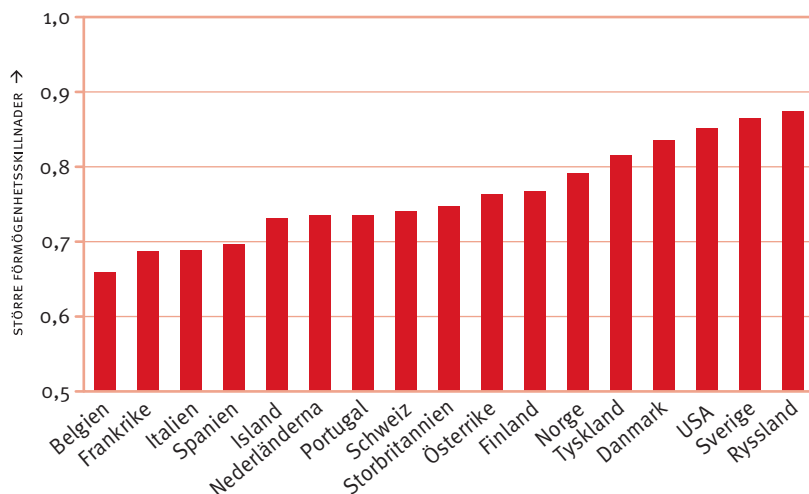
3.3.4 De svenska förmögenhetsskillnaderna sticker ut

Många länder har, likt Sverige, ingen eller bristande förmögenhetsstatistik. Det gör internationella jämförelser svåra.

Den schweiziska storbanken Credit Suisse gör dock skattningar av förmögenhetsfördelningen globalt och i olika länder. I diagram 3.8 visas deras skattning av Gini-koefficienten för förmögenhetsfördelningen i ett urval av olika länder.¹⁵⁰ Även om uppskattningen får anses vara osäker, kan man konstatera att Sverige sticker ut bland de västeuropeiska länderna. Enligt denna lista är förmögenhetsskillnaderna i Sverige något större än i USA och endast marginellt mindre än i Ryssland.¹⁵¹

Diagram 3.8 Stora förmögenhetsskillnader i Sverige

Gini-koefficienten för förmögenhetsfördelningen, urval av länder, 2000-tal

Notera: Studien sammanställer information om förmögenhetsfördelningen i olika länder baserat på en kombination av tillgänglig offentlig statistik för olika tidpunkter under 2000-talet samt statistiska skattningar och information om ultrarika individers förmögenheter från Forbes årliga sammanställning.

Källa: Credit Suisse "Global Wealth Report" (2018).

Även på Forbes lista över antal dollarmiljardärer i förhållande till befolkningsstorlek sticker Sverige ut: per 10 miljoner invånare har Frankrike 6 miljardärer, Storbritannien har 8 och USA har 18 – medan Sverige har hela 32.¹⁵² Det är förmodligen också denna jämförelsevis stora grupp superrika svenskar som till stor del ligger bakom den uppseendeväckande förmögenhetsojämlikheten totalt sett i vårt land.

3.4 Sammanfattning: Fyra decennier av ökande ojämlikhet

I början av förra århundradet var Sverige inte bara fattigt, utan också djupt ojämlikt. Mycket har hänt sedan dess. Vid 1980-talets början hade Sverige utvecklats till att bli världens troligen mest jämlika land. Utvecklingen var resultatet av ett visionärt samhällsbygge där det välstånd som skapades skulle komma alla till del. Under 1980-talet vände

dock utvecklingen. Samtidigt som det totala välståndet fortsatt att öka i Sverige, har inte ökningen kommit alla till del på ett likvärdigt sätt. Klyftorna har tillåtits växa.

Ökningen av ojämlikheten i vårt land kan inte beskrivas som annat än mycket stor. Inkomstskillnaderna har ökat snabbare i Sverige än i något annat jämförbart land under de senaste decennierna.¹⁵³ Inkomstskillnaderna har ökat i hela fördelningen. Men det är samtidigt framförallt två trender som drivit på utvecklingen. För det första har de mest välbärgades inkomster dragit ifrån resten av befolkningen. I början av 1980-talet låg den översta procentens andel av de totala inkomsterna på runt 4 procent, sedan dess har den tredubblats till runt 12 procent av hushållens totala inkomster. För det andra har inkomsterna för de som har det sämst ställt tillåtits halka efter. I början av 1980-talet var runt 7 procent av befolkningen relativt fattiga. I dag räknas närmare 15 procent av Sveriges befolkning till denna grupp.¹⁵⁴ Allt fler har inkomster på nivåer som väsentligt skiljer sig från vad som är normen i samhället.

Ökningen av inkomstskillnaderna har flera förklaringar. Kapitalinkomsterna har ökat i storlek och blivit mer koncentrerade till toppen av inkomstfördelningen. Skillnaderna i arbetsinkomster är också större i dag än under 1980-talet – en ökning som framförallt skedde i samband med 1990-tals krisen. Slutligen utjämnar vi i dag en mindre del av skillnaderna i faktorinkomster – det vill säga arbets- och kapitalinkomster – än vi gjorde under 1980-talet, när inkomstskillnaderna var som minst i Sverige.¹⁵⁵ I nästa kapitel dyker vi djupare in i orsakerna till ökningen av inkomstskillnaderna.

Det är inte bara inkomstskillnaderna som ökat i Sverige under de senaste decennierna. Förmögenheterna är – i Sverige liksom i andra länder – mycket mer ojämlikt fördelade i befolkningen än vad inkomsterna är. Mellan 1910 och 1980 minskade förmögenhetsojämlikheten stort i Sverige. Sedan dess har utvecklingen vänt och ojämlikheten ökat.¹⁵⁶ Exakt hur utvecklingen har sett ut är dock osäkert. Efter avskaffandet av förmögenhetsskatten finns inte längre offentlig statistik över förmögenhetsfördelningen i Sverige. Tillförlitlig statistik är också svår att få fram av två orsaker: för det första finns stora förmögenheter i form av onoterade aktier, vilka är svårvärderade, för det andra är skatteflykt utbrett bland de allra rikaste.

4. Varför ojämlikheten växer

SOM VI SÅG I FÖRRA KAPITLET har ojämlikheten ökat stort i Sverige. Men vad ligger bakom utvecklingen?

Det finns ett meteorologiskt fenomen som på engelska kallas *a perfect storm*. Det är när en kombination av olika faktorer samspelar och underblåser varandra med en ovanligt allvarlig storm som resultat.

Det finns inte *en* orsak till att ojämlikheten har ökat i Sverige. Det handlar om en kombination av politiska beslut, förändrade institutioner och värderingar och andra omvärldsfaktorer. Ekonomiska kriser, internationell konkurrens, teknologisk utveckling och ökad risköverföring på arbetstagarna har satt löntagarkollektivet under press. Politiska beslut har begränsat välfärdsstatens omfattning och omfördelning. Samtidigt har avregleringar och internationaliseringen av de finansiella marknaderna, ett lågt bostadsbyggande och minskad beskattning gjort att eliten har kunnat dra ifrån.

Orsakerna bakom utvecklingen är många, men ska inte ses som separata företeelser. Snarare har faktorerna förstärkt varandra. Temperaturskillnaderna i atmosfären har ökat. Det har i princip blåst upp till en perfekt storm.

4.1 Förändringar på arbetsmarknaden

Arbetsinkomster är, som vi beskrev i förra kapitlet, mer ojämlikt fördelade i dag än under 1980-talet. 1990-talskrisen är ett skäl, men svensk arbetsmarknad har fortsatt att gå igenom stora förändringar även efter det. Lönespridningen, sysselsättningen och anställningsvillkoren har påverkats. Det har också bidragit till minskad facklig styrka. En förändrad maktbalans på arbetsmarknaden innebär en stor risk för ytterligare ökade inkomstskillnader framöver. Den sistnämnda frågan återkommer vi till i kapitel 6.

4.1.1 Högre arbetslöshet

Förutsättningarna på den svenska arbetsmarknaden förändrades med 1990-talskrisen. Innan krisen slog till varierade arbetslösheten i Sverige

runt 2–3 procent. På bara några år fyrdubblades antalet arbetslösa. Många lämnade arbetsmarknaden helt.

De som drabbades hårdast av krisen var de som redan från början hade lägre löner. Personer som blev arbetslösa i början av 1990-talet fick en sämre löneutveckling under hela decenniet. Konsekvenserna bet sig kvar över tid.¹⁵⁷ Efter 1990-talskrisen har svensk arbetslöshet endast vid något tillfälle legat under 6 procent.¹⁵⁸

Det har också tydligare än innan utkristalliserats strukturella mönster i arbetslösheten. Arbetslöshetsriskerna har till exempel blivit betydligt högre för den med kort utbildning än för den med längre utbildning. Detta har fått konsekvenser för den svenska ojämlikheten.¹⁵⁹

4.1.2 En uppdelad arbetsmarknad

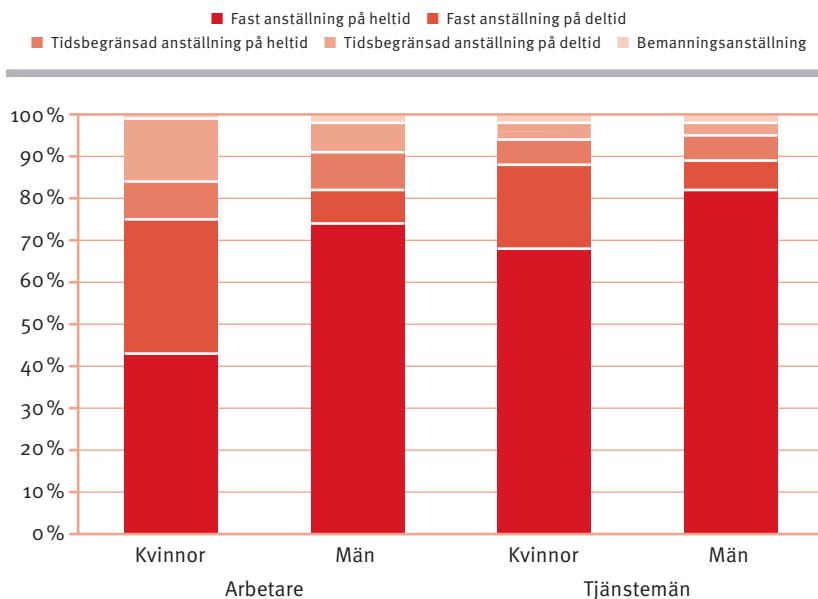
Svensk arbetsmarknad har blivit mer uppdelad utifrån klass, kön och etnicitet samt samspelet dem emellan.

Även om andelen deltidsarbetande har legat förhållandevis konstant sedan början av 1990-talet, har det skett förändringar över tid vad gäller vilka som arbetar deltid. Deltidsarbetet har ökat bland arbetare och koncentrerats till de kvinnodominerade arbetaryrkena inom service och tjänster. Totalt är det 15 procent av arbetarmännen och 48 procent av arbetarkvinnorna som är deltidsarbetande.¹⁶⁰ Bland tjänstemän har deltidsarbetet däremot knappt förändrats och ligger på betydligt lägre nivåer.^{161 162}

Över 260 000 personer har i dag en mycket osäker anställningsform.¹⁶³ De mest otrygga anställningarna, att kallas in vid behov eller att vara anställd per timme, har ökat stort som andel av de tidsbegränsade anställningarna. De tidsbegränsade anställningarna är mest utbredda i arbetaryrken, särskilt bland kvinnor, utrikes födda och unga.¹⁶⁴ Förändringarna innebär att vissa grupper har fått mycket mer otrygga jobb.¹⁶⁵ På tjänstemannasidan gäller över lag mer stabila anställningsförhållanden.

I de mansdominerade arbetaryrkena är det betydligt mer vanligt med stabila anställningar på heltid. Inom exempelvis bygg- och transportsektorerna förekommer dock en annan sorts fragmentisering, kopplat till arbetskraftsinvandring, en hög andel med f-skattsedel – varav vissa som falska egenföretagare – samt bemanningsanställningar. Även detta utgör exempel på lösliga och osäkra arbetsförhållanden.¹⁶⁶

Diagram 4.1 Anställningsförhållanden inom arbetar- och tjänstemannayrken, 2018
Kvinnor och män, 20–64 år

Källa: SCB (AKU).

Den bild som framkommer vad gäller anställningsvilkorens utveckling speglar ett ökat tryck på precisionsbemanning och att arbetsmarknaden snabbt ska kunna anpassas utifrån förändrad efterfrågan och internationell konkurrens. Förändringen kopplas ofta också till teknikutveckling samt en minskad industrisektor och större tjänstesektor. Löntagarna har kommit att bära en större del av affärsriskerna. En term som sociologerna använder för att beskriva denna ”reservarbetskraft” med otrygga anställningar är ”prekariatet”.¹⁶⁷

4.1.3 Den förändrade arbetsmarknadens påverkan på löneskillnaderna

Nära kopplat till den ökade lönespridningen är diskussionen om jobbpolarisering. Det innebär att andelen jobb i mellanlöneskiktet har minskat i många länder, medan andelen jobb i den översta samt den nedersta delen av lönefördelningen har ökat.

För Sveriges del ser vi tecken på en sådan förändrad struktur. Sedan 1990 har antalet jobb i mitten av lönefördelningen varit konstant eller minskat. Samtidigt har framförallt höglönejobben, men även till viss del låglönejobben, blivit fler.¹⁶⁸ En möjlig orsak till utvecklingen är att automatisering kan ha påverkat olika typer av yrken på olika sätt. Högutbildade kan tänkas ha blivit mer produktiva genom exempelvis tillgång till persondatorer, medan mer rutinartade jobb i mitten av lönefördelningen i högre utsträckning kan ha ersatts av teknik. Jobben längst ned i lönefördelningen behöver inte ha berörts särskilt mycket, exempelvis vad gäller yrken inom service och omsorg.¹⁶⁹

Den jobbpolarisering som vi har sett i Sverige och många andra länder är dock knappast enbart en konsekvens av teknologisk utveckling. Ökad internationell handel har inneburit att vissa jobb flyttat till andra länder, samtidigt som den kan ha bidragit till tillväxten av höglönejobb genom en specialisering mot arbetsuppgifter som ligger högt upp i kravhierarkin. En åldrande befolkning har förmodligen ökat efterfrågan på omsorgsyrken, som ofta finns i den nedre delen av lönefördelningen. Högre reala inkomster, ökade inkomstklyftor, urbanisering och politiska beslut om exempelvis skattesubventionerade hushållsnära tjänster har troligen lett till ökad efterfrågan på privat service och personliga tjänster. Detta kan ha bidragit till tillväxten av yrken i den nedre delen av lönefördelningen.¹⁷⁰

Även om det finns tecken på en jobbpolarisering i Sverige, så verkar den som skett under 2000-talet inte ha åtföljts av någon markant ökning av löneskillnaderna.¹⁷¹ Den svenska kollektivavtalsmodellen kan vara en förklaring, då den innebär att de allra flesta löntagare täcks av kollektivavtal och avtalade årliga löneökningar, med bland annat riktade låglönesatsningar på LO-sidan.

Även förändringar i arbetskraften kan påverka löneskillnader. Hur invandring kan tänkas påverka lönerna är en pågående diskussion.

Sedan 1990-talet har invandringen till Sverige varit stor jämfört med tidigare. Det har handlat om flykting- och anhöriginvandring, arbets-

kraftsinvandring i spåren av EU-utvidgningen 2005 och ökad arbetskraftsinvandring från utomeuropeiska länder från 2008.

För den svenska befolkningen som helhet har invandringens effekter på lönerna förmodligen varit små. Dock kan effekterna se olika ut för olika personer. Den forskning som finns säger vanligen att invandring kan pressa vissa grupperns löner nedåt, medan andras löner påverkas positivt. De som framför allt påverkas negativt är tidigare invandrare och personer med kortare utbildning. Höginkomsttagare kan däremot, enligt vissa studier, tvärtom få en skjuts i löneutvecklingen av invandring.¹⁷²

Mekanismerna bakom detta är inte särskilt komplicerade. När arbetskraften växer riskerar konkurrensen om jobben att öka, vilket skapar en press nedåt på lönerna. Pressen koncentreras till de jobb nyanlända har lättast att få, vilket i Sverige brukar vara jobb med lägre formella utbildningskrav. Det innebär jobb där många tidigare invandrade arbetar.

Det är inte möjligt att reda ut exakt, men det är troligt att såväl den teknologiska utvecklingen som invandringen, befolkningens utbildningsnivå och globaliseringen har påverkat löneskillnaderna i Sverige. Samtidigt bör det påpekas att ökningen har varit förhållandevis begränsad, speciellt jämfört med i många andra länder. Löneskillnaderna i Sverige är också, i en internationell jämförelse, fortfarande små.

4.1.4 Facklig styrka – en sammanhållande kraft?

Internationellt har den minskade fackliga styrkan seglat upp som en av de sannolika huvudförklaringarna till trenden med ökade inkomstskillnader i många länder. Motsatsen – hög facklig organisationsgrad, bred kollektivavtalsäckning och en mer centraliserad och koordinerad lönebildning – konstateras av bland annat OECD leda till generellt sett minskade löneskillnader.¹⁷³

För Sveriges del framstår minskad facklig styrka inte som någon huvudförklaring till ökningen av inkomstskillnaderna under de senaste decennierna. Tvärtom är det troligt att den starka fackföreningsrörelsen i Sverige är en viktig anledning till att löneskillnaderna endast ökat ganska marginellt jämfört med många andra länder.

Det är samtidigt inte otänkbart att fackföreningsrörelsen även i Sverige har fått svårare att få genomslag för sina krav och att de ökade löneskillnader vi sett delvis kan förklaras av det.

I mitten av 1980-talet bröt de centrala förhandlingarna mellan LO och dåvarande SAF (nuvarande Svenskt Näringsliv) samman, vilket kan ha påverkat löneskillnaderna framför allt inom arbetarkollektivet. Samtidigt har samordningen varit stark mellan såväl arbetsgivarorganisationerna som fackföreningarna inom LO och Svenskt Näringsliv även därefter. Från 1990-talet och framåt har också löneskillnaderna ökat mer inom tjänstemannakollektivet än inom arbetarkollektivet.

Den nuvarande industrilönenormeringen – det så kallade märket – har över tid blivit allt mer bindande för olika gruppers avtalade löneökningar. I det avseendet har lönebildningen i Sverige ökat sin koordinerade och centraliserade karaktär under 2000-talet. Vi har dock under 2000-talet inte sett någon allmän löneutjämning. Det verkar som att avtalsområden med sifferlösa avtal samt löneökningar utöver avtalen till följd av lokal lönebildning har motverkat den relativa utjämningen av de kollektivavtalade löneökningarna på central nivå (inom LO).¹⁷⁴ Det har framför allt gynnat dem som har stabila anställningsförhållanden och ett mer efterfrågat humankapital, eftersom de har en starkare förhandlingsposition.

4.2 Kapitalinkomsternas tillväxt

Som vi såg i förra kapitlet är en av de stora förändringarna som skett i den svenska inkomstfördelningen att toppen har dragit ifrån.

Det beror till stor del på kapitalinkomsterna, det vill säga räntor, utdelningar och vinster från försäljning av exempelvis fastigheter och aktier. Dessa kapitalinkomster har under de senaste decennierna både ökat i storlek och blivit mer koncentrerade till höginkomsttagare. Kapitalinkomsternas utveckling förklarar ungefär hälften av ökningen av de totala inkomstskillnaderna sedan mitten av 1990-talet.¹⁷⁵

I de följande avsnitten kommer vi att peka på några viktiga skäl till denna utveckling.

4.2.1 Finansialisering av svensk ekonomi

Under 1980-talet inleddes en finansialisering av Sveriges ekonomi, genom långtgående avregleringar och en internationalisering av det finansiella systemet. År 1980 motsvarade börsvärdet på Stockholmsbörsen 12 procent av BNP. Sedan dess har börsvärdet mer än tiodubblats.¹⁷⁶ Sverige

har dessutom blivit en av Europas största riskkapitalmarknader.¹⁷⁷ År 2005 beskrev nationalekonomen Lars Jonung:

...inte ens i vår vildaste fantasi, kunde [vi] föreställa oss 1985 att finansiell avreglering skulle kunna öppna för en så stark expansion av det finansiella systemet som faktiskt följde i Sverige. Vi väntade oss att Snövit skulle vakna ur sin törnrosasömn, inte att en svårstyrd och destabiliserande Frankenstein till finansiellt system skulle väckas till liv.¹⁷⁸

Stigande aktiekurser har gjort att hushållens aktiestock ökat stort i värde.¹⁷⁹ Eftersom det framför allt är höginkomsttagare som äger aktier, är det även de som har tjänat på utvecklingen. Det är en viktig förklaring till den växande ojämlikheten i Sverige.

Det är inte bara i Sverige som finansmarknaderna har avreglerats och internationaliserats. När kapitalet har blivit rörligare har också kapitalavkastningskraven satts internationellt. Den internationella konkurrensen om kapitalet har ökat kapitalägarnas makt och fokus har förskjutits till det som på engelska brukar kallas *shareholder value*, det vill säga att leverera aktieägarvärde i form av hög avkastning på investerat kapital. Kombinerat med en i många länder kraftigt försvagad fackföreningsrörelse har konsekvensen blivit en ökande kapitalandel och sjunkande löneandel i de flesta länder.

4.2.2 Extrem förmögenhetsanhopning bland ett fåtal

De superrika är jämförelsevis många i Sverige. De har även haft en exceptionell inkomst- och förmögenhetsutveckling de senaste årtiondena. Den rikaste hundratusendelen av befolkningen – inte mer än ett hundratal personer – hade i början av 1980-talet en andel av hela den privata förmögenheten på runt en procent. I dag har den ökat till 6 procent. Därtill finns förstås ett antal svenska miljarder som är bosatta utomlands.¹⁸⁰

Det rör sig om gigantiska belopp. De totala förmögenheterna som ägs av de svenska miljardärfamiljerna (boende i landet och utanför) är nästan lika stora som statens hela nettoförmögenhet plus värdet av den samlade socialförsäkringssektorn (det statliga pensionssystemet).¹⁸¹ Utvecklingen av de extremrikas förmögenheter är en viktig förklaring till de ökande förmögenhets- och inkomstskillnaderna i befolkningen.

Sociologen Göran Therborn kategoriserar, utifrån affärstidningen *Veckans Affärers* årliga genomgång av svenska miljardärer, hur deras förmögenheter uppstått. Det säger något om vad som bygger förmögenheter och kapitalinkomster i Sverige i dag. Vanligast var att förmögenheterna kom från arv. Detta gällde för en tredjedel av de 187 miljardärerna. Därefter var verksamhet inom finans och handel de vanligaste vägarna till extrem rikedom. En nyare kategori av svenska miljardärer är de som skapat sin rikedom genom digitala verksamheter – det gäller exempelvis skaparna av Skype, Spotify och Minecraft.¹⁸²

4.2.3 På väg mot ett arvsbaserat samhälle?

Att ärva en förmögenhet är alltså det vanligaste sättet att bli miljardär på i Sverige i dag.

Arven har också ökat stort de senaste decennierna. Den sammanlagda årliga överföringen av arv och gåvor var år 2016 cirka 370 miljarder kronor. Detta motsvarade mer än 17 procent av hushållens disponibla inkomster; en fördubbling sedan mitten av 1990-talet.¹⁸³ Eftersom det är de redan rikaste som ärver mest pengar förstärker detta ojämlikheten.¹⁸⁴

Ett av senare års mest tongivande nationalekonomiska inlägg om ojämlikhet är Thomas Pikettys bok *Kapitalet i det tjugoförsta århundradet*. Hans övergripande tes är att ojämlikheten historiskt drivits av att avkastningen på kapital tenderat att vara högre än tillväxttakten i ekonomin. Detta gynnar personer med förmögenheter och driver fram ett arvsbaserat samhälle.

För att exemplifiera: Om ekonomins tillväxttakt ligger på 1 procent medan avkastningen på kapital är 5 procent,¹⁸⁵ kan den som ärver konsumera fyra femtedelar av kapitalinkomsterna från sitt arv och ändå se den ärvda förmögenheten växa i samma takt som ekonomin. Sparas mer än en femtedel av kapitalinkomsten kommer den ärvda förmögenheten att växa snabbare än ekonomin.

Piketty menar att 1900-talet var speciellt i två avseenden, vilket ledde till ökad jämlikhet i många länder. Krig, ekonomiska chocker och beskattning förstörde delar av kapitalstocken och sänkte den genomsnittliga avkastningen på kapital. Därtill upplevde många länder en historiskt sett mycket hög tillväxt. Dessa förutsättningar är inte längre på plats.

Piketty menar att kapitalet numera återigen verkar växa snabbare än ekonomin. Kapitalavkastningen kan väntas bli ännu större framöver, bland annat för att internationell konkurrens om kapital pressar ner kapitalbeskattningen. Dessutom väntas tillväxttakten falla, bland annat till följd av låg befolkningstillväxt i många länder.

Vi vet naturligtvis inte om Piketty får rätt. Mycket beror på de politiska och samhälleliga svaren på de tendenser han ser. Men slutsatsen är värd att hålla i åtanke, inte minst givet trenden med ökade arvsflöden i Sverige: när kapitalavkastningen ökar och/eller tillväxttakten minskar, tenderar arv att bli en allt viktigare del av samhällsekonomin. Från jämlikhetssynpunkt är det djupt problematiskt.

4.2.4 Storvärdeökning på bostäder

Som nämndes i förra kapitlet har värdet på de icke-finansiella tillgångarna – i praktiken olika typer av fastigheter – ökat stort sedan mitten av 1990-talet. 1995 motsvarade värdet lite drygt 100 procent av nationalinkomsten. I dag motsvarar dessa tillgångars värde närmare 300 procent av nationalinkomsten.¹⁸⁶

Förklaringen ligger i att bostadspriserna stigit kraftigt. Småhuspriserna har fyrdubblats och det genomsnittliga kvadratmeterpriset för bostadsrätter har ökat åtta gånger. Samtidigt har konsumentpriserna legat nästan stilla. De stigande bostadspriserna beror på en lång period av för lågt bostadsbyggande i kombination med snabb urbanisering, inkomstökningar, ökad kreditgivning och en minskad beskattning av fastigheter.¹⁸⁷

Ungefär sex av tio hushåll äger sitt boende i Sverige i dag. Eftersom ägandet är relativt utbrett innebär stigande bostadspriser ofta en jämnare förmögenhetsfördelning än när priserna stiger på andra tillgångar.¹⁸⁸ Klyftan växer dock i förhållande till dem som inte äger sitt boende. Alla bostäder har inte heller ökat lika mycket i pris. Värdeökningarna har varit större för vissa typer av fastigheter och på vissa platser. Ökande bostadspriser verkar också vara en huvudförklaring till ökningen av förmögenhetsskillnaderna sedan 2007.¹⁸⁹ Vinster från fastighetsrelaterade transaktioner utgör även en stor del av de samlade kapitalvinsterna – över 70 procent 2017.¹⁹⁰

4.2.5 Minskad beskattning leder till värdeökning på tillgångar

De senaste årtiondena har beskattningen av förmögenheter och vissa kapitalinkomster sänkts eller slopats helt. Det har fått värdet på vissa tillgångar att stiga.¹⁹¹ Den sänkta fastighetsskatten har exempelvis gjort att människor kunnat betala mer för sitt boende, vilket har bidragit till ökningen av bostadspriserna och därmed gjort bostadsägare rikare än hyresgäster.

Sänkningen av fastighetsskatten 2008 medförde att skatten i dag är regressiv. Eftersom ingen skatt betalas över ett visst värde, fick småhusägare med ett taxeringsvärde under detta tak en skattesänkning med någon hundralapp. Den som ägde ett hus värt 8 miljoner fick istället en skattesänkning på 70 000 kronor om året.¹⁹² Det har sannolikt eldat på bostadspriserna i välmående områden i storstäderna och gjort ägarna av villor i dessa områden förmögna, medan husägare på andra orter inte dragit samma vinstlott.

Förmögenhetsskatten slopades 2007, vilket sannolikt har lett till ett ökat värde även på andra tillgångar än fastigheter. En forskningsstudie finner vissa belägg för att den slopade förmögenhetsskatten har skapat ökade förmögenhetsskillnader i befolkningen.¹⁹³

4.2.6 Fåmansbolagsägare betalar mindre i skatt

För den som har möjlighet att bedriva yrkesverksamhet i form av ett fåmansbolag – det gäller exempelvis många konsulter, advokater, läkare och revisorer – finns i dag goda möjligheter att själv besluta vad av inkomsten som ska beskattas som arbetsinkomst respektive kapitalinkomst. Reglerna har över tid blivit mer generösa i fråga om möjligheterna att ta ut inkomst som utdelning (kapitalinkomst), till en lägre skattesats än vad som gäller för arbetsinkomster. Det verkar – inte helt oväntat – ha lett till ökad inkomstomvandling.¹⁹⁴

Hushållens totala utdelningsinkomster har ökat de senaste tio åren, vilket i huvudsak kan kopplas till ökade utdelningar i fåmansbolag. Från att knappt en tredjedel av utdelningarna var utdelningar i fåmansbolag år 2005 har de nu ökat till två tredjedelar av de totala utdelningarna.¹⁹⁵

Utdelningar i fåmansbolag är extremt koncentrerade till höginkomsttagare. 61 procent av utdelningarna i fåmansbolag gick till personer i den översta procenten av inkomstfördelningen.¹⁹⁶ Bland de i Sverige

som har de högsta inkomsterna har andelen med fåmansbolag ökat kontinuerligt. En ökande andel har dessutom inte fåmansbolaget som sin huvudsakliga förvärvsinkomstkälla.¹⁹⁷ En hel del tyder alltså på att det bland höginkomsttagare blivit vanligare att starta bolag vid sidan om för att på så vis ”konsultera” sig till lägre skatt än vad som gäller för vanliga arbetsinkomster. Den ökade generositeten i de så kallade 3:12-reglerna, som styr beskattningen av fåmansbolagen, kan alltså sägas vara direkt ojämlikhetskapande.

4.3 Förändrad befolkningssammansättning

Befolkningssammansättningen kan ha stor betydelse för utvecklingen av inkomstskillnaderna. Om exempelvis andelen äldre växer, kan ojämlikheten öka eftersom pensionärer ofta har lägre inkomster än genomsnittet.

Sverige har, precis som många andra rika länder, en åldrande befolkning. Andelen över 65 år har stigit från 14 procent 1970 till 20 procent 2018.¹⁹⁸ Forskare som undersökt saken menar att detta har bidragit de ökade inkomstskillnaderna. Cirka 11 procent av ökningen av Gini-koefficienten mellan 1987 och 2013 kan, enligt en studie, förklaras av den förändrade åldersstrukturen i befolkningen.¹⁹⁹ Den här typen av studier säger inte allt, men ger en fingervisning om utvecklingen.²⁰⁰

Det finns också ett par andra demografiska förändringar som verkar ha påverkat inkomstfördelningen.

För det första har andelen singelhushåll och hushåll med ensamstående föräldrar ökat. Dessa hushåll har generellt lägre ekonomisk standard än personer som är sammanboende.²⁰¹ En förändrad hushållssammansättning beräknas förklara 16 procent av ökningen av de totala inkomstskillnaderna.

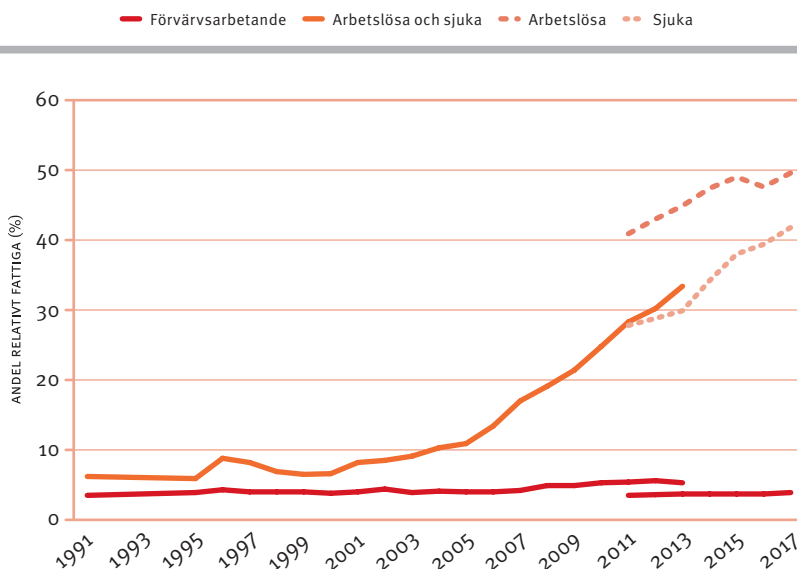
För det andra verkar ökad invandring kunna förklara en del av ökningen av inkomstskillnaderna. Antalet utrikes födda har ökat och har samtidigt relativt låga inkomster. Mellan 1987 och 2013 beräknas invandringen ligga bakom fem procent av ökningen av inkomstskillnaderna.²⁰² Med tanke på att jämförelsevis stora grupper invandrat till Sverige efter 2013 är det inte osannolikt att invandringen haft en större demografisk effekt på inkomstskillnaderna de senaste åren.

4.4 Minskad omfördelning och urholkning av trygghetssystemen

En central förklaring till att inkomstskillnaderna har ökat, i synnerhet under 2000-talet, är försämringen av sjukas och arbetslösas ekonomiska situation.

Ersättningarna vid arbetslöshet och sjukdom har dels skurits ned genom aktiva politiska beslut, dels inte räknats upp i samma takt som priser, löner och andra inkomster har ökat. Jobbskatteavdragen har bidragit till en relativ inkomstförsvagning för dem som har försäkringsersättningar av olika slag. Slutligen har regelförändringar i systemen

Diagram 4.2 Kraftigt ökad andel relativt fattiga bland sjuka och arbetslösa Andel med en ekonomisk standard lägre än 60 procent av medianinkomsten, 1991–2017

Notera: Personer 20–64 år som har en summerad inkomst av sjukpenning och arbetsmarknadsstöd som är större än hälften av den sammanräknade förvärvsinkomsten är klassade som arbetslösa respektive sjuka. Över perioden har SCB använt olika hushållsbegrepp och metoder i sina undersökningar, detta påverkar delvis jämförbarheten över tid. Källa: SCB "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter".

och förändringar på arbetsmarknaden gjort att många arbetslösa och sjuka i dag inte omfattas alls av arbetslöshets- och sjukförsäkringarna. Sammantaget innebär det att andelen relativt fattiga ökat kraftigt bland sjuka och arbetslösa.

4.4.1 Passiv försvagning av trygghetssystemen

När den svenska ekonomin växer, växer också statens skatteintäkter i samma takt. Statens utgifter ökar dock långsammare än BNP och kräver vanligen aktiva politiska beslut för att öka. Det gäller exempelvis arbetslöshetsersättningen och barnbidraget. Inkomsttaket i sjukförsäkringen höjs visserligen automatiskt med prisutvecklingen, men eftersom lönerna stiger snabbare än priserna innebär det att sjukförsäkringen inte håller jämna steg med inkomstutvecklingen i samhället i stort.

Den passiva försvagningen av trygghetssystemen återkommer på område efter område: Bostadsbidragen till unga och barnfamiljer, bostadstillägget för äldre, riksnormen för försörjningsstödet, underhållsstödet och så vidare.

Framför allt under 2000-talet har politiker alltför sällan fattat de aktiva beslut som krävs för att låta försäkringsersättningar och bidrag behålla sitt värde. Innan barnbidraget höjdes 2018 hade det exempelvis legat på samma nivå i tolv år. Det innebär en kontinuerlig försvagning av många människors ekonomiska standard och har lett till ökade inkomstskillnader.²⁰³

4.4.2 Kraftiga försämringar av arbetslöshets- och sjukförsäkringen

Försämringarna av arbetslöshetsförsäkringen har sedan 1990-talet skett i två omgångar.²⁰⁴ Vid den omfattande budgetsaneringen under 1990-talet sänktes ersättningsnivån från 90 till 80 procent av lönen och fler karensdagar infördes.²⁰⁵ Nästa omgång stora försämringar skedde efter att den borgerliga regeringen tillträtt hösten 2006. Kvalificeringsvillkoren skärptes, liksom villkoren för deltidsarbetslösa. Studerandevillkoret, som innebar att studier kunde kvalificera till arbetslöshetsförsäkringens grundbelopp, avskaffades. Karensdagarna utökades. Inkomsttaket sänktes de första 100 ersättningsdagarna och ersättningsnivån trappades ned med tid i arbetslöshet. Slutligen höjdes medlemsavgifterna till a-kassorna dramatiskt 2007 till 2014, vilket bidrog till en medlemsflykt

från a-kassorna.²⁰⁶ Sedan 2014 har vissa förbättringar genomförts. Bland annat har inkomsttaket (och därmed högsta ersättning) höjts något. Deltidbegränsningen har förändrats och en av karensdagarna tagits bort.

Över tid har nivån på inkomsttaket i arbetslöshetsförsäkringen jämfört med lönenivåerna sjunkit dramatiskt. Det innebär att andelen av den arbetande befolkningen som har hela sin lön försäkrad har minskat snabbt. År 1993 låg ungefär 70 procent av lönerna under inkomsttaket. År 2018 gällde det bara 15 procent av lönerna – de första 100 ersättningsdagarna. Det går därför inte längre att säga att arbetslöshetsförsäkringen garanterar inkomstrelaterad ersättning. Dessutom har andelen arbetslösa som får ersättning från arbetslöshetsförsäkringen sjunkit, från cirka 75 procent 1993 till cirka 40 procent 2018.²⁰⁷

Även villkoren i sjukförsäkringen har försämrats sedan 1990-talet.²⁰⁸ I samband med 1990-talskrisen sänktes ersättningsnivån från 90 till 80 procent av lönen och en karensdag infördes.²⁰⁹ År 2008 försämrades ersättningen i sjukförsäkringen på flera sätt, bland annat genom sänkta ersättningsnivåer och en bortre tidsgräns.²¹⁰ Tidsgränsen har senare avskaffats.²¹¹ Arbetsförmågebegreppet och prövningen av arbetsförmågan har skärpts i omgångar.²¹² Kraven för att få sjukersättning (tidigare förtdispension) skärptes också dramatiskt.²¹³

Även om den rödgröna regeringen höjde inkomsttaket i sjukförsäkringen 2018, var det otillräckligt. Andelen anställda som har löner under taket i sjukförsäkringen är i dag 55 procent, jämfört med 90 procent år 1993. Såväl kostnaderna för försäkringen som antalet ersättningstagare har minskat som en följd av den politik som förts.²¹⁴

4.4.3 Lägre skatter har ökat ojämlikheten

Sedan slutet av 1990-talet har den så kallade skattekvoten – de totala skatteintäkternas andel av BNP – minskat med runt fem procentenheter. År 2018 var skattekvoten 44 procent.²¹⁵

Hur det påverkar jämlikheten beror naturligtvis på flera saker, inte minst hur skatterna används. Om behoven är desamma är det dock svårt att upprätthålla nivån på välfärd och transfereringar utan en konstant skattekvot. Sjunker kvoten blir det svårt att klara sig utan långsammare löneökningar för offentliganställda, minskningar av personalstyrkan och/eller transfereringar som inte hänger med den övriga inkomstut-

vecklingen. Alltihop påverkar välfärdens kvalitet. Med en minskande andel av befolkningen i arbetsför ålder är inte heller behoven av välfärd minskande, utan tvärtom ökande. En sjunkande skattekvot innebär i sådana fall ytterligare press på välfärdens innehåll.

Viktiga förändringar av skattesystemet som förklarar att inkomstskatterna fått en mindre utjämnande effekt är den stegvisa kompensations som gjordes för den allmänna egenavgiften i pensionssystemet i början av 2000-talet²¹⁶ och införandet av jobbskatteavdragen från 2007 och framåt. Den avskaffade förmögenhetsskatten och den förändrade fastighetsskatten har också gjort sitt till.²¹⁷

Syftet med införandet av jobbskatteavdragen har varit att öka inkomstskillnaderna mellan dem som arbetar och dem som inte gör det, och på så sätt skapa ökade ekonomiska incitament för arbete. Sysselsättningseffekterna av jobbskatteavdragen är dock svårutvärderade och därmed osäkra.²¹⁸ Vad som däremot är säkert är att jobbskatteavdragen har gett skattesystemet ett regressivt inslag, då det innebär att många låginkomsttagare beskattas hårdare än resten av befolkningen.

4.5 Sammanfattning: En perfekt storm

Det finns inte *en* orsak till att ojämlikheten har ökat i Sverige. Det handlar om en kombination av politiska beslut, förändrade institutioner och värderingar och andra omvärldsfaktorer. Till detta bör läggas en politisk underlåtenhet att kraftfullt möta samhällseliga förändringar. Att det finns flera orsaker innebär dock inte att de bör ses som separata företeelser. De har snarare ofta förstärkt varandra.

Arbetsmarknaden har under de senaste decennierna sett stora förändringar som påverkat jämlikheten. Ekonomiska kriser, internationell konkurrens, teknologisk utveckling och ökad risköverföring på arbetslagarna har satt löntagarkollektivet under press. Arbetslösheten har sedan 1990-talskrisen aldrig återgått till de nivåer den låg på dessförinnan. Deltidsarbetet har ökat bland arbetare och koncentrerats till de kvinnodominerade arbetaryrkena inom service och tjänster. De mest otrygga anställningarna, att kallas in vid behov eller att vara anställd per timme, har ökat stort som andel av de tidsbegränsade anställningarna. Löntagarna har kommit att bära en större del av affärsriskerna, genom precisionsbemanning och otrygga anställningar.

Samtidigt har ökningen av löneskillnaderna varit förhållandevis begränsad och de svenska löneskillnaderna är, i en internationell jämförelse, fortfarande små. I den internationella forskningen har minskad facklig styrka lyfts som en viktig förklaring till ökningen av inkomstskillnaderna i många andra länder. Även om organisationsgraden minskat också här framstår detta inte som någon huvudförklaring till den ökade ojämlikheten i Sverige. Tvärtom är det troligt att den fortfarande starka fackföreningsrörelsen i Sverige är en viktig anledning till att löneskillnaderna ökat mindre än i många andra länder.

Något som för Sveriges del framstår som en av de viktigaste orsakerna till de ökande inkomstskillnaderna är utvecklingen av kapitalinkomsterna, det vill säga räntor, utdelningar och vinster från försäljning av exempelvis fastigheter och aktier. Avregleringar och internationaliseringen av de finansiella marknaderna har lett till en finansialisering av svensk ekonomi. Sedan början av 1980-talet har börsvärdet på Stockholmsbörsen mer än tiodubblats.²¹⁹ Stigande aktiekurser har gjort att hushållens aktiestock ökat stort i värde. Eftersom det framför allt är höginkomsttagare som äger aktier, är det även de som har tjänat på utvecklingen.

Förutom finansialiseringen har flera andra förändringar bidragit till att kapitalinkomsterna ökat i storlek och koncentrerats till toppen. Arven har ökat stort. Eftersom det är de redan rikaste som ärver mest pengar, förstärker detta ojämlikheten.²²⁰ Vidare har värdet på befolkningens fastighetstillgångar ökat, som ett resultat av ökade bostadspriser. Det är i sin tur en konsekvens av för lågt bostadsbyggande i kombination med ökad kreditgivning och en minskad beskattning av fastigheter. Slutligen har, under de senaste årtiondena, beskattningen av förmögenheter och vissa kapitalinkomster antingen sänkts eller slopats helt.

En annan central förklaring till den ökande ojämlikheten i Sverige är ett antal politiska beslut som begränsat välfärdsstatens omfattning och omfördelning. Sedan slutet av 1990-talet har den så kallade skattekvoten – de totala skatteintäkternas andel av BNP – minskat med runt fem procentenheter. Ersättningarna vid arbetslöshet och sjukdom har skurits ned dels genom aktiva politiska beslut, dels eftersom de inte räknats upp i samma takt som priser, löner och andra inkomster har ökat. Jobbskatteavdragen har bidragit till en relativ inkomstförsvagning för dem som har försäkringsersättningar av olika slag. Slutligen har regel-

förändringar i systemen och förändringar på arbetsmarknaden gjort att många arbetslösa och sjuka i dag inte omfattas över huvud taget av arbetslöshets- och sjukförsäkringarna.

5. Hur vi åstadkommer jämlikhet

Jämlikheten är en utopi som ännu är långt ifrån förverkligad i det svenska samhället där så mycket av gamla klassfördomar och reella klasskillnader lever kvar. Och det är en utopi som ständigt måste formuleras på nytt och ständigt erövrats på nytt. Ty i en dynamisk utveckling ligger ständigt faran att nya privilegier skall befästas, nya gränser ritas ut och nya klyftor grävas upp mellan människorna.

Olof Palme²²¹

Den materiella fördelningen i ett samhälle är ett resultat av en ständig konflikt mellan olika intressegrupper.²²² Olof Palmes påpekande att jämlikheten ständigt måste erövrats på nytt är därför lika giltigt som förr. Den utveckling vi beskrivit är inte något som bara råkat hända; i grunden handlar det om att vi som samhälle gjort val som lett till ökade ekonomiska och sociala skillnader.

Det går att göra andra val och erövra jämlikheten på nytt.

I detta kapitel diskuterar vi vad som fungerar för att mota ojämlikheten på en övergripande nivå. Det handlar om vilken typ av samhällsbygge och vilka institutioner som är viktiga för att nå en jämlik fördelning av materiella resurser. I den andra delen av boken omsätter vi detta i konkreta förslag.

Som vi inledde den här boken med att beskriva, byggs ett jämlikt samhälle både genom att förebygga att klyftor uppstår och genom att utjämna i efterhand. Det mest effektiva receptet för jämlikhet är en ekonomi där alla bidrar på det sätt de kan, där starka fackföreningar driver på för en jämlik fördelning av produktionsresultatet och där en välfärdsstat utjämnar genom ekonomisk omfördelning och en omfattande välfärd.

5.1 Facklig styrka

Förhandlingar om fördelning är fundamentala såväl på arbetsmarknaden som i politiken. Utfallet beror på vilka maktresurser de olika parterna kommer med till förhandlingsbordet.

Fackföreningar förstärker löntagarnas maktresurser och kan därigenom utgöra en motvikt till kapitalet. I vilken mån löntagarna är fackligt organiserade har därför grundläggande betydelse för fördelningen av produktionsresultatet. Det finns ingen enskild fördelning mellan lön och vinst som är den rätta eller mest naturliga. Utfallet avgörs av förhandlingen.

5.1.1 Löntagarnas gemensamma maktresurser är grunden

Maktförhållandena på arbetsmarknaden är ojämlika. Humankapitalet, som är arbetskraftens viktigaste maktresurs, är knutet till den enskilda individen. Ekonomiska maktresurser kan däremot skiljas från den som förfogar över dem och överförs till andra, med resultatet att de lättare koncentreras till ett fåtal. Det innebär en överordnad ställning i anställningsförhållandet, där den enskilda anställda måste förlita sig på sitt humankapital.²²³ Att kapitalägarna är färre än löntagarna spelar också roll, eftersom det alltid är svårare att organisera större grupper än mindre.²²⁴ Asymmetrin förstärks av det förhållande som Per Molander skriver om i sin bok *Ojämlighetens anatomi*:

*... även om en välorganiserad stor grupp kan tyckas mäktig i en kraftmätning, bestäms de risker som man är beredd att ta i en förhandlingsprocess av marginalerna på individuell nivå. Också en stor grupp blir därför sårbar om dess medlemmar lever nära existensminimum.*²²⁵

Det har alltså betydelse hur beroende löntagare är av lönearbetet. Högt efterfrågan på arbetskraft, god arbetslöshetsersättning samt jämnt fördelade kunskaper och färdigheter bidrar till att bygga styrkan hos löntagarna. Det minskar trycket på enskilda individer att sälja sitt arbete till ett för lågt pris.

Kapitalägande är inte bara en plånboksfråga utan även en demokrati-fråga. Den som äger kapital har stor makt över samhällsutvecklingen. En av grundidéerna bakom den fackliga organiseringen är att vara en motvikt till denna makt, både på arbetsplatsen och i samhället i stort.

Den fackliga styrkan har framför allt använts för att öka jämlikheten på två sätt: dels genom att åstadkomma en högre löneandel och mindre löneskillnader, dels genom mobilisering för en omfördelade välfärdspolitik.

5.1.2 Högre löneandel och mindre löneskillnader

Löneandelen i Sverige ökade från 1950- till 1970-talet, medan den från slutet av 1970-talet fram till mitten av 1990-talet minskade. Sedan dess har den legat stabilt på denna något lägre nivå, runt 65 procent.²²⁶ Utvecklingen sedan 1990-talet skiljer sig från många andra länder, där löneandelen ofta fallit ytterligare.

Löneandelen har betydelse för jämlikheten på två sätt. Dels innebär en högre löneandel att de genomsnittliga lönerna för arbetstagare är högre, allt annat lika. Dels innebär en högre löneandel lägre kapitalinkomster, vilka är mycket ojämnt fördelade.²²⁷

I en internationell jämförelse har löntagarna i de nordiska länderna varit framgångsrika i att bygga facklig styrka. Den parts- och kollektivavtalsmodell som präglar de nordiska länderna har varit mest gynnsam för att öka löneandelen och därmed jämlikheten.

Den nordiska modellen bygger på att både löntagare och arbetsgivare är väl organiserade i fackföreningar och arbetsgivarföreningar. Det har gjort det möjligt att få brett täckande kollektivavtal till stånd. Staten har överlåtit stort ansvar till parterna att själva lösa sina intressekonflikter på arbetsmarknaden. Det har gjort modellen robust och anpassningsbar, med inflytande för både löntagare och arbetsgivare. Lönebildningen har varit centraliserad och koordinerad och det har därtill funnits en stödjande välfärdspolitik, där i synnerhet arbetsmarknadspolitiken spelat en central roll.

Kollektivavtal om lön och villkor som bara gäller fackliga medlemmar, eller bara finns på delar av arbetsmarknaden, kan inte åstadkomma jämlikhet i någon större utsträckning. Att kollektivavtalen i Sverige täcker nästan alla löntagare har därför haft stor betydelse för jämlikheten. Det är framför allt kombinationen hög facklig organisationsgrad och bred kollektivavtalstäckning som har visat sig minska löneskillnaderna.

Den fackliga styrkan är särskilt viktig för anställda i den nedre delen och i mitten av lönefördelningen, eftersom de har svårare att på egen hand hävda sig på arbetsmarknaden på grund av relativt mindre konkurrenskraftigt humankapital.²²⁸ Viktiga är inte minst de kollektivavtalade lägstalönerna. De är i sig omfördelade, eftersom de garanterar att de lågavlönades andel av det totala löneutrymmet inte blir för litet.²²⁹

Höga lägstalöner är viktiga också för att förekomsten av låga löner på en arbetsmarknad utgör en press på vissa löner högre upp i löneför-

delningen, framför allt de som ligger förhållandevis nära de lägsta. Om en person kan ersättas med lägre avlönad arbetskraft försämras dennes förhandlingsposition på arbetsmarknaden, vilket riskerar att pressa ner lönen. Detsamma gäller om de alternativa jobb som står till buds erbjuder lägre lön, eller om arbetslöshetsersättningen är låg. De kollektivavtalade lägstalönerna minskar alltså pressen nedåt på löner även högre upp i lönefördelningen och sätter därmed en viktig gräns för ojämlikheten. Därför kommer höga lägstalöner alltid att vara ett avgörande fackligt intresse. De är centrala för att hålla uppe lönerna på hela avtalsområden.²³⁰

I Sverige har den solidariska lönepolitiken varit betydelsefull för jämlikheten. Från slutet av 1960-talet till början av 1980-talet lyckades den hålla tillbaka stora löneökningar för löntagargrupper som hade marknaden i ryggen, samtidigt som den bidrog till allmän löneutjämning genom låglönesattningar med låglönepotter. Detta innebar att lönespridningen sjönk kraftigt i Sverige från början av 1970-talet till början av 1980-talet. Löneskillnaderna minskade mellan ålders- och utbildningsgrupper såväl som mellan kvinnor och män samt mellan yrkesgrupper och mellan regioner.

Den fackliga lönenormen ”lika lön för lika och likvärdigt arbete” har varit betydelsefull för många som traditionellt haft en svagare position på arbetsmarknaden. Det gäller inte minst kvinnor, men även unga, äldre och utrikes födda. Denna rättvisenorm betonar att det är själva arbetet som värdesätts, inte den som utför det. Facket har därmed varit drivande för att lön ska sättas i relation till objektiva kriterier, såsom arbetets fysiska och psykiska krav, den genomsnittliga produktiviteten samt senioritetsprinciper (ålder, anställningstid och/eller erfarenhet). Det har minskat utrymmet för löneskillnader som inte baseras på saklig värdering av arbetsinsats och produktivitet.²³¹ Det är viktigt för jämlika och jämställda löner.

5.1.3 Viktigt fackligt tryck på omfördelning genom välfärdspolitik

Forskningen visar att det finns ett samband mellan facklig styrka och välfärd: ju starkare fackföreningsrörelse, desto mer utbyggd välfärdsstat och välfärdsinstitutioner som är förknippade med högt förtroende.²³²

Starkare fackföreningar har större maktresurser för att påverka politiken i mer progressiv riktning och har större möjligheter att påverka

vilka politiska partier som har makten, bland annat genom att mobilisera sina medlemmar att rösta.²³³ Även kopplingen mellan fackföreningsrörelsen och politiska partier spelar roll.²³⁴ Den fackliga styrkan har i Sverige använts för att driva på en omfördelande välfärdspolitik och en politik för full sysselsättning, vilket samtidigt har gynnat den fackliga organiseringen. Det sambandet är viktigt också för jämlikhetens utveckling framöver.

5.2 Full sysselsättning

Sysselsättningsfrågan är avgörande för ett samhälle med höga ambitioner på jämlikhetsområdet. Det finns flera anledningar till att det är så.

Sysselsättningen påverkar inkomstskillnaderna direkt genom att den som lönearbetar generellt har högre inkomster än den som är arbetslös, sjuk eller inte arbetar av någon annan anledning. Arbetslöshet – och då framför allt under längre tid – har dessutom ofta långsiktiga effekter på en individs löneutveckling.

Arbetslöshets- och sjukdomsrisker fördelar sig inte jämnt i befolkningen. De som drabbas har oftare lägre inkomster redan före arbetslösheten eller sjukdomen, och därefter minskar inkomsterna inte sällan ytterligare. Arbetslöshet och ohälsa förstärker de skillnader utifrån klass, kön, etnicitet och ålder som redan finns i samhället.

Full sysselsättning stödjer också löntagarnas förhandlingsstyrka. När ingen behöver vara arbetslös mer än under en kortare period, har löntagarna bättre förutsättningar att stå starka och enade. På så vis kan löneandelen och reservationslönerna hållas uppe och löneskillnaderna nere.

Finansieringen av välfärden är avhängig att alla som kan arbeta och bidra också gör det. Med full sysselsättning finns bättre förutsättningar för en omfattande och utjämnande välfärdsstat.

Sysselsättningen kan även påverka inkomstskillnaderna indirekt. Eftersom arbetslöshet slår olika hårt mot olika grupper skapar den lätt en känsla av "vi och de". Det riskerar att splittra löntagarkollektivet och urholka betalningsviljan till de omfördelande försäkringssystemen.

För att mota ojämlikheten är därför full sysselsättning helt centralt i ett samhälle.

Med full sysselsättning menas här att arbetslösheten ska vara låg, sysselsättningsgraden hög och att skillnaderna mellan olika grupper ska

vara minimala.²³⁵ Full sysselsättning kan inte heller sägas råda så länge deltid, tidsbegränsade anställningar och andra prekära arbetsförhållanden är utbredda och koncentrerade till särskilt vissa yrkesområden och branscher. Det räcker inte att ha jobb några timmar då och då; lönen måste också räcka till en trygg levnadsstandard.

När vi nu tydliggjort vad vi faktiskt menar med full sysselsättning: hur uppnås det då? Tre saker är avgörande: arbetslösheten måste pressas ned, ohälsan bekämpas, och både kvinnor och män måste ges möjlighet att kombinera familjeansvar med lönearbete.

5.2.1 Låg arbetslöshet

Hög och stabil efterfrågan i ekonomin är avgörande för att arbetslösheten inte ska ges utrymme att breda ut sig i ett samhälle.

Eftersom befolkningens löner står för merparten av köpkraften är en välfungerande lönebildning en nyckel. För att undvika hög arbetslöshet är det viktigt att lönerna – och därmed efterfrågan – ökar i takt med produktiviteten i lågkonjunktur. Samtidigt är det angeläget att lönerna under en högkonjunktur inte stiger så mycket att företagets internationella konkurrenskraft blir lidande eller inflationen blir för hög.²³⁶ Även den ekonomiska politiken har en viktig roll att spela för efterfrågan i ekonomin. Vid för låg efterfrågan kan ekonomin stimuleras med hjälp av låga räntor och genom att med offentliga investeringar och konsumtion bedriva en expansiv finanspolitik. Arbetslöshetsförsäkringen och skatterna har också viktiga roller att spela för en jämn och hög sysselsättning, eftersom de fungerar som automatiska stabilisatorer som dämpar efterfrågan i ekonomin i högkonjunktur och håller uppe den i sämre tider.²³⁷

För att undvika arbetslöshet som uppstår på grund av att människors kompetenser inte matchar de jobb som finns, krävs även att arbetskraften är rustad för att möta behoven på arbetsmarknaden. Skolan är naturligtvis avgörande för detta, men det behövs också system för livslångt lärande så att samhällets strukturovandling kan mötas kontinuerligt.

5.2.2 Ett friskt arbetsliv

Ohälsa har stora konsekvenser för sysselsättningen. Sjukfrånvaron är högre bland kvinnor än män och den är högre i arbetaryrken än i tjänstemannayrken.²³⁸ Utslitning och sjukdom gör också att arbetslivet för

många människor avslutas i förtid. Även riskerna för detta är relaterade till klass och kön.²³⁹ För att nå full sysselsättning krävs ett fokus på förbättringar av hälsan, arbetsmiljön och mer jämlika arbetsvillkor.

Att bekämpa skillnader i hälsa har naturligtvis ett egenvärde, men det är också viktigt för att göra det möjligt för fler människor att arbeta heltid ett helt arbetsliv. Det är alltså avgörande för full sysselsättning.

För att förebygga ohälsa krävs många åtgärder, inte minst att bekämpa ojämlikheten.²⁴⁰ Det är också centralt att arbetsmiljön i sig inte skapar ohälsa. I yrken med högre löner och status är arbetsmiljön oftast väsentligt bättre. De som har de lägsta inkomsterna är de som oftast blir sjuka och utslitna av sitt arbete. Kvinnor och män möter ofta olika typer av arbetsmiljörisker. Kvinnor arbetar oftare i yrken med hög arbetsbelastning, höga krav och liten kontroll. Sådana arbetsmiljöförhållanden är förknippade med hälsorisker. För män i arbetaryrken handlar det ofta om andra fysiska risker, i sitt mest extrema uttryck som arbetsplatsolyckor med dödlig utgång.

5.2.3 Familjeansvar och lönearbete

Familjepolitiken är central för att kvinnor och män i högre grad ska dela på både omsorgs- och lönearbete. Den nordiska familjepolitiken, med sitt starka fokus på möjligheten att kombinera arbete med familj, har ett tydligt samband både med hög kvinnlig förvärvsfrekvens och låg barnfattigdom.²⁴¹

Familjepolitik finns i många länder. Utfallet blir dock kraftfullt annorlunda beroende på hur den är utformad. Rätt till betald ledighet för båda föräldrarna och tillgång till barnomsorg även för små barn är centralt för att göra det möjligt för framför allt mammor att arbeta. I vissa länder har familjepolitiken mer karaktär av stöd till barnfamiljer, exempelvis genom vårdnadsbidrag och sambeskattnings. Den sortens åtgärder har ingen eller till och med negativ påverkan på kvinnors förvärvsfrekvens, genom att bidra till att mammor slutar jobba under långa perioder.²⁴² Det finns också länder som inte har någon mer utvecklad familjepolitik. Även i dessa länder deltar kvinnor i arbetskraften i lägre grad. När familjer hänvisas till dyra marknadslösningar eller informella nätverk för omsorgen om barn och äldre, blir resultatet att färre kvinnor jobbar.²⁴³

I Sverige har flera decenniers målmedveten politik på det familjepolitiska området lagt grunden för att vi i dag har högst sysselsättningsgrad för kvinnor i hela EU. Att den trots allt är lägre för kvinnor än för män visar att det fortfarande finns mer att göra.

För att nå det vi benämner "full sysselsättning" krävs sammanfattningsvis institutioner som effektivt bekämpar arbetslöshet och att befolkningen har så pass god hälsa att det är möjligt att jobba ett helt arbetsliv. Avgörande är dessutom en välfärdsmodell som möjliggör för alla – kvinnor som män – att kombinera lönearbete med familjeansvar.

5.3 En högproduktiv ekonomi

Att full sysselsättning är avgörande för att skapa ett jämlikt samhälle innebär inte att vilka jobb som helst leder till jämlikhet. Tvärtom finns gott stöd för att ett samhälle blir mer jämlikt genom att pressa bort vissa jobb, nämligen de lågproduktiva. Den så kallade Rehn-Meidnermodellen – döpt efter de två LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner – var en viktig del i Sveriges resa till ett högproduktivt och jämlikt land under förra seklet.

En grundläggande del av modellen är dess fokus på att enskilda företag och branscher inte ska hållas under armarna med hjälp av låga löner. Lönerna i hela ekonomin ska följa produktivitetsökningen i samhället i stort. Om ett företag är olönsamt eller en bransch är på nedgång är svaret att antingen öka produktiviteten eller slås ut. Detta leder till en medveten strukturomvandling och ökad produktivitet i ekonomin.²⁴⁴

Ett problem som har ökat är utbredningen av precisionsbemanning, i synnerhet i vissa branscher. Det innebär att arbetskraftskostnaderna hålls nere genom instabila anställningsförhållanden och slimmad bemanning, även om lönen per timme inte nödvändigtvis är låg. Affärsrisker och kostnader för fluktuationer i produktionen har lagts över på löntagarna, som riskerar att bindas upp i företag och branscher med låg produktivitet. Det motverkar Rehn-Meidnermodellens inriktning mot en medveten strukturomvandling.

För att strategin ska fungera och leverera både hög produktivitet och ett jämlikt samhälle måste arbetskraftens rörlighet stimuleras och deras ekonomiska trygghet värnas. Gösta Rehn benämnde det "vingarnas trygghet". För detta krävs:

- tillräckligt hög efterfrågan i ekonomin så att det finns nya jobb för arbetskraften att förflytta sig till
- en arbetslöshetsförsäkring som ger ekonomisk trygghet vid omställning
- en aktiv arbetsmarknads- och utbildningspolitik som ser till att arbetskraften är rustad för omställning.

Att på politisk väg skapa lågproduktiva jobb, genom exempelvis pressade lägstalöner eller skattesubventioner för branscher med låg produktivitet, är att lägga i backen istället för att – som i Rehn-Meidnermodellen – gasa in i framtiden. Det riskerar inte bara att skapa permanent större löneskillnader, utan leder också bort från det som historiskt skapat den svenska tillväxten, nämligen att satsa på en högproduktiv ekonomi.

Det går inte heller att komma ifrån att sysselsättningen vanligen är lägre i länder med lägre kompetensnivå i arbetskraften. Det finns alltså ingen mekanism som garanterar att fler lågproduktiva jobb i ett land höjer sysselsättningen totalt sett.²⁴⁵

5.3.1 Behövs tillväxt för att mota ojämlikheten?

Inbyggt i Rehn-Meidnermodellen finns alltså en växande ekonomi. Men är tillväxt en grundläggande förutsättning för att ökad jämlikhet ska vara möjligt?

Ekonomisk tillväxt har varit en viktig kraft för att förbättra många fattiga människors liv runt om i världen. Det har också potential att bidra till minskade skillnader inom och mellan länder framöver.

Det kan vara värt att påminna om Pikettys slutsatser om vad som bidrog till en utjämning av de ekonomiska resurserna i samhället under 1900-talet. Förutom en minskad kapitalstock och en lägre genomsnittlig avkastning på kapital handlade det om en hög ekonomisk tillväxt.²⁴⁶ Det underlättade en jämnare fördelning av materiella resurser. Det senare har psykologiska förklaringar. Eftersom människor ogärna vill ge upp det de uppfattar som sitt, är omfördelning i efterhand svårt. När ekonomin växer skapas däremot ett utrymme som lättare kan fördelas på ett sätt som utjämnar de befintliga skillnaderna. Tillväxt är ingen nödvändighet för ökad jämlikhet. Men med en långsamt växande eller till och med krympande kaka blir utjämning mer kännbar för de som

har mycket från början. Risken är att de därmed inte kommer att stödja de reformer som behövs för ökad jämlikhet.

Det är samtidigt viktigt att komma ihåg att tillväxt inte automatiskt leder till ökad jämlikhet. Det krävs aktiva politiska beslut för att växande ekonomiska resurser ska fördelas rättvist.

5.4 Den generella välfärden

Den amerikanska sociologen Arlie Russell Hochschild²⁴⁷ arbetade i flera år för att förstå varför vit arbetar- och medelklass utanför de större amerikanska städerna i så hög utsträckning stöder en konservativ högerpolitik, trots att de på många sätt personligen skulle tjäna på vänsterpolitik. Hennes svar blev en metafor, där en lång kö av människor står och väntar på att nå sitt livs mål. Alla som står i kön tycker att de har arbetat hårt, gjort stora uppoffringar och verkligen förtjänar att få det de väntar på. Kön rör sig allt långsammare. Så börjar vissa personer tränga sig före.

Ingen gillar någon som tränger sig före i kön. De amerikaner som står i Hochschilds metaforiska kö har inga höga inkomster, men de är inte heller så fattiga att de får del av de behovsprövade välfärdssystemen. De som får del av välfärden upplevs därför lätt som fripassagerare; som någon som tränger sig före. Känner man att man inte får något tillbaka är viljan att betala skatt minimal och därmed blir resurserna till välfärden små.

Metaforen är därför också användbar för att förstå varför en behovsprövad välfärd riktad specifikt till de fattigaste är mindre omfördelande än den generella välfärdsmodell Sverige har valt.

Om man undersöker sambandet mellan välfärdens storlek och graden av jämlikhet i ett land framträder ett tydligt mönster: de sociala utgifterna är större i länder med mindre klyftor.²⁴⁸ Det handlar inte om något enkelt orsakssamband, eftersom välfärdsutgifterna tenderar att vara högre i länder som också präglas av andra jämlikhetsskapande institutioner, exempelvis starka fackföreningar. Men att välfärden är central för den som är intresserad av små klyftor är uppenbart.

Det handlar förstås inte bara om hur mycket pengar som läggs på välfärden. Det handlar minst lika mycket om hur denna välfärd utformas och vad den innehåller.

Det är här Arlie Russell Hochschilds metafor kommer in i bilden.

Eller det som forskarna Walter Korpi och Joakim Palme kallat omfördelningsparadoxen:

*Ju mer vi riktar in de offentliga inkomstöverföringarna till de sämst ställ-
da och ju mer vi försöker skapa jämlikhet genom lika stora offentliga
överföringar till alla, desto mindre sannolikt är det att vi minskar fat-
tigdom och ojämlikhet.²⁴⁹*

Det vill säga: behovsprövning av välfärden samt försäkringsersättningar som inte är inkomstrelaterade (utan lika stora för alla) gör det mindre sannolikt att minska fattigdom och ojämlikhet.

I Sverige är ett återkommande förslag i debatten att behovspröva barnbidraget, ofta med motiveringen att miljonärer inte behöver barnbidrag och att jämlikheten skulle öka om barnbidraget riktades till de som verkligen behöver det. Men detta är ett logiskt felslut. På samma sätt är det feltänkt att enbart erbjuda en grundtrygghet i arbetslöshets- och sjukförsäkringen, med lika stora ersättningar för alla.

De länder som i högst utsträckning riktar välfärden till de fattigaste är i själva verket de som omfördelar allra minst. Länder som ger bredare grupper del av skydds nätet, även de med högre inkomster, omfördelar istället mer. Och länder som omfördelar mer är också, föga förvånande, tydligt mer jämlika.²⁵⁰

Skälet har att göra med medel- och höginkomsttagares inställning till att vara med och finansiera välfärden. En välfärd som enbart riktar sig till låginkomsttagare betalas till stor del av personer med högre inkomster. De får dock själva inget, eller bara mycket lite, tillbaka. För egen del hänvisas de till privata välfärds- och försäkringslösningar, som också kostar pengar. Det är ett recept för att ställa grupper mot varandra. Motivationen att vara med och betala för något man inte själv får del av är helt enkelt inte särskilt stor. Korpi och Palme visar att välfärds-system som primärt riktar sig mot de fattigaste oftast har en mindre budget att fördela.²⁵¹ En jämlikhetsskapande politik fungerar inte om den inte har brett stöd, och utan brett stöd vill färre vara med och betala för välfärden.

Senare forskning har i hög grad bekräftat Korpis och Palmes resultat, men också nyanserat dem. Behovsprövade inslag kan vara viktiga

för att öka jämlikheten, om de är en del av ett välfärdssystem som annars är generellt. Det verkar också som att stödet för dem är större när de ingår i ett generellt system, medan det oftare skett nedskärningar i mer renodlat behovsprövade system.²⁵² Behovsprövade system som riktar sig till en relativt stor grupp verkar också få större legitimitet än de som enbart riktar sig till en mindre grupp av de allra fattigaste.²⁵³

En generell välfärd har dessutom lägre administrativa kostnader och blir inte stigmatiserande för de som får ersättning. Den ställer inte grupp mot grupp. Och den gör kvaliteten i vården, skolan, omsorgen och trygghetssystemen till ett gemensamt intresse för alla.

Länder som satsar mycket på välfärd har ofta små inkomstskillnader även före skatt. Norge och Sverige har exempelvis historiskt satsat dubbelt så mycket på välfärd som USA, och har samtidigt bara halva USAs löneskillnader före skatt. De norska forskarna Erling Barth och Karl Ove Moene menar att det inte är en slump, utan ett exempel på hur jämlikhet tenderar att föda jämlikhet, medan ojämlikhet gärna föder mer ojämlikhet.

Välfärden stärker löntagarnas förhandlingsposition, vilket i sig leder till mindre löneskillnader. Barth och Moene menar att små inkomstskillnader i sin tur stärker stödet för en generös välfärd, kanske för att fler då har mer att tjäna på den. Resultatet blir en självförstärkande mekanism.²⁵⁴

Det som förklarar den internationellt sett höga svenska jämlikheten är flera sådana självförstärkande mekanismer. Facket, den fulla sysselsättningen, lönebildningen för högproduktiva jobb och den generösa och generella välfärden – alla hänger de ihop.

5.5 Sammanfattning: Rusta för förhandling

Förhandlingar om fördelning är fundamentala i samhället. Utfallet beror på vilka maktresurser de olika parterna kommer med till förhandlingsbordet. En förutsättning för jämlikhet är att människor rustas för att stå starka i förhandlingen, annars kommer de redan privilegierade att få övertaget. Det mest effektiva receptet för ett jämlikt samhälle är därför en ekonomi där alla har möjlighet att bidra på det sätt de kan, starka fackföreningar som driver på för en jämlik fördelning av produktionsresultatet och en välfärdsstat som utjämnar genom ekonomisk omfördelning och en omfattande välfärd.

Fackföreningarnas betydelse för jämlikheten grundar sig i att maktförhållandena på arbetsmarknaden är asymmetriska. Humankapitalet, som är arbetskraftens viktigaste maktresurs, är knutet till den enskilda individen. Ekonomiska maktresurser kan däremot lättare koncentreras till ett fåtal. Den kollektiva styrkan i att arbetstagare går samman fackligt kan användas till att åstadkomma en högre löneandel och mindre löneskillnader. Båda är centrala för att öka jämlikheten. Internationella jämförelser visar även att den fackliga styrkan används för att åstadkomma en mer omfördelade välfärdspolitik.

Full sysselsättning är avgörande för jämlikheten av flera skäl. Den som lönearbetar har generellt högre inkomster än den som är arbetslös, sjuk eller inte arbetar av någon annan anledning, vilket påverkar inkomstskillnaderna direkt. Full sysselsättning stödjer också löntagarnas förhandlingsstyrka. När ingen behöver vara arbetslös mer än under en kort period, har löntagarna bättre förutsättningar att kräva högre löner. En ambitiös välfärd kan därtill bara finansieras om alla som kan arbeta och bidra också gör det.

En förutsättning för att full sysselsättning ska uppnås är att arbetslösheten pressas ned, ohälsan bekämpas samt att både kvinnor och män har möjlighet att kombinera familjeansvar med lönearbete. Viktigt är också att otrygga anställningsförhållanden bekämpas. Full sysselsättning kan inte sägas råda om människor jobbar någon timme här och där, men saknar trygghet i försörjningen.

En högproduktiv ekonomi har varit en central förklaring både till den svenska tillväxten och den svenska jämlikheten. Grundläggande i den så kallade Rehn-Meidnermodellen har varit att enskilda företag och branscher inte ska hållas under armarna med hjälp av låga löner. Lönerna i hela ekonomin ska följa produktivitetsökningen i samhället i stort. Om ett företag är olönsamt eller en bransch är på nedgång är svaret att antingen öka produktiviteten eller slås ut. Detta leder till en medveten strukturuomvandling och ökad produktivitet i ekonomin. Arbetstagare som förlorar jobbet i de utslagna företagen hjälps vidare via en trygg arbetslöshetsförsäkring och en aktiv arbetsmarknads- och utbildningspolitik. Mekanismerna är giltiga än i dag. Att på politisk väg skapa lågproduktiva jobb, genom exempelvis pressade lägstelöner eller skattesubventioner för branscher med låg produktivitet, riskerar inte

bara att skapa permanent större löneskillnader, utan är även ett hot mot tillväxten. Ökade möjligheter till precisionsbemanning är ett annat exempel som innebär en risk för att lågproduktiva företag hålls under armarna, genom att affärsrisker och kostnader läggs över på löntagarna.

Slutligen spelar välfärdsmodellen roll för jämlikheten. Om man undersöker sambandet mellan välfärdens storlek och graden av jämlikhet i ett land visar det sig att de sociala utgifterna är större i länder med mindre klyftor. Också hur välfärden utformas är viktigt. De länder som i högst utsträckning riktar välfärden till de fattigaste är de som omfördelar allra minst. Länder som ger bredare grupper del av skyddsnetet, även de med högre inkomster, omfördelar istället mer. Det har att göra med medel- och höginkomsttagares inställning till att vara med och finansiera välfärden. Upplever dessa grupper att de inte får något tillbaka är de mindre intresserade av att bidra. Det är ett recept för att ställa grupper mot varandra.

En stark fackföreningsrörelse, full sysselsättning, en högproduktiv ekonomi och en generös och generell välfärd – alla hänger de ihop och förstärker varandra. För att åstadkomma en hållbar och hög nivå av jämlikhet är det centralt att alla dessa byggstenar finns med i reformarbetet.

6. Hot mot jämlikheten: minskad facklig organisering

*när platschefen gått hem
vänder de sig till mig*

"Det där du sa om rasterna, stämmer det verkligen?"

*de säger det lågt, nästan viskande
och vi prövar orden som de aldrig blivit uttalade förut
gömmar kollektivavtalet under följesedlarna
när någon plötsligt ropar från serveringen*

*det är Sverige 1918
det är Sverige 2010*

inga segrar är ännu vunna

Jenny Wrangborg²⁵⁵

Som beskrevs tidigare har den internationella forskningen alltmer uppmärksammat den minskade fackliga styrkans betydelse för ökningen av inkomstskillnaderna.

Facklig styrka brukar vanligen definieras som hur stor andel av de anställda som är med i facket – den fackliga organisationsgraden – och/eller hur stor andel av de anställda som täcks av kollektivavtal – kollektivavtalsäckningen. Båda spelar roll för jämlikheten.

Facklig styrka menar vi ska ses som en process där facklig organisationsgrad kan leda till facklig organisering: det vill säga till aktivt och samordnat fackligt arbete för att tillvarata gemensamma intressen. Det kan i sin tur omvandlas till facklig styrka och makt för att genomdriva förändring, genom förhandlingar med en motpart eller genom att påverka politiken. Fackets styrka ligger i kollektivet.

Begreppen facklig organisationsgrad och facklig organisering

I boken använder vi begreppet facklig organisationsgrad som synonymt med facklig anslutningsgrad; det tar fasta på hur stor andel av de anställda som är medlemmar i en fackförening.

Facklig organisering är däremot ett bredare begrepp. Det avser att fånga att organisationsgraden också måste användas aktivt för att det ska vara möjligt att ta tillvara och främja gemensamma intressen. Enbart hög organisationsgrad leder inte per automatik till facklig styrka (och makt) att påverka. I begreppet facklig organisering ryms dock indirekt också den fackliga organisationsgraden.

6.1 Facklig organisering mycket viktig för jämlikhet

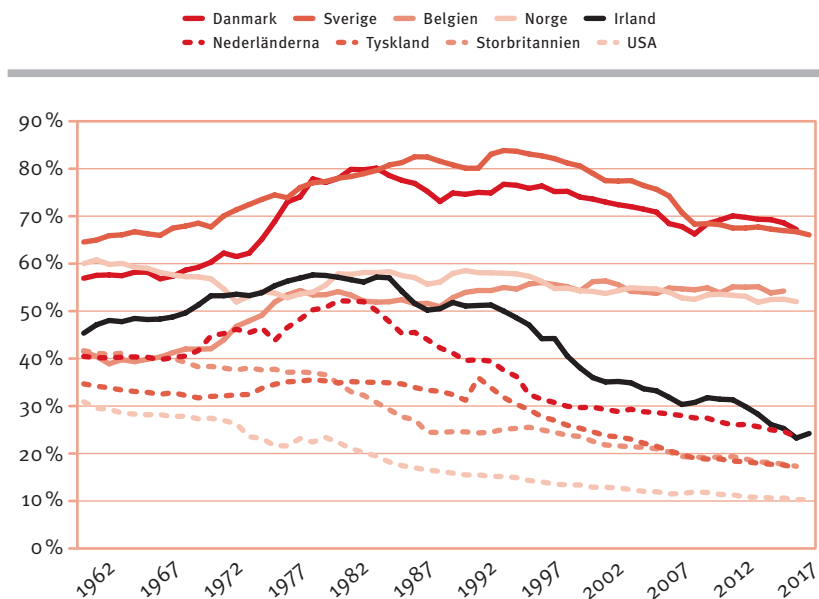
Sedan 1980-talet har den fackliga organisationsgraden sjunkit i hela västvärlden. I vissa länder, såsom USA och Nederländerna, inleddes trenden tidigare än så. För Sveriges del tog nedgången fart under 2000-talet. Utvecklingen med sjunkande facklig organisationsgrad i Sverige innebär en mycket stor risk för jämlikheten framöver. Till skillnad från många andra länder har löneskillnaderna i Sverige inte vuxit i någon större utsträckning. Det kan i hög grad förklaras med den svenska arbetsmarknadsmodellen och fackets styrka. Det är långt ifrån självklart att utvecklingen kan hålla i sig om organisationsgraden fortsätter att sjunka. Ju svagare facklig organisering, desto större press på ökade löneskillnader kan vi räkna med.

Minskad facklig styrka är en viktig förklaring till att löneandelen – det vill säga lönen andel av de totala inkomsterna – internationellt sett har sjunkit sedan 1980-talet.²⁵⁷ Även urholkade lägstalöner i många länder har sammanfallit med minskad facklig styrka. Det har ökat ojämlikheten märkbart.²⁵⁸

Att den minskade fackliga organisationsgraden inte verkar ha gjort något större avtryck på inkomstfördelningen i Sverige ännu är inte så konstigt. Facket är fortfarande starkt och kollektivavtalens täckningsgrad i stort sett intakt. Det senare innebär att sammantaget 88 procent av alla anställda omfattas av kollektivavtal i Sverige. I offentlig sektor omfattas

Diagram 6.1 Facklig organisationsgrad i olika länder, 1960–2017

Länder inom olika arbetsmarknadsregimer²⁵⁶

Källa: OECD.

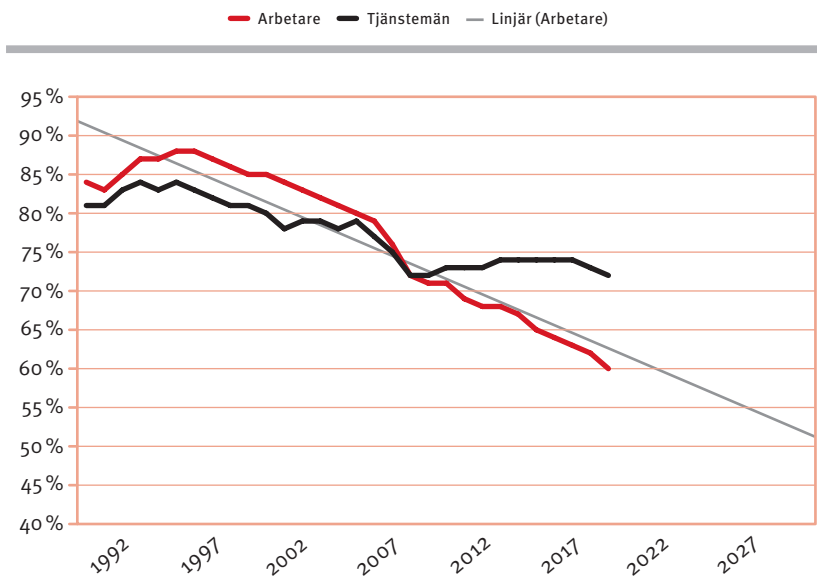
100 procent och i privat sektor ungefär 83 procent.²⁵⁹ Arbetsgivarna är dock bättre organiserade än löntagarna, då en klar majoritet av de anställda arbetar i företag som är anslutna till en arbetsgivarorganisation.²⁶⁰

Arbetsgivarnas fortsatt höga organisationsgrad relativt löntagarnas har förändrat maktbalansen på arbetsmarknaden under 2000-talet, till löntagarnas nackdel. Den stora skillnaden i organisationsgrad mellan arbetsgivare och löntagare är ur ett jämlikhetsperspektiv inte långsiktigt hållbar.

Den fackliga organisationsgraden har alltså sjunkit dramatiskt i Sverige sedan mitten på 1990-talet, särskilt på arbetarsidan. Bland arbetare var då hela 88 procent med i facket. Nu gäller det endast 60 procent. Bland tjänstemän (inklusive akademiker) har organisationsgraden gått

Diagram 6.2 Facklig organisationsgrad i Sverige, 1990–2019

Arbetare och tjänstemän, 16–64 år, exkl. heltidsstuderande. Prognos (linjär) till 2030

Källa: Larsson, LO/SCB, kvartal 1 respektive år.

från 84 till 72 procent mellan 1995 och 2019.²⁶¹ Nedgången bygger på dels en underliggande långsamt ”nötande” minskning, dels på en snabb och stor minskning åren 2006 till 2008, som har bitit sig fast. Den sistnämnda drevs fram politiskt när den borgerliga regeringen införde kraftigt höjda och arbetslöshetsrelaterade medlemsavgifter till a-kassorna i kombination med en åtstramad och försämrad arbetslöshetsförsäkring.

Jämfört med andra länder är det närmast unikt att organisationsgraden är lägre bland arbetare än bland tjänstemän. Skillnaderna i facklig organisationsgrad har ökat även mellan kvinnor och män, unga och äldre, utrikes och inrikes födda, fast och tidsbegränsat anställda likväl som mellan anställda på små och stora arbetsplatser och anställda i offentlig och privat sektor. Det finns också regionala skillnader.²⁶² Det är

framför allt Stockholmsregionen som skiljer ut sig jämfört med de övriga storstadsregionerna samt landet i övrigt. Organisationsgraden är lägre i Stockholm både på arbetar- och tjänstemannasidan.²⁶³ Olika förhållanden måste adderas till varandra, inte minst för att närma sig varför nedgången i organisationsgrad är så pass mycket större bland arbetare än bland tjänstemän.

Riskerna för jämlikheten till följd av den minskade fackliga organisationsgraden förstärks av den omvandling av ekonomin som förutspås framöver. Den tyder på en växande privat service- och tjänstesektor, som redan i dag präglas av en hög andel instabila anställningsförhållanden och mindre arbetsplatser, vilket förknippas med större svårigheter vad gäller facklig organisering. Det finns också risker med en växande plattformsekonomi, som erbjuder än mer extrema varianter av instabila anställnings- och arbetsförhållanden.²⁶⁴ Detta är ännu ett begränsat inslag på svensk arbetsmarknad, men skulle kunna växa.

Det är av stor vikt för jämlikheten att fackliga strategier – men även arbetsgivarstrategier – utvecklas för ökad organisationsgrad och kollektivavtalsäckning. Annars finns risk för att de oorganiserade segmenten växer sig större och på sikt underminerar den svenska parts- och kollektivavtalsmodellen.²⁶⁵

Det finns ingen enkel förklaring till varför den fackliga organisationsgraden har sjunkit och fortsätter att sjunka, eller varför tappet har varit störst bland arbetare. De skäl som kan identifieras kan dock antingen kopplas till viktiga samhällsförändringar eller till facketts egen uppbyggnad och arbetssätt. I kommande avsnitt fördjupar vi oss i vad forskningen säger om detta.

6.2 Förändrade förutsättningar påverkar organiseringen

Den fackliga organisationsgraden skiljer sig såväl mellan länder som inom länder över tid. Det förklaras ofta med att olika länder präglas av mer eller mindre gynnsamma förhållanden när det gäller facklig organisering samt att dessa kan förändras.²⁶⁶

Det så kallade Gent-systemet innebär att fackligt anknutna a-kassor administrerar en frivillig inkomstrelaterad arbetslöshetsförsäkring.²⁶⁷ Detta system tillmäts i forskningen mycket stor betydelse för den jämförelsevis höga fackliga organisationsgraden i Sverige och andra länder

med systemet.²⁶⁸ En viktig orsak till det är att löntagare efterfrågar inkomstbortfallsskydd vid arbetslöshet och den frivilliga arbetslöshetsförsäkringen är en draghjälp också för fackligt medlemskap.²⁶⁹ Systemet minskar också sannolikheten för att medlemmar lämnar facket vid arbetslöshet,²⁷⁰ vilket förhindrar att facket försvagas under lågkonjunkturen.²⁷¹

Gent-systemet i Sverige har utmanats genom kraftigt höjda och arbetslöshetsrelaterade medlemsavgifter till a-kassorna 2007 till 2014,²⁷² samt genom den alltjämt urholkade arbetslöshetsförsäkringen. Det låga inkomsttaket har gjort privata försäkringslösningar allt viktigare för att få ett fullgott ekonomiskt skydd. Eftersom arbetslöshetsriskerna generellt är större för arbetaryrken, är det svårt att erbjuda kompletterande fackliga inkomstförsäkringar för arbetare. Det blir helt enkelt för dyrt. Framväxten av sådana komplement har istället koncentrerats till tjänstemän och akademiker, vars fackförbund ofta erbjuder inkomstförsäkringar. Att färre med instabila anställningsförhållanden omfattas av arbetslöshetsförsäkringen har ytterligare försvagat Gent-systemet för arbetare. Utvecklingen har sammantaget inneburit att Gent-systemet har förstärkts för tjänstemän, men försvagats för arbetare.²⁷³ Detta är en viktig förklaring till att den fackliga organisationsgraden är högre bland tjänstemän än bland arbetare.²⁷⁴

I Norden har fackföreningarna haft en stark koppling till socialdemokratiska politiska partier, vilket har gett mer inflytande på välfärdsfrågor, politiken för full sysselsättning, nivån på a-kasseersättningen och den aktiva arbetsmarknadspolitikerna – det vill säga på välfärdsinstitutioner som i grunden påverkar maktbalansen och reservationslönerna på arbetsmarknaden. Indirekt har det haft stor betydelse för den höga fackliga organisationsgraden.²⁷⁵

Den fackliga organisationsgraden påverkas också av strukturomvandlingen och vilka arbetsmarknadssegment som växer (fram) och minskar, samt av vad som händer med arbetsplatsernas storlek och anställningsförhållandena. Förändringar i arbetskraftens sammansättning kan också påverka.²⁷⁶

Den fackliga organisationsgraden har traditionellt varit som högst inom industri och offentlig sektor – och är det fortfarande.²⁷⁷ Den bakomliggande förklaringen är att det är lättare för facket att organisera på

större arbetsplatser. Att kvinnors fackliga organisationsgrad i Sverige är högre än mäns handlar mer om arbetsplatsens storlek än om kön: kvinnor jobbar i högre grad än män i offentlig sektor.²⁷⁸ Den stora offentliga sektorn har över lag varit viktig för den höga fackliga organiseringen i service- och tjänstesektorn i Sverige.²⁷⁹

Över tid har både den offentliga sektorn och industrin blivit relativt mindre, samtidigt som privat service- och tjänstesektor med jämförelsevis små arbetsplatser har vuxit. Skälen bakom detta är både teknikdriven strukturomvandling och politiska beslut om privatiseringar av offentlig verksamhet.

Ett strukturellt mönster är vidare att arbetare i högre grad än tjänstemän jobbar på mindre arbetsplatser. Sammantaget innebär det att arbetsmarknadssegment som i högre grad saknar tradition av facklig organisering har växt. Att den fackliga organisationsgraden över tid har sjunkit på både stora och små arbetsplatser visar dock att nedgången i facklig organisationsgrad på större arbetsplatser inte heller kan underskattas.

Att fler har instabila anställningsförhållanden än tidigare påverkar organisationsgraden negativt. Tidsbegränsat och tillfälligt anställda eller anställda med korta deltid är generellt svårare att organisera fackligt. Om anställningsförhållandena också innebär byten av arbetsplatser och branscher kan det försvåra den fackliga organiseringen ytterligare. En viktig poäng som forskningen tar upp är också att anställda med osäkra anställningsförhållanden är mer sårbara för fiendlighet mot facket och fackligt medlemskap från arbetsgivares sida.²⁸⁰

Att arbetet i högre grad är utspritt på dygnets alla timmar och veckans alla dagar, särskilt i arbetaryrken,²⁸¹ är också en förändring som antas försvåra den fackliga organiseringen. Detsamma gäller uppsplittringen av anställda genom ensamarbete och in- och uthyrning av personal. Det antas minska känslan av att tillhöra ett kollektiv med gemensamma intressen.

De instabila anställningsförhållandena är mest utbredda i (kvinno- dominerade) arbetaryrken inom service och omsorg – det vill säga inom de yrkesområden som också har relativt hög andel anställda på mindre arbetsplatser. Dessa båda faktorer förstärker varandra och försvårar den fackliga organiseringen.

Att arbetaryrken fyller en viktigare funktion som ”etableringsarbetsmarknad” än tjänstemannaryrken bidrar också till de relativt större or-

ganiseringsutmaningarna för LO jämfört med TCO och Saco. Av alla anställda i åldersgruppen 16 till 24 år har ungefär 70 procent ett arbetyrke. Även utrikes födda är överrepresenterade inom arbetaryrken.²⁸² Etableringsfasen har blivit mer utdragen och innebär ofta osäkra anställningar, samtidigt som nyutträdande ofta har lägre kunskaper om facket och om vad som gäller på arbetsmarknaden. Flera LO-förbund pekar på svårigheten att organisera dem som ser jobbet som ett tillfälligt stopp på vägen till det "riktiga jobbet", även när det tillfälliga stoppet visar sig bli långvarigt.

En ytterligare utmaning för fackföreningsrörelsen är frågan om att värva och organisera de som arbetar via digitala plattformar. Kännetecknande för många av dessa jobb är än mer instabila anställnings- och arbetsförhållanden, en uppsplittrad arbetsmarknad och att arbetstagarna inte befinner sig på en traditionell fysisk arbetsplats. Detsamma gäller i fråga om falska egenföretagare, egenanställda och uppdragstagare som i praktiken är att betrakta som arbetstagare, men utan att vara anställda.²⁸³

6.3 Fackets eget arbetsätt och uppbyggnad blir än viktigare

Centralt för en hög facklig organisationsgrad är fackföreningsrörelsens uppbyggnad och arbetsätt. Bland de viktigaste faktorerna som pekas ut i forskningen är fackföreningarnas och förhandlingssystemets grad av centralisering, arbetsplatsorganiseringen och, som vi redan har varit inne på, Gent-systemet.²⁸⁴

Tydligt uppdelade fackföreningar och enade centralorganisationer, samförstånd och (jämförelsevis) goda relationer mellan fack och arbetsgivare inom ramen för ett välutbyggt kollektivavtalssystem gynnar den fackliga organiseringen. I Sverige har arbetare, tjänstemän och akademiker organiserat sig i egna fackföreningar och centralorganisationer. Det innebär att den så kallade industriförbundsprincipen,²⁸⁵ att kollektivavtalet omfattar alla medlemmar på en arbetsplats, har tillämpats separat för arbetare och tjänstemän/akademiker. Detta bedöms sammantaget ha underlättat den fackliga organiseringen, eftersom det minskar splittning och konkurrens om medlemmar mellan olika fackföreningar.²⁸⁶ Det antas också ha lett till att löntagare lättare har kunnat identifiera sig med fackföreningsrörelsen, samtidigt som arbetsgivarnas motstånd mot facklig organisering har blivit lägre. Även det gynnar organisering.^{287 288}

Den fackliga organiseringen gynnas också av om fackföreningen är synlig och aktiv lokalt på arbetsplatsen. Det påverkar löntagarnas normer och traditioner kring facklig organisering och ger möjlighet till inflytande i frågor som är viktiga på enskilda arbetsplatser.

I Sverige har det blivit svårare för facket att upprätthålla en hög lokal facklig närvaro och arbetsplatsorganisering. Det drivs av flera faktorer. De små arbetsplatserna har i någon mån blivit fler parallellt med att arbetskraften har blivit mer uppsplittrad vad gäller anställnings- och arbetsförhållanden, vilket har bidragit. Slimmade arbetsorganisationer har också satt press på facklig tid och aktivitet på arbetsplatserna. Lägre facklig arbetsplatsnärvaro kan också relateras till en generellt lägre facklig närvaro lokalt, när fackföreningsstrukturen har gått i riktning mot större avdelningar och regioner.

Fackföreningsrepresentanter på arbetsplatser har en unikt viktig roll när det kommer till att definiera arbetstagarnas intressen via det inflytande och förtroende de har genom sin position. Förtroendevalda kan därmed både främja och motverka kollektiv mobilisering och kollektivt handlande. Andra viktiga aktörer vad gäller att identifiera intressen är familj och vänner. Här kan också klassbakgrund spela en viktig roll.²⁸⁹

En viktig poäng som forskningen lyfter fram är att ett gemensamt fackligt handlande inte bara uppstår för att arbetstagarna är missnöjda med vissa förhållanden på arbetsplatsen. Motkraven som arbetstagarna ställer på arbetsgivaren måste också uppfattas som rättvisa, legitima och genomförbara. Hur en fackförening framställer och ramar in olika aspekter av arbetslivet i termer av rättvist och orättvist, rätt och fel, är därmed avgörande för fackets förmåga att mobilisera medlemmar.

Också den kollektiva identiteten och sammanhållningen är avgörande eftersom den ökar känslan av tillhörighet inom en grupp – samtidigt som den ökar distansen till andra grupper. Forskningen visar att kollektiva identiteter är svårare att uppbringa bland vissa individer på arbetsmarknaden. En hög facklig organisationsgrad gynnas av att arbetstagare uppfattar sig själva som en del av en grupp med gemensamma intressen. Det underlättas av stabila anställningsförhållanden och strukturer som skapar sammanhållning. I det perspektivet är yrkesidentitet, yrkestillhörighet och yrkesstolthet viktiga parametrar – som dock hotas av instabila anställningsförhållanden och ett i övrigt mer uppsplittrat arbetsliv.²⁹⁰

Också normer och vanor påverkar individen. Om det är norm att vara med i facket och om facket har gott rykte kan det förklara varför man blir medlem. Om den fackliga organiseringen redan är hög är sannolikheten också hög att den fortsätter vara det. Och tvärtom, om den är låg tenderar den att fortsätta vara låg. På arbetsplatser med hög facklig organisationsgrad kan det därför kräva ganska små insatser för att både behålla medlemmar och värva fler. På arbetsplatser med låg organisationsgrad kan det vara desto svårare att bryta mönstret.²⁹¹

Det finns vissa tecken på attitydförändringar som innebär en mer ekonomiskt prövande inställning till fackligt medlemskap. Individuella fördelar med medlemskapet blir då viktigare.²⁹² Individuella fördelar kan, enligt forskningen, inte ensamma förklara uppkomsten av kollektiv organisering i form av fackföreningar.²⁹³ Det finns dock visst stöd för att individuella fördelar har betydelse för varför individer väljer att vara kvar i facket, samt i viss mån även för varför man går med från början. Till exempel kan fördelaktiga försäkringar, tilläggsförsäkringar vid arbetslöshet samt tillgång till rådgivning och stöd vid problem på arbetsplatsen vara sådana individuella förmåner som är viktiga.

6.4 Sammanfattning: Facket en nyckel för ökad jämlikhet

Sedan 1980-talet har den fackliga organisationsgraden sjunkit i hela västvärlden. I Sverige tog nedgången fart under 2000-talet, särskilt i samband med den borgerliga regeringens höjning av avgiften till a-kassorna och försämringen av arbetslöshetsförsäkringen. En särskild utmaning för jämlikheten är att organisationsgraden minskat mer bland arbetare och i dag är lägre bland dem än bland tjänstemän. Fortfarande är dock organisationsgraden totalt 69 procent.

Till skillnad från många andra länder har löneskillnaderna i Sverige ännu inte vuxit i någon större utsträckning. Det kan i hög grad förklaras med att facket fortfarande är starkt och att kollektivavtalen fortfarande täcker nästan 9 av 10 anställda i Sverige. Det är långt ifrån självklart att utvecklingen kan hålla i sig om organisationsgraden fortsätter att sjunka. Ju svagare facklig organisering, desto större press på ökade löneskillnader kan vi räkna med.

Skälen till den fallande organisationsgraden kan dels kopplas till samhällsförändringar och dels till fackets eget arbetssätt. Bland de vik-

tigare samhällsförändringarna finns försämringen av arbetslöshetsförsäkringen, eftersom Gent-systemet – fackligt anknutna a-kassor som administrerar en frivillig inkomstrelaterad arbetslöshetsförsäkring – i forskningen har befunnits vara en viktig förklaring till den höga organisationsgraden i de nordiska länder som har systemet. Även förändringar på arbetsmarknaden spelar roll. Över tid har både den offentliga sektorn och industrin blivit en relativt mindre del av arbetsmarknaden. Detta har traditionellt varit sektorer med hög organisationsgrad. Samtidigt har privat service- och tjänstesektor vuxit, där organisationsgraden traditionellt varit lägre. Att fler har instabila anställningsförhållanden påverkar också, eftersom tillfälligt anställda eller anställda med korta deltider är svårare att organisera fackligt.

Bland faktorer i fackets interna uppbyggnad och arbetssätt som kan ha påverkat utvecklingen finns exempelvis en ökad svårighet för facket att upprätthålla en hög lokal facklig närvaro. Det har både att göra med omvärldsfaktorer som små arbetsplatser och uppsplittrade anställningsvillkor, och med en fackföreningsstruktur som har gått i riktning mot större avdelningar och regioner.

Om den fackliga organiseringen på en arbetsplats är hög är sannolikheten hög att den också fortsätter vara det. Omvänt kan det vara svårt att på arbetsplatser med låg organisationsgrad vända trenden. Det finns därför ett visst mått av självförstärkande spiral i utvecklingen av organisationsgraden. Vidare finns vissa tecken på attitydförändringar där individuella, ekonomiska fördelar med medlemskapet blivit viktigare för att vara med i facket. Till exempel kan fördelaktiga försäkringar, tilläggsförsäkringar vid arbetslöshet samt tillgång till rådgivning och stöd vid problem på arbetsplatsen spela roll.

Det finns alltså många olika förklaringar till den sjunkande och divergerande fackliga organisationsgraden mellan och inom arbetar- och tjänstemannakollektiven. Arbetarkollektivet har totalt sett större utmaningar framöver, då den fackliga organisationsgraden inte på samma sätt som tidigare understöds institutionellt och politiskt. Dessutom har flera strukturellt ogynnsamma förhållanden på arbetsmarknaden vuxit. Sammantaget är den fackliga organiseringen mer utmanande för facken inom LO.

Framöver kommer fackföreningsrörelsens eget arbetssätt och upp-

byggnad att bli ännu viktigare för att mobilisera den fackliga styrka som krävs för att kunna motverka ojämlikheten. Vi återkommer till vad som är viktigt att göra i bokens andra del.

7. Jämlikheten och framtidsutmaningarna

I DENNA BOK har vi så här långt beskrivit vad som skett med ojämlikheten under de senaste decennierna och vad ökande ojämlikhet har för konsekvenser för individen och för samhället i stort. Vi har också beskrivit hur den ökande ojämlikheten kan motas. Snart, i bokens avslutande del, kommer vi att gå in på konkreta förslag på hur detta bör gå till.

Men innan dess vill vi beskriva några av de stora framtidsutmaningarna vi ser. Det handlar om tillväxten, om digitaliseringen, om klimatomställningen och den framväxande högerpopulismen. Vad har de egentligen med jämlikhet att göra?

Mer än man kan tro.

7.1 Den ekonomiska tillväxten

En speciell sak med ojämlikheten är att det finns en hel vetenskaplig kyrkogård med illa medfarna teorier om dess orsaker och konsekvenser.

Teorier som många gånger haft stort genomslag, men som med facit i hand visat sig stämma dåligt med verkligheten.

En av de mest inflytelserika av dessa teorier handlar om tillväxt och är rätt enkelspårig: den säger helt enkelt att hungriga vargar jagar bäst. Och ju större klyftorna är, desto hungrigare blir vargarna.

Det ligger naturligtvis något i det. Belöningar spelar roll för människors ansträngningar. Men av detta följer inte att ansträngningarna fortsätter att öka i oändlighet ju större inkomstskillnaderna blir. Det är ett logiskt felslut.

Inte minst eftersom stora klyftor också gör det orealistiskt för dem längst ner att klättra särskilt högt. Långa avstånd kan alltså fungera nedslående snarare än uppmuntrande. När vargarna blir alltför hungriga slutar de jaga.

Det finns också en annan teori, den så kallade nedsippingsteorin, som haft stort inflytande på synen på kopplingen mellan jämlikhet och tillväxt. Den säger att förmögna sparar en större del av sin inkomst, och att dessa besparingar i förlängningen används som investeringar, vilket

i sig gynnar tillväxten. Att några tillåts bli rikare än andra antas på så sätt vara något som får ekonomin som helhet att växa. Något av den koncentrerade rikedomens sipprar ner till alla oss andra.

Det finns bara ett problem: i verkligheten har det visat sig att när man för över pengar från fattiga till rika, så är det just det man gör.

Att öka klyftorna leder alltså inte till minskade klyftor – det är till och med vetenskapligt belagt.²⁹⁴ Inte heller verkar det få ekonomin som helhet att växa snabbare. Vi har decennier av empiri att luta oss mot. Och allt mer forskning pekar entydigt i en specifik riktning: klyftor skapar inte tillväxt.²⁹⁵

Det verkar faktiskt till och med vara tvärtom.

Många har pekat på symboliken i att en institution som Internationella valutafonden, IMF, numera återkommande publicerar rapporter som tar sig an ojämlikhetens negativa effekter. När tre ledande IMF-ekonomer – Jonathan D Ostry, Prakash Loungani och Andrew Berg – publicerar en bok där de slår fast att stora inkomstskillnader de facto har en negativ inverkan på långsiktig tillväxt, förändrar det faktiskt spelplanen.

De är förstås inte ensamma om sina slutsatser. Liksom så mycket annat inom samhällsvetenskapen pekar forskningen om jämlikhet och tillväxt på att det inte finns något entydigt mönster. Ingen mänsklig verksamhet fungerar så avskalat att en viss politisk åtgärds konsekvenser med exakthet kan bestämmas på förhand. En oerhörd mängd faktorer i ett samhälle bidrar till att skapa förutsättningarna för tillväxt och de samverkar dessutom med varandra.

Att åstadkomma tillväxt på kort sikt är egentligen inte särskilt svårt. Det svåra har visat sig vara att få tillväxten att hålla i sig. Det är här, menar Ostry och hans kollegor, som tidigare studier på sambandet mellan ojämlikhet och tillväxt har lett fel. Skiljer man på kort och lång sikt visar det sig att tillväxten mer sällan blir långvarig i länder med stora klyftor. Skälen kan vara flera: med större ojämlikhet har låginkomsttagare svårare att få en tillräckligt bra utbildning eller vård av god kvalitet. Det försvagar deras humankapital, vilket gör det svårare att upprätthålla en hög tillväxt. Hög ojämlikhet får också politiska konsekvenser som kan vara skadliga för tillväxt, exempelvis genom att skapa instabilitet eller minska benägenheten att sluta upp bakom ett gemensamt mål, exempelvis i ekonomisk motgång.²⁹⁶

Att tillväxt underlättar omfördelning har vi tidigare varit inne på. Det faktum att tillväxten i västvärlden under en lång period varit lägre än tidigare påverkar många människors levnadsstandard, liksom politikens möjligheter att bygga ett bättre samhälle. För den som är intresserad av att åstadkomma högre tillväxt finns all anledning att se kopplingen till jämlikheten.

7.2 Digitalisering och konkurrens

Vi befinner oss i en strukturomvandling som är så pass omfattande att den brukar kallas den fjärde industriella revolutionen. Digitaliseringen väntas medföra stora förändringar på arbetsmarknaden, i samhället och i ekonomin. Det innebär rimligen också konsekvenser för jämlikheten.

Det saknas inte dramatiska framtidsscenarier. En uppmärksammas (och förvisso ifrågasatt) studie säger att ungefär hälften av dagens jobb kommer att försvinna i närtid till följd av digitaliseringen.²⁹⁷ Vissa röster i debatten är än mer pessimistiska. Några förutspår att teknikutvecklingen kommer att ställa stora mängder människor permanent utan sysselsättning, samtidigt som konkurrensen om jobben kommer att pressa lönerna för andra.²⁹⁸ Andra tror att ojämlikheten kommer att växa dramatiskt när rika kan betala sig till en bättre hjärna med hjälp av artificiell intelligens.²⁹⁹

Historien visar dock att det är omöjligt att på ett seriöst sätt slå fast exakt hur framtidens arbetsmarknad kommer att se ut. Tidigare spådomar har nästan alltid slagit fel. För hundra år sedan fanns nästan vartannat svenskt jobb i jordbruket. Hade man då sagt att i princip varje arbetstillfälle inom sektorn skulle komma att försvinna, hade det naturligtvis låtit både osannolikt och dramatiskt för den tidens människor. På 1930-talet förutspådde ekonomen John Maynard Keynes någorlunda korrekt hur stor den framtida produktivitetens utvecklingen skulle komma att bli, men han trodde också att den skulle leda till att arbetsveckorna kortades till 15 timmar. Så blev det inte.

Att förutspå framtiden är notoriskt svårt. Det finns därför goda skäl att förhålla sig ödmjuk inför de mer dramatiska framtidsscenarier som ibland målas upp av digitaliseringens konsekvenser.

Några saker vet vi dock. Sedan den (första) industriella revolutionen har teknologisk utveckling visat sig vara komplementär med efterfrågan

på arbetskraft: samtidigt som maskiner har tagit över allt fler arbetsuppgifter som människor tidigare utförde, har arbetskraftsdeltagandet stadigt ökat. De flesta arbetsuppgifter kräver att både kapital, humankapital, muskelkraft och andra mänskliga förmågor används. Om digitaliseringen förbättrar effektiviteten för någon av dessa produktionsfaktorer kan de andra faktorerna också få ett högre ekonomiskt värde. Digitalisering fungerar alltså ofta som komplement till andra insatser i produktionen.³⁰⁰ Denna mekanism gör att de mer dramatiska framtidsscenarierna, som hävdar att ”jobben kommer att ta slut”, ter sig mindre trovärdiga.

Hittills har teknikutvecklingen framför allt ersatt kortutbildad arbetskraft. Människan vid det löpande bandet har ersatts med en robot. Prognoser pekar på att risken att förlora jobbet till följd av automatisering även i framtiden ser ut att vara större för kortutbildade.³⁰¹ Tekniken har förmodligen också bidragit till att stärka produktiviteten hos arbetskraften med längre utbildning, så kallad *skill-biased technological change*. Det brukar anges som en förklaring till dessa gruppers större löneökningar i många länder. Med detta synsätt har kortutbildade fått sämre möjligheter på arbetsmarknaden, samtidigt som personer med längre utbildning kunnat tjäna på digitaliseringen. Internationellt lyfts detta ofta som en central förklaring till de växande inkomstklyftorna. Om det stämmer, och om utvecklingen kommer att fortsätta på samma sätt, ser det förvisso mörkt ut för jämlikheten. Det finns dock all anledning att vara skeptisk till denna förklaringsmodell, vilket vi snart återkommer till.

Jämfört med tidigare teknikutveckling har digitalisering vissa särdrag, som är relevanta om man vill förstå vilka effekter den kan ha på jämlikheten. Ett är att digitalisering till stor del handlar om nätverkseffekter. Med nätverkseffekter ökar värdet av en tjänst ju fler som använder den. Ett typexempel är telefonen, eller plattformar för sociala medier. I den nätverksbaserade ekonomin kan små skillnader i kvalitet och små försprång in på en marknad leda till mycket stora konkurrensfördelar. Det riskerar att leda till låg konkurrens och företag som har mer eller mindre monopol på sin marknad. Google och Facebook är typexempel. Det kan bidra till ökade inkomstklyftor, genom att stora ekonomiska värden koncentreras till ett fåtal personer.

Den digitaliserade ekonomin bygger också i hög grad på information. Informationsbaserade varor och tjänster kostar att utveckla, men när de väl existerar är produktionen av ytterligare versioner nästan gratis. Det dyra är att utveckla ett operativsystem, inte att göra det tillgängligt för ytterligare en användare. Det gör att marknadssektorer där information spelar stor roll lätt blir till monopol. Den som är först med att utveckla en framgångsrik produkt vinner hela marknaden. Det leder till goda möjligheter för ägarna att sätta högre priser. Precis som vad gäller nätverkseffekter kan detta bidra till koncentrerade marknader och ökade inkomstskillnader.

Dessa egenskaper hos digitaliseringen länkas ofta till den ökande ojämlikheten i USA. Mindre uppmärksammat är att sambandet knappast är allmängiltigt. Den ekonomiska utvecklingen i Sverige och Europa ser på flera punkter annorlunda ut, trots att digitaliseringen sedan länge pågått även här.

I USA har inkomstojämlikheten ökat parallellt med att konkurrensen i näringslivet har försämrats. Detta kopplas ofta till digitaliseringen och den nya nätverksbaserade ekonomin. Det är ett faktum att flera av den nya tidens mest framgångsrika företag fungerar annorlunda än tidigare succéföretag: de skapar stora ekonomiska värden, men anställer få personer och behöver inte heller särskilt mycket fysiskt kapital. De brukar kallas superstjärneföretag och är vanliga inom exempelvis high tech-sektorn, sport- och musikindustrin, management och finansbranschen.³⁰² I dessa sektorer kan några få personer dela på astronomiskt stora värden, samtidigt som sysselsättning och samhällsekonomi i allmänhet knappt påverkas. Det är ett recept för ökade klyftor. Exempel på detta finns också i Sverige, där exempelvis skaparna av Skype, Spotify och Minecraft blivit miljardärer på den nya tekniken.

Det finns forskning som visar att i amerikanska branscher där marknadskoncentrationen ökat mest, har löneandelen minskat mest, vilket skapar ökade inkomstskillnader.³⁰³ Det är logiskt i ett land där den fackliga organiseringen är svag och arbetstagarnas förhandlingsmakt därmed låg. Utan en stark facklig motpart får företag i monopolställning möjlighet att sätta nästan vilka löner de vill, eftersom arbetstagarna har få alternativa arbetsgivare att söka sig till. Och just detta är förmodligen en viktigare förklaring till den ökade ojämlikheten i USA, snarare än

digitaliseringen i sig. Detta är även ett skäl till varför tesen om skill-biased technological change kan ifrågasättas som en generell förklaring till de växande inkomstskillnaderna.

I Europa verkar inte samma trend finnas mot ökad marknadskoncentration bland företagen, även om utvecklingen ser olika ut i olika länder.³⁰⁴ Samtidigt har digitaliseringen pågått länge även här – inte minst i Sverige, som enligt EU-kommissionen är näst bäst i EU på digitalisering. I den svenska tillverkningsindustrin har den digitaliseringsdrivna strukturomvandlingen redan varit kraftfull, vilket har varit gynnsamt för såväl företagets produktivitet som för deras jobbskapande förmåga.³⁰⁵

I Sverige har digitaliseringen hittills skett parallellt med goda real-löneökningar, hög sysselsättning och god lönsamhet i företagen. Att ojämlikheten ökat även i Sverige beror inte primärt på ökade löneskillnader utan har andra förklaringar. Det är en utveckling som skiljer sig från många andra länder och den kan alltså inte förklaras av en lägre grad av digitalisering i den svenska ekonomin – tvärtom. Detta visar att det åtminstone hittills inte funnits några automatiska mekanismer som gör att digitalisering måste vara dåligt för jämlikheten, eller för arbetskraften generellt. Konsekvenserna bestäms snarare av det omgivande samhällets institutioner.

Det betyder inte att det saknas utmaningar. Strukturomvandlingen kommer att fortsätta och rymmer otvetydigt risker för ökad ojämlikhet. Det är dock fundamentalt att komma ihåg att ingenting som har med mänsklig verksamhet att göra är bestämt på förhand. Samhällsutvecklingen går alltid att påverka och beror på vilka val som görs politiskt, fackligt och fördelningsmässigt.

Om man utgår från vad som kännetecknat digitaliseringen hittills framstår det från jämlikhetssynpunkt som särskilt viktigt att framöver slå vakt om hög konkurrens, en lagstiftning som fungerar även i ett digitaliserat samhälle samt välfungerande utbildnings- och omställningssystem, inklusive trygghet för dem vars jobb försvinner.

Även om konkurrensen i näringslivet hittills utvecklats på olika sätt på olika platser i världen, är det otvetydigt så att digitaliseringens nätverkseffekter och informationsbaserade tjänster pekar mot ökade monopolinslag i ekonomin. Det innebär risker för ökad ojämlikhet – även i Sverige – och måste motverkas med en kontinuerligt uppdaterad och

adekvat konkurrenslagstiftning. Eftersom många av den nätverksbaserade ekonomins mest framgångsrika företag bygger på användandet av data, är ett sätt att minska deras monopolmakt att ge större makt över denna data till de som skapar den. Det är en skev affärsmo- dell att plattformsföretag genererar i princip hela sina vinster på att använda data som antingen deras "konsumenter" eller deras "anställda" skapar. Facebook får sina annonsintäkter genom att sälja den information som användarna skapar genom att använda plattformen. Uber genererar i hög grad sina intäkter genom de data som chaufförerna skapar, till minimal transparens och låg betalning för förarna själva. Uber är för övrigt även ett exempel på hur man med nya typer av företag kan kringgå befintlig lagstiftning kring arbetsgivaransvar och andra regler som gäller för, exempelvis, traditionella taxiföretag. En del av de nya entreprenörernas framgångar beror alltså inte nödvändigtvis på att de skapat en ny innovativ tjänst, utan på att de hittat sätt att försäkra villkoren för arbetstagarna. Från jämlikhetssynpunkt är det nödvändigt att detta rät- tas till genom en moderniserad lagstiftning som garanterar lika villkor för alla arbetsgivare.

Utöver lagstiftning finns det behov av organisering. Ett förslag som lagts fram handlar om "fackföreningar" för data. Förslaget är möjligen mer filosofiskt än praktiskt, men pekar på något centralt: Det som ska- par värde i den nya ekonomin handlar inte lika mycket om arbete som tidigare, utan mer om data. Men likt arbete skapas data av någon annan än företagets ägare. Organisering för att ta till vara intressena hos dem som bidrar med dessa data skulle stärka jämlikheten.³⁰⁶

Regler som tvingar olika former av plattformar att kunna interagera med varandra är ett annat sätt att minimera inläsningseffekter, liksom att säkerställa att konsumenter ska kunna välja att fler aktörer får till- gång till den data de genererat. Det minskar de stora internetjättarnas marknadsmakt.³⁰⁷

Hittills är det framför allt jobb för kortutbildade som försvunnit till följd av automatiseringen. Utbildning har alltså blivit relativt sett viktigare. Strukturu- mvandling innebär därtill rent allmänt att män- niskor kan behöva ställa om flera gånger under ett arbetsliv. Det gäller för övrigt även personer med längre utbildning, vars jobb enligt flera prognoser är de som står på tur att automatiseras (eller för att flytta

utomlands).³⁰⁸ Sammantaget skärper detta behovet av en hög kvalitet i utbildningen på alla nivåer, samt av flexibla och tillgängliga system för omställning och omskolning vid olika tidpunkter i livet. Här finns mycket kvar att göra.³⁰⁹

Det är samtidigt tydligt vad som inte bör göras. När förändringens vindar blåser hårt fungerar det inte att försöka hålla liv i det gamla med konstgjord andning. OECDs generalsekreterare Ángel Gurría talade vid ett tillfälle uppskattande om den låga andelen lågkvalificerade jobb i Sverige: ni är förberedda inför strukturomvandlingen, dessa jobb är de mest sårbara, var ungefär hans budskap. Detta är väl värt att ha i åtanke i den politiska debatt där vikten av en större låglönesektor gärna betonas. Att satsa stort på att pressa fram lågproduktiva jobb, som om några år ändå ersätts av maskiner, skulle vara en politisk felinvestering av gigantiska mått.

7.3 Klimatomställningen

Vi står just nu inför en av mänsklighetens största utmaningar: klimatet. För att uppnå Parisavtalets klimatmål måste utsläppen till år 2030 minska med 45 procent jämfört med 2010. Omställningen det innebär kommer att vara enorm.

Frågan har starka kopplingar till jämlikhet. De stora utsläppen har orsakats av rika länder som klarat av att växa tack vare en ohållbar användning av naturresurser. Fattigare länder kan uppfatta klimatåtaganden som ett hinder för dem att komma ifatt. Denna ojämlikhet skapar spänningar i världen och gör det svårt att komma överens om gemensamma åtaganden. Detsamma kan sägas om rika och fattiga delar av befolkningen inom länder. Klimatförändringarna understryker alltså gamla ojämlikheter och skapar nya. De riskerar att skärpa kampen om resurser mellan olika grupper.

Ojämlikheten påverkar också människors benägenhet att göra de beteendeförändringar som krävs. Åtminstone på kort sikt skapar övergången till ett klimatsmart samhälle både vinnare och förlorare. Om de som redan halkat efter också måste bära kostnaderna för omställning, är risken överhängande att de helt enkelt inte accepterar förändringen. Följden blir att vi inte klarar att genomföra de åtgärder som är nödvändiga.

När välståndet är jämnt fördelat kan exempelvis ett förslag om ett

höjt bensinpris bli en provokation för människor som inte upplever sig ha några alternativ. Känslan blir knappast mindre av att det genomsnittliga utsläppet av växthusgaser för personer ur arbetarklassen i många europeiska länder ligger nära det globala genomsnittet. Samtidigt beräknas en person som tillhör den rikaste procenten i USA ansvara för utsläpp som är omkring 45 gånger så stora.³¹⁰

I psykologiska experiment minskar ofta ojämlika förutsättningar benägenheten att samarbeta.³¹¹ Det är problematiskt, eftersom klimatomställningen på sätt och vis är en enda gigantisk samarbetsövning. Tillit är rent generellt en viktig komponent för att få människor att förändra sitt beteende, särskilt om förändringen uppfattas som kostsam. Betendeförändringar kräver att människor litat på att andra inte utnyttjar situationen.³¹² Ojämlikhet kan under vissa förutsättningar underminera den tillit som är så central för omställningen. Det finns undersökningar av hur människor hanterar gemensamma resurser, exempelvis naturresurser, som pekar mot att ojämlikhet försvårar möjligheten att samarbeta.³¹³ Det betyder inte att det är omöjligt: finns tillräckligt mycket att vinna kan man även i ojämlika situationer lyckas, om människor bara lyckas hitta spelregler som anses rättvisa och effektiva.³¹⁴ Känner man däremot att man blivit förfördelad minskar lusten att samarbeta. Kanske uppstår en önskan om att sabotera istället.³¹⁵

Ojämlikhetens relevans för klimatpolitiken handlar alltså inte bara om klimatåtgärdernas direkta fördelningseffekter. Ekonomiska och sociala klyftor som uppstått av helt andra skäl kommer att påverka människors beredskap att ställa upp på förändring.

Eftersom klimathotet är akut och kräver förändringar av miljontals människor och tusentals företag, kommer det inte att vara möjligt att undvika att vissa av åtgärderna slår orättvist. Det innebär att ekonomiskt svaga måste kompenseras på annat sätt. Den sociala och ekonomiska jämlikheten måste öka, samtidigt som klimatpolitiken utformas så att alla står för sin del av kostnaderna. När alla känner att de får sin del av det ökande välbefindandet är sannolikheten större att klimatomställningen lyckas.

Det behövs en investeringsledd klimatpolitik. Den nödvändiga omställningen kommer inte att ske utan såväl privata som offentliga investeringar. Det handlar om klimatneutrala energisystem, fossilfria transportsystem och utbyggd kollektivtrafik, men också om cirkulär mate-

rialförsörjning och fossilfria produktionsprocesser i industrin. För att stimulera efterfrågan bör offentliga institutioner vid sina upphandlingar ställa krav på fossilfria och klimatsmarta lösningar.

Utan utbildningssatsningar riskerar klimat- och hållbarhetsomställningen att stanna av. Såväl staten som arbetsmarknadens parter måste ta ansvar för och säkerställa att det finns förutsättningar för lärande i arbetet och andra utbildningsmöjligheter. Tillsammans med en bra arbetslöshetsförsäkring skapar det stöd för nödvändiga förändringar också bland de vars jobb påverkas direkt av klimatomställningen.

Ett folkligt stöd är en förutsättning för att genomföra de förändringar som krävs för klimatet. Ser människor i de sektorer som måste ställa om inga rimliga alternativ för att komma vidare är risken överhängande att de inte vill bidra till omställningen. Måste låginkomsttagare och människor på landsbygden bära en oproportionerligt stor del av kostnaderna för att minska våra utsläpp blir resultatet högljudda protester.

Klimatomställningen är en strukturomvandling. Sett på det viset blir frågan på ett sätt lättare att hantera. Strukturomvandlingar har vi hanterat många gånger förut, i Sverige bättre än i många andra länder. Den snabba samhällsomvandlingen under 1900-talet mångdubblade levnadsstandarden, men kortsiktigt fanns förlorare även då. Vissa jobb försvann, andra tillkom. Människor behövde omskola sig, kanske flytta, lämna tidigare identiteter. Självklart finns det också många avgörande skillnader mellan klimatomställningen och tidigare strukturomvandlingar. Men behovet av att hitta åtgärder som får människor att acceptera dramatiska förändringar, även när de innebär förlust av något, är detsamma. För den som vill underlätta klimatomställningen finns därför mycket att lära av hur vi i Sverige tidigare har hanterat stora samhällsomvandlingar.

7.4 Rädsla att falla

– hur växande klyftor bäddar för högerpopulismen

Tillväxten, digitaliseringen och klimatutmaningen är utan tvekan några av de stora framtidsutmaningarna. Det finns naturligtvis fler, men hur ska man mot denna bakgrund förstå att den politiska kraft som vuxit sig starkast i västvärlden de senaste åren är den högerradikala eller högerpopulistiska? I land efter land har högerradikala partier vuxit, samtidigt som också inkomstskillnaderna har ökat. Finns det ett samband?

Ett av de tydligaste resultaten från forskningen om stödet för högerpopulistiska partier är att utbildningsnivå spelar stor roll. Enligt SCB sympatiserade drygt var femte man som inte har högskoleutbildning med Sverigedemokraterna i maj 2019. Motsvarande andel bland män med längre högskoleutbildning var 7 procent. Skär man på inkomst blir det dock mer komplicerat. Sverigedemokraterna har lägre stöd bland de män som har lägst inkomst än bland män runt mitten av inkomstfördelningen.

Att högerpopulismen inte nödvändigtvis primärt vinner de materiellt mest utsatta är ett resultat som går igen i många länder.³¹⁶ En analys av Trumps väljare visar exempelvis att de oftare är kortutbildade och arbetare, men inte oftare arbetslösa eller exponerade för hårdare konkurrens på arbetsmarknaden. Däremot bor de i områden som dels oftare är i huvudsak vita, dels oftare präglas av sämre hälsa, lägre socialt kapital och så vidare. Trumps väljare är alltså inte nödvändigtvis fattiga själva, men de bor på platser som i någon mån är fattiga.³¹⁷

Geografi spelar roll generellt – det är ett mönster i hela västvärlden att partier som SD har ett starkare stöd på landsbygden.³¹⁸ Den politiska polariseringen mellan centrum och periferi tycks bli allt viktigare. I Sverige har Sverigedemokraterna ett starkare stöd i kommuner med svagare utveckling vad gäller befolkning, skattekraft och bruttoregionalprodukt.³¹⁹ Ett sätt att se på detta är att ojämlikhet också upplevs mellan platser. Det finns en stark grogrund för missnöje om vissa områden tillåts halka efter, ekonomiskt såväl som vad gäller framtidstro.

Anders Nilsson och Örjan Nyström introducerar i sin essä *Högerpopulismen och jämlikheten* två dimensioner av jämlikhet; en vertikal, som handlar om inkomst och förmögenhet, och en horisontell, som handlar om människors lika värde och rätt i andra dimensioner – kön, etnicitet, sexuell läggning med mera. Det som har hänt i Sverige och de flesta jämförbara länder är att inkomstskillnaderna mellan människor har vuxit, samtidigt som jämlikheten i de andra dimensionerna har ökat.

Högerpopulismen kan enligt Nilsson och Nyström ses som en reaktion mot just denna kombinerade utveckling av både växande och minskande ojämlikhet.

Det är en möjlig förklaring till varför just arbetarklassens män återkommande är överrepresenterade bland högerpopulisternas väljare. Utan

att nödvändigtvis vara akut utsatta tillhör de en grupp som pressas från två håll: dels hänger de inte med i höginkomsttagarnas inkomstutveckling, dels känner de hur grupper de varit vana vid att vara överordnade – kvinnor, minoriteter, homosexuella – rycker fram.

Iakttagelsen är viktig eftersom den pekar på hur mångbottnat ett begrepp som jämlikhet är. Den materiella aspekten – kronor och ören – kan aldrig bortses ifrån, men det är uppenbart att människor upplever klyftor också i en bredare bemärkelse. Inte minst handlar det om status. En studie visar att den självupplevda statusen hos män utan högre utbildning har sjunkit dramatiskt i många västländer de senaste decennierna, i kontrast mot utvecklingen för kvinnor på samma utbildningsnivå. Det finns ett samband mellan detta och det ökade väljarstödet för högerextrema partier.³²⁰

Status är alltså helt centralt. Begreppet är otvetydigt kopplat till ojämlikhet, eftersom det per definition förutsätter en hierarki. Till skillnad från många materiella resurser förlorar status sin poäng som begrepp om den skulle fördelas jämnt i befolkningen. Därför finns det alltid en risk att en höjd status för vissa upplevs som en devalverad ställning för andra. Psykologisk forskning säger dessutom att ett upplevt hot mot någons sociala status tenderar att väcka fiendtlighet mot grupper som upplevs som främmande.³²¹

I verkligheten erfar människor sin ekonomiska situation inte primärt i förhållande till Statistiska centralbyråns inkomstabeller. Faktum är att ett genomgående resultat i forskningen är att människor har en felaktig bild både av sin egen position i inkomstfördelningen och av hur stor ojämlikheten i samhället är.³²² Ojämlikhet upplevs mer i förhållande till människors förväntningar, deras förflutna eller i relation till olika grupper man jämför sig med.

Känslan av ojämlikhet kan alltså uppstå i förhållande till hur man trodde att livet skulle bli när man var ung, till hur ens föräldrar hade det när de var i ens egen ålder eller om grannen eller kollegan plötsligt når högre framgång än man själv lyckats med.³²³

Missnöjet i att inte ha fått det man tycker att man förtjänar rymmer politisk sprängkraft. En svensk studie visar att Sverigedemokraterna haft särskilt stora framgångar där fler människor har fått det relativt sämre ekonomiskt sedan 2006. Detta kopplas både till finanskrisen och till de

skatteförändringar och de försämringar av arbetslöshets- och sjukförsäkringen som den borgerliga regeringen genomförde.³²⁴ En europeisk studie visar att individer vars inkomst ökat mindre än andras i högre grad stödjer högerradikala partier.³²⁵ Studien visar också att benägenheten att stödja sådana partier är större bland individer som upplever sin egen inkomst som låg, om de bor i ett land där inkomstjämligheten ökat mer (än i andra länder).

Det är förvånansvärt vanligt att blanda samman fattigdom med ojämlikhet. I själva verket har de två olika begreppen vitt skilda implikationer. Tror man att ojämlikhet kan kopplas till högerpopulismens framväxt behöver det inte ha något med de fattigaste i samhället att göra. Ojämlikheten är en relation som präglar alla i samhället; de längst ner i inkomstfördelningen såväl som de högst upp, de i mitten och alla däremellan. Vad är det som säger att det är de fattigaste som påverkas mest när klyftorna växer? De befinner sig redan längst ner. De som har mer att förlora är alla andra.

Går man till forskningen verkar det också mycket riktigt ofta vara risker för utsatthet, snarare än faktisk utsatthet, som kan kopplas till stöd för högerradikala partier. Det gäller exempelvis risk för arbetslöshet eller risk för materiell knapphet.³²⁶

En svensk studie visar att varslen efter finanskrisen 2009 ledde till ökat stöd för Sverigedemokraterna och att denna effekt var större i områden där en större andel kortutbildade invandrare flyttat in.³²⁷ Eftersom varsel inte behöver leda till faktisk uppsägning är det just risken för arbetslöshet som är i fokus. Forskaren bakom studien påpekar i en intervju något viktigt: att varsel verkar få större betydelse i områden med många invandrare bygger på en felaktig tolkning, eftersom varslen i finanskrisens kölvatten inte hade något med invandring att göra.³²⁸ Hans studie visar också att personer som själva upplever risken för arbetslöshet som större fäster större vikt vid invandringsfrågan.

Det finns forskning som pekar på att välfärdsstatens utformning kan dämpa denna effekt, och att exempelvis anställningstrygghet, generell välfärd och en generös arbetslöshetsersättning kan kopplas till lägre väljarstöd för högerpopulister.³²⁹ Dessa studier är dock relativt gamla. Det är möjligt att resultaten inte står sig längre – men i så fall kan det betyda att den välfärdsstatliga utformningen har spelat roll som barriär

för högerpopulisternas genombrott, men att denna inte kan stå emot vilka utmaningar som helst. Resultaten är intressanta också för att de understryker att materiella resurser spelar roll, liksom att politik – såsom hur man väljer att utforma välfärden i ett land – kan göra skillnad.

Den tydligaste gemensamma nämnaren för högerpopulisternas väljare är förekomsten av invandringsnegativa attityder. Det är ett konstaterande som leder till nya frågor. Varför hyser någon invandringsnegativa attityder? Finns det ett bakomliggande mönster som förklarar varför vissa blir mer invandringskritiska än andra? Kan attityderna förändras, och i så fall hur?

Över tid har toleransen vad gäller invandring snarare ökat än minskat i befolkningen. Detta har skett parallellt med att de partier som prioriterar invandringsfrågan har vuxit. För att förklara varför invandringskritiska attityder i högre grad verkar styra partival än tidigare, krävs fler variabler. Ojämligheten är en sådan.

Det finns all anledning att lära av historien. Att depressionen på 1930-talet bidrog till nazisternas framgångar är okontroversiellt. Fascismens framväxt brukar också förklaras med att delar av den (småborgerliga) lägre medelklassen upplevde att moderniseringen hotade deras relativa privilegier. Mest inflytelserik är kanske Seymour Martin Lipset, som kallat fascismen ”mittens extremism” och 1959 menade att fascismens sociala bas utgjordes av sårbarheten hos medelklassen – småföretagare och lantbrukare – gentemot den tidens dominerande tendenser, som pressade gruppen från två håll; den storskaliga kapitalismen å ena sidan och den framväxande arbetarrörelsen å den andra.

Senare tids forskning har pekat just på hur ekonomiska effekter tar sig olika uttryck för olika grupper. När forskare³³⁰ använt moderna statistiska metoder för att analysera vilka de tyska nazisternas väljare var, kommer de fram till att den ekonomiska krisen fick olika grupper att reagera olika: Arbetslösa, eller anställda med hög risk för arbetslöshet, vände sig oftare till kommunisterna och i viss mån till socialdemokraterna. Andra personer, som visserligen drabbades hårt ekonomiskt av krisen, men inte riskerade arbetslöshet – exempelvis småföretagare och hushållsarbetare – röstade i högre utsträckning på nazisterna.

Även om också marginaliserade grupper upplever att deras status hotas, är de som är mest benägna till denna känsla de som befinner sig

något högre upp i hierarkin: nämligen de vars sociala status är tillräckligt låg för att generera oro, men tillräckligt hög för att vara värd att försvara. Det finns en särskild tyngd i rädslan för att falla och hamna sist.

Rädsla är en stark politisk kraft. Rädslan gör olika saker med oss politiskt, beroende på vilken position i samhället vi har. Vad är vi mest rädda för att förlora? Det finns en oerhörd politisk sprängkraft i det. Växande klyftor innebär ofrånkomligen att kostnaden av att falla blir högre. Ojämlighet medför därför närmast per definition rädsla.

För den som vill mota högerpopulismen är detta en central slutsats.

7.5 Sammanfattning: Trygghet i förändring

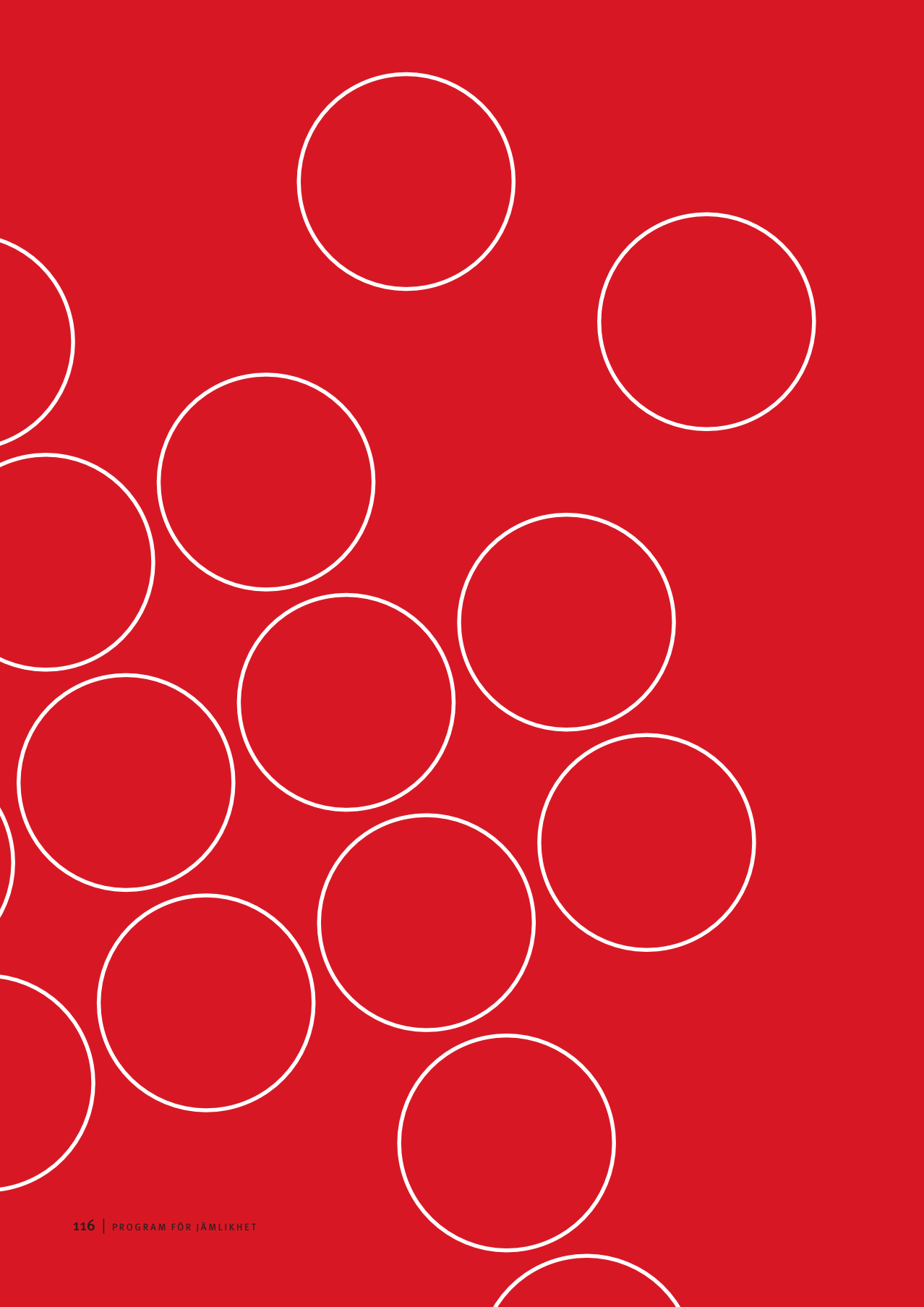
Digitaliseringen och klimatomställningen är två olika sorters strukturomvandling, vars effekter redan börjat verka men som kan väntas bli än starkare framöver. Det handlar om stora förändringar av näringslivet, arbetsmarknaden och hela det omgivande samhället. Alla kommer att beröras på ett eller annat sätt. Högerpopulismen å sin sida är ett politiskt svar på att samhället blivit allt mindre förmöget att hantera omvälvande förändringar i samhällsekonomin. All samhällsförändring har vinnare och förlorare, men det har blivit allt svårare att vara förlorare i dagens samhälle. Att falla har fått ett högre pris.

Sverige var en gång i tiden världsbäst på strukturomvandling. Under stora delar av 1900-talet parerade Sveriges lilla, öppna ekonomi det konstanta förändringstrycket från teknologisk utveckling och globalisering genom att ge människor arbetslöshetsersättning och beredskapsarbeten, gratis utbildning och ett jämnt fördelat välstånd. På så sätt kom strukturomvandlingens förlorare vidare till nya jobb. Det var ett recept för att förhindra att människor blev protektionistiska och rädda, vilket i sin tur bäddade för hög tillväxt och ökad jämlikhet. Hög sysselsättning och en hög produktivitet i näringslivet paradades med goda reallöneökningar, som i sin tur tvingade lågproduktiva företag att antingen ställa om eller slås ut.

Just det som byggt förutsättningarna för tillväxt och strukturomvandling – vilket i hög grad också är vad som byggt den svenska jämlikheten – har dock urholkats på centrala punkter. Det gäller inte minst förmågan att garantera trygghet och omställning för strukturomvandlingens förlorare. Arbetslöshets- och socialförsäkringarna samt arbets-

marknadsutbildningen har urholkats. Skolan lyckas inte lika bra som tidigare. Människor tvivlar på välfärdens kvalitet. Facket – garanten för rimliga löneökningar i hela inkomstfördelningen – har försvagats. Allt detta är ett hot mot jämlikheten, men också mot möjligheten att fortsatt befinna sig i framkant av digitaliseringsvågen. Därmed är det även ett hot mot framtida tillväxt och sysselsättning. På samma sätt är det ett hot mot att klara av klimatomställningen, eftersom det minskar sannolikheten för att människor accepterar nödvändiga förändringar. Otryggheten och den växande känslan av att lämnas på efterkälken det skapar, riskerar att leda till ytterligare destruktiva politiska reaktioner och ytterligare stöd för partier som saknar svar på de verkliga samhällsutmaningarna.

Jämlikheten är alltså en god del av svaret på hur vi bör ta oss an såväl tillväxten och digitaliseringen som klimatomställningen och högerpopulismen. I nästa del kommer vi att beskriva hur.

Del 2

Förslag för jämlighet

Förslag för jämlikhet

SVERIGE STÅR INFÖR flera stora utmaningar på jämlikhetsområdet. Klyftorna har ökat under flera decenniers tid och kommer med säkerhet att fortsätta göra det om vi inte lägger om kursen.

I denna del av boken presenterar vi ett program för jämlikhet. Programmet innehåller 14 punkter med förslag som LOs styrelse har antagit. Utgångspunkten är att ett bättre och mer jämlikt samhälle är möjligt, för LO-förbundens medlemmar och för befolkningen som helhet.

Programmet innefattar både förslag för att minska ojämlikheten i marknadsfördelningen av de ekonomiska resurserna och förslag för att minska inkomstskillnaderna genom förstärkt omfördelning och välfärd. Båda är, som vi har sett, avgörande för ett jämlikt samhällsbygge. Det är vår övertygelse att förslagen, om de genomförs, skulle bidra till en kännbar minskning av den ekonomiska ojämlikheten i Sverige.

Vi kallar våra 14 punkter för ökad jämlikhet för ett *program*. Anledningen är att det kommer att behövas flera olika åtgärder, på många områden, för att minska klyftorna. Jämlikhet handlar dock om det mesta i ett samhälle och vi gör inte anspråk på att vara heltäckande.

Punkt 1.

Sätt mål för jämlikheten

– Sverige ska tillbaka till jämlikhetstoppen

Under merparten av 1900-talet minskade inkomstskillnaderna kontinuerligt i Sverige. I början av 1980-talet bröts den långa utvecklingen mot ökad jämlikhet och sedan dess har inkomstskillnaderna trendmässigt ökat.

De senaste decenniernas ökade inkomstskillnader i Sverige är till stor del resultatet av politiska beslut, som bland annat lett till mindre omfördelning och större spelrum för marknadskrafterna.

Uttalade mål för att bryta utvecklingen är viktiga. De hjälper till att fokusera arbetet och vägleda oss när prioriteringar behöver göras. Ett tydligt formulerat mål om riktningen på jämlikheten i samhället hjälper också medborgarna att utvärdera det politiska arbetet och utkräva ansvar.

Våra förslag:

- Regeringen bör formulera ett mål för hur jämlikheten ska utvecklas.
- LO menar att det övergripande målet för regeringens jämlikhetsarbete under de kommande tio åren ska vara att föra en politik som, samtidigt som ekonomins förmåga till hållbar tillväxt stärks, medför att:
 - Inkomstskillnaderna minskar i hela inkomstfördelningen, och att
 - Sverige innan 2030 återigen ska vara världens mest jämlika land.

Punkt 2.

Hög efterfrågan för full sysselsättning

Arbetsmarknadsstatus är starkt kopplat till inkomstojämlikhet.

Arbetslöshetens bördor bärs inte jämnt. Personer med kortare utbildning drabbas hårdare än de med lång utbildning. Unga är mer utsatta än äldre. Kvinnor drabbas av deltidsarbetslöshet i större omfattning än män. Arbetslöshet, särskilt långvarig sådan, tenderar att leda till bland annat försämrad hälsa och sämre långsiktig löneutveckling. Arbetslösheten förstärker på så vis samhällets orättvisor.

En av de mest centrala åtgärderna för att komma till rätta med ojämlikheten är därför att bekämpa arbetslösheten.

1990-talskrisen slog hårt mot svensk arbetsmarknad. Arbetslösheten steg till nivåer vi inte sett i Sverige sedan före andra världskriget. Konsekvenserna av 1990-talskrisen har bitit sig fast; arbetslösheten har aldrig återgått till nivåerna den låg på dessförinnan. Att acceptera denna nya högre nivå är ett nederlag för jämlikheten.

Det finns i dag gott om anställningsbar arbetskraft på svensk arbetsmarknad. Delar av arbetslösheten beror därför på för svag efterfrågan i ekonomin. Samtidigt har många arbetslösa kunskaper som inte matchar de jobb som finns lediga. Många av dem är utrikes födda som har kommit till Sverige relativt nyligen. För att komma till rätta med detta krävs en varierad men kraftfull utbildnings- och arbetsmarknadspolitik. Vi återkommer till det i punkt 5.

För att nå full sysselsättning – låg arbetslöshet, hög sysselsättningsgrad och jämn sysselsättning mellan grupper – krävs dock även en efterfrågepolitik som kan pressa ner den arbetslöshet som beror på ett svagt efterfrågeläge.

Finanspolitiken måste prioritera full sysselsättning

Så länge det finns arbetslöshet som beror på för låg efterfrågan är förutsättningarna goda för att med hjälp av finanspolitiska stimulanser höja efterfrågan i ekonomin och därigenom sänka arbetslösheten.

En effekt av ett starkt efterfrågeläge är att arbetsgivarna tenderar att anpassa kraven på utbildning och erfarenhet vid rekrytering. När arbetsmarknadsläget är svagt får däremot många människor, som egentligen har tillräckliga kompetenser, aldrig chansen att etablera sig på arbetsmark-

naden. De konkurreras ut av personer med mer erfarenhet och längre utbildning. Personer med kort utbildning och mindre erfarenhet gynnas alltså av ett starkt arbetsmarknadsläge. Det gäller inte minst utrikes födda.³³¹ Om arbetskraftsbristen blir betydande är risken dock att inflationen blir för hög, exempelvis genom att arbetsgivarna försöker förmå redan anställda att byta jobb genom att erbjuda högre löner. Men så länge det finns arbetslösa som har tillräcklig utbildning för att vara aktuella för arbeten på svensk arbetsmarknad, och vi inte ser snabba löne- eller prisökningar, menar vi att finanspolitiken har en viktig roll att spela.

På längre sikt är det nödvändigt att stabilisera efterfrågan i ekonomin på en hög nivå. Då får alla som kan också möjlighet att arbeta och bidra.

Sverige har i dag mycket starka offentliga finanser. Långsiktigt hållbara offentliga finanser är avgörande för möjligheten att bedriva stabiliseringspolitik. Med finanser i gott skick blir den svenska ekonomin mindre sårbar och det blir möjligt att understödja efterfrågan och trygga välfärden vid oväntade ekonomiska chocker. Ett väl utformat finanspolitiskt ramverk bidrar till ordning och reda. Det innebär dock inte att dagens överskottsmål är nödvändigt. Målet innebär att regeringen bör lägga en budget som resulterar i ett strukturellt överskott i det offentliga saldot på en tredjedels procent av BNP. Finanspolitisk hållbarhet skulle dock med största sannolikhet uppnås även med ett lägre saldomål.³³² LO:s syn är att den demografiska utvecklingen i kombination med behoven av investeringar i offentlig sektor, för att säkra välfärden och öka jämlikheten, motiverar ett lägre mål än en tredjedels procent av BNP.³³³

Finans- (och penning-)politiken har under de senaste decennierna inte bidragit i tillräcklig utsträckning till att motverka de lågkonjunkturer vi råkat ut för. Dessutom har de så kallade automatiska stabilisatorerna³³⁴ försvagats när arbetslöshetsförsäkringen urholkats och skatterna sänkts. Arbetslösheten har därför, under exempelvis lågkonjunkturen som följde efter den förra finanskrisen, blivit högre än vad den annars kunde ha varit. Det behövs bättre utformade finanspolitiska verktyg för att förhindra att svensk ekonomi drabbas av fler kraftiga lågkonjunkturer framöver. Finanspolitiken bör ta ett större ansvar för att stabilisera den svenska ekonomins utveckling och arbetslöshetsförsäkringen måste stärkas så att löntagarna ges ett fullgott och pålitligt inkomstskydd, samtidigt som efterfrågan i ekonomin upprätthålls vid lågkonjunktur.³³⁵

För att dämpa effekterna av en finansiell kris på den reala ekonomin måste andelen eget kapital hos bankerna öka. Sedan förra finanskrisen har nya regelverk kommit på plats för att minska risken för att skattebetalarna ska behöva rädda krisande banker. Men det som gjorts är inte tillräckligt. Lönsamheten är god i svenska banker, vilket gör att kapitalandelen bör kunna förstärkas förhållandevis snabbt.

Riksbankens mandat för penningpolitiken behöver förtydligas

Vid en lågkonjunktur är det viktigt att snabbt få ner arbetslösheten. Risken är annars stor att arbetslöshetsnivåerna biter sig fast, eftersom arbetslösa tenderar att bli mer svårmatchade ju längre arbetslösheten pågått. Riksbanken har i penningpolitiken ett verktyg som omedelbart kan användas, exempelvis vid en internationell lågkonjunktur, för att på medellång sikt minska arbetslösheten.

Sveriges riksbank har dock inte alltid tagit tillräcklig hänsyn till arbetslösheten och sysselsättningen.

Under långa perioder har Riksbanken misslyckats med sitt uppdrag att uppfylla inflationsmålet. Den genomsnittliga inflationen har under de senaste dryga 20 åren varit för låg i förhållande till målet. Anledningen är att penningpolitiken under långa perioder varit för stram. För det första har Riksbanken ofta prioriterat att (endast) hålla inflationen låg, snarare än att (också) stabilisera resursutnyttjandet i ekonomin. För det andra tog Riksbanken, framför allt under perioden 2011–2013, stor hänsyn till den finansiella stabiliteten. Räntan hölls högre än vad som var motiverat utifrån inflationsmålet, i syfte att försöka dämpa hushållens skuldsättning.³³⁶

Efter denna period valde Riksbanken att istället fokusera på att värna inflationsmålet och sluta använda reporäntan för att försöka påverka hushållens skuldsättning. Penningpolitiken blev mer expansiv. Vår syn är att Riksbanken bör iaktta stor försiktighet med räntehöjningar så länge inflationen inte tydligt stabiliserat sig kring målet eller är på väg att hamna över det. Annars riskeras negativa effekter både på arbetslösheten och för trovärdigheten för inflationsmålet.³³⁷

I riksbankslagen är målet för penningpolitiken ett fast penningvärde. I förarbetet till lagen slås det dock också fast att Riksbanken, utan att åsidosätta prisstabilitetsmålet, även ska stödja den allmänna ekonomiska

politiken. Syftet med detta är att Sverige ska ha hållbar tillväxt och hög sysselsättning. Vår syn är att penningpolitikens mål behöver förtydligas.³³⁸ Med tanke på kostnaderna av hög arbetslöshet vore det rimliga att Riksbanken fäste lika stor vikt vid inflationen som vid arbetslösheten. Detta är också snarlikt exempelvis den amerikanska centralbankens mandat, som är dualt i detta avseende.³³⁹

Ett förtydligt mål är emellertid otillräckligt om det inte finns en demokratisk kontroll av måluppfyllelsen. Ett sätt att förbättra den demokratiska kontrollen av Riksbankens måluppfyllelse vore att ge exempelvis Finanspolitiska rådet ett utvidgat uppdrag att årligen utvärdera penningpolitiken.

Våra förslag:

- Finanspolitiken ska prioritera full sysselsättning.
- Den ekonomiska politiken ska vara expansiv så länge arbetslösheten kan pressas ned med efterfrågeåtgärder, räntorna är låga och inflationen är låg.
- Dagens överskottsmål ska ersättas med ett nytt mål för det offentliga sparandet. En ny förutsättningslös översyn ska göras.
- Ett väl utformat finanspolitiskt ramverk, som ger ordning och reda i de offentliga finanserna, är viktigt för sysselsättning och jämlikhet.
- Finanspolitiken ska ta ett större ansvar för att stabilisera den svenska ekonomiska utvecklingen. Bland annat bör det finnas färdiga finanspolitiska paket av tillfällig karaktär att sätta in vid kraftig lågkonjunktur.
- Arbetslöshetsförsäkringen måste förbättras för att stärka dess roll som automatisk stabilisator vid en lågkonjunktur.
- För att göra det svenska banksystemet mer robust och minska risken för finansiella kriser behöver regeringen och myndigheterna verka för att öka andelen eget kapital i banksektorn.
- Riksbankens mandat för penningpolitiken bör förtydligas till att vara: ”att stabilisera såväl inflationen runt inflationsmålet som arbetslösheten runt en långsiktigt hållbar nivå.”
- Den demokratiska kontrollen och utvärderingen av Riksbanken bör skärpas.

Punkt 3.

En stark internationell fackföreningsrörelse för en ökad löneandel

Löneandelen har fallit i såväl avancerade ekonomier som utvecklingsländer sedan slutet av 1970- eller början av 1980-talet. I Sverige minskade löneandelen från slutet av 1970-talet fram till mitten av 1990-talet, men har sedan dess legat förhållandevis stabilt.³⁴⁰

Löneandelens respektive kapitalandelens storlek och utveckling över tid påverkas av flera faktorer. Bland de förklaringar som lyfts i forskningen finns bland annat teknologiska förändringar och globalisering. Också den minskade fackliga styrkan har spelat roll.³⁴¹ Fackföreningars styrka och makt har avgörande betydelse för hur stor andel av produktionsresultatet som kommer löntagarna till del.

I Sverige är den fackliga styrkan, trots sjunkande organisationsgrad, fortfarande jämförelsevis stor. Men vi lever i en global värld; en återhållsam löneökningstakt i våra konkurrentländer innebär att den svenska löneökningstakten inte kan vara väsentligt högre utan att vi riskerar att straffas med färre investeringar. Att endast i vårt eget land agera för en ökad löneandel är därmed en väg med begränsad framkomlighet. För att väsentligt höja löneandelen och på så vis öka jämlikheten krävs internationellt fackligt arbete.

Förutom det direkt mellanfackliga internationella arbetet är det också viktigt att använda EU-samarbetet som en hävstång för att stärka parternas roll i hela Europa. Inom ramen för den så kallade sociala dialogen vill EUs institutioner utveckla och förankra den gemensamma politiken tillsammans med arbetsmarknadens parter. Det handlar alltså om ett slags trepartssamtal, likt den svenska arbetsmarknadsmodellen. För fack och arbetsgivare i medlemsstater utan denna tradition, blir EUs krav på dialog en möjlighet att öka parternas inflytande.

Europafacket driver ett förslag om att ett socialt protokoll ska fogas till EU-fördraget, det vill säga EUs grundlag. Syftet är att komma tillrätta med den obalans som i dag orsakar stora problem och orättvisor på arbetsmarknaden genom att företagens rätt till en fri marknad i dag är grundlagsskyddad, till skillnad från löntagarnas rättigheter. Arbetsmarknadsparternas kapacitet och möjlighet att självständigt reglera villkoren på arbetsmarknaden måste stärkas. Den fria förenings- och

förhandlingsrätten måste säkerställas och rätten att vidta stridsåtgärder måste respekteras i hela EU. Det är en viktig grund för att stärka fackföreningsrörelsen i alla EU-länder, och därigenom ge löntagarna makt att påverka arbetsmarknads- och samhällsutvecklingen i en mer jämlik riktning, i Sverige såväl som internationellt.

Våra förslag:

- LO måste verka för sänkta internationella kapitalavkastningskrav och att löneandelen i Sverige och våra konkurrentländer ökar med beaktande av en snabb teknikutveckling. Det kräver:
 - Samordning med systerorganisationer för att väsentligt höja löneandelen.
 - Att LO, med beaktande av den internationella konkurrenskraften, kräver hela det samhällsekonomiska löneutrymmet som beräknas på grundval av den konjunkturrensade produktivitetsutvecklingen samt Riksbankens inflationsmål.
 - Att LO prioriterar organiseringsfrågan i det internationella arbetet. Facklig styrka behövs i alla länder.
 - Att parternas roll stärks i hela Europa. EU-samarbetet bör användas som en hävstång för att uppnå detta.

Punkt 4.

Jämställda och jämlika arbetsinkomster

Det råder ekonomisk ojämlikhet mellan kvinnor och män. Tre förklaringar brukar lyftas fram som viktiga när det kommer till skillnader i arbetsinkomster mellan könen. För det första är fler kvinnor än män utanför arbetskraften på grund av sjukdom och studier. För det andra har kvinnor kortare arbetstider än män: kvinnor jobbar oftare deltid, har fler tidsbegränsade anställningar och är mer frånvarande från arbetet på grund av föräldraledighet och ohälsa. För det tredje har kvinnor i genomsnitt lägre löner än män.³⁴²

För att komma tillrätta med kvinnors lägre arbetskraftsdeltagande är det viktigt med hållbara arbetsmiljöer, då ohälsa trycker ner deltagandet samtidigt som en stor del av ohälsan direkt kan relateras till dåliga arbetsmiljöförhållanden.³⁴³ Det krävs även goda förutsättningar att delta i arbetskraften vid nedsatt arbetsförmåga, samt att sjukförsäkringen är utformad på ett sådant sätt att (långvarig) sjukdom inte leder till fatigdom (vi återkommer till detta i punkt 8).

Arbetsgivare måste vidare ta ett mycket större ansvar för att kvinnor ska erbjudas trygga jobb. Den mest otrygga anställningsformen, allmän visstid, behöver avskaffas – alla visstidsanställningar ska vara motiverade utifrån objektiva skäl. Som högst bör dessutom tio procent av arbetarna ha visstidsanställningar, istället för de 25 respektive 17 procent som gäller för arbetarkvinnor och -män i dag. Arbetsgivare måste också erbjuda fler möjligheter till heltidsarbete samt organisera arbetet så att det blir möjligt att orka arbeta heltid.³⁴⁴

För att höja kvinnors löner behövs flera parallella strategier, vilket också LOs långsiktiga lönepolitiska mål tar fasta på. Ett av dessa är att samtliga kollektivavtalade lägstralönenivåer för vuxna, som inte är under upplärning, ska motsvara minst 75 procent av den genomsnittliga månadslönen för arbetare. Ett annat är att lägstralönerna i genomsnitt ska öka procentuellt mer än den genomsnittliga månadslönen samt att de relativa löneskillnaderna mellan kvinno- och mansdominerade avtalsområden ska minska med 6 procentenheter mellan 2016 och 2028. De LO-gemensamma strategierna för att nå de lönepolitiska målen behöver utvecklas de kommande åren, och tydligare knyts till behovet av fler trygga jobb. Det skulle ge arbetarkvinnors löner och arbetsinkomster en rejäl skjuts uppåt.

Viktigt för att minska skillnader i kvinnors och mäns arbetsinkomster är också att mammor och pappor delar på omsorgen om barnen och hushållsarbetet. Familjepolitiken är i detta avseende central. Det handlar om att tidigt – när första barnet kommer – normera vikten av att båda föräldrarna tar ett lika stort ansvar. Det görs mest effektivt genom föräldraförsäkringens utformning och att den fördelas på ett likvärdigt sätt mellan båda föräldrarna. Det måste också finnas reell möjlighet till barnomsorg när föräldrar arbetar, även på obekväma arbetstid. Arbetarföräldrar jobbar i hög grad skift, helger och kvällar och har små möjligheter att påverka arbetstiden. För dem erbjuder familjepolitiken inte ett lika gott stöd som för tjänstemannaföräldrar, som oftare arbetar kontorstid – när barnomsorgen finns tillgänglig.

Det är vidare centralt att äldreomsorgen fungerar på ett bra sätt så att inte anhöriga – i praktiken oftast vuxna döttrar – tvingas kliva in på grund av resursbrist. Det kräver att det tillförs resurser till äldreomsorgen, inte minst genom högre personaltäthet och anställningsvillkor som medger hög kvalitet. För att stärka den offentligt finansierade äldreomsorgen är det även viktigt att stoppa den utveckling mot skiktad äldreomsorg som de skattesubventionerade hushållsnära tjänsterna innebär.

Våra förslag:

- Föräldraförsäkringen ska fortsatt stegvis individualiseras. Tyngdpunkten i försäkringen ska ligga på omsorg när barnen är små.
- Barnomsorg måste finnas tillgänglig när föräldrar arbetar, även på oönskade arbetstider. Det ska garanteras i lag, så att kommunerna blir skyldiga att erbjuda detta.
- Äldreomsorgen behöver tillföras resurser för att få en hållbar personaltäthet och kvalitet.
- Hållbara heltider måste bli norm på hela arbetsmarknaden. Det behövs fler LO-initiativ för mer heltid i (kvinnodominerade) arbetaryrken.
- Anställningstryggheten ska stärkas genom att tidsbegränsade anställningar bara ska vara tillåtna när det finns objektiva skäl som motiverar det.
- Särskilda arbetsmiljöåtgärder ska göras på små arbetsplatser och kvinnodominerade yrkesområden för att motverka ohälsorelaterat lägre arbetskraftsdeltagande bland kvinnor.³⁴⁵
- Forskningsåtgärder ska göras med inriktning på hur arbetsliv, arbetsorganisation och arbetsmiljö hållbart kan förbättras för att minska köns- och klasskillnader i ohälsa.
- Arbetsmarknadens parter måste ta ett betydligt större ansvar för jämställda löner: höjningar av lägstelöner och utjämning av relativa löneskillnader mellan kvinno- och mansdominerade arbetaryrken ska prioriteras.
- Den aktiva arbetsmarknadspolitiken och den ekonomiska tryggheten vid arbetslöshet måste förbättras för att minska pressen på villkor och löner i arbetaryrken.

Punkt 5.

Integration kräver goda jobb

Under 2015 och några år dessförinnan sökte ett stort antal personer asyl i Sverige. Under perioden 2013–2018 beviljades i genomsnitt drygt 50 000 uppehållstillstånd per år till flyktingar och deras anhöriga. Det kan jämföras med ett medeltal på cirka 17 000 personer per år sedan 1980-talets början och fram till 2013.³⁴⁶ Många av de nyanlända saknar den kompetens som behövs på svensk arbetsmarknad, eftersom de i genomsnitt har kortare utbildning än den övriga befolkningen i Sverige. Många saknar också landspecifika kunskaper och färdigheter – såsom kunskaper i svenska språket och arbetslivserfarenheter – liksom nätverk och informella kontakter, som är viktiga för att ta sig fram i samhället.

Ungefär 40 procent av de arbetslösa som är utrikes födda har förgymnasial utbildning som högsta utbildningsnivå.³⁴⁷ Att få jobb utan fullföljd gymnasieutbildning är i dag mycket svårt i Sverige, och har blivit allt svårare. Det är en förklaring till att utrikes födda är överrepresenterade bland de arbetslösa, eftersom de ofta har lägre utbildningsnivå. Att arbetslösheten blivit allt mer koncentrerad till individer som är utlandsfödda är ett tecken på att klass och etnicitet allt mer kopplas samman.³⁴⁸

Sedan slutet av 1980-talet har utrikes födda haft det tuffare på arbetsmarknaden än inrikes födda, vilket kommer till uttryck både i en lägre sysselsättningsgrad och i högre arbetslöshet. Det tar ofta många år innan någon som invandrat till Sverige får jobb. Svårigheterna att komma in på arbetsmarknaden är alltså inte nya. Men att det, koncentrerat till några få år på 2010-talet, kom ett stort antal personer till Sverige skärper utmaningen. Att integrationen fungerar kommer att vara avgörande för att inte skapa ett växande ojämlikhetsproblem med tydlig koppling till födelseland. Redan i dag har vi ett etnifierat klassamhälle. Det riskerar att förstärkas, vilket i sin tur kan få konsekvenser för hela vår samhällsmodell, eftersom stora klassklyftor som sammanfaller med olika etnisk bakgrund riskerar att minska stödet för omfördelning.

För att bryta utvecklingen mot det etnifierade klassamhället och säkerställa att de som kommit till Sverige efter skolstarten inte permanent fastnar utanför arbetsmarknaden eller i jobb med dåliga villkor och låga löner, måste nyanlända ges en reell chans att bygga på sina kompetenser. Det kan bara ske genom tidiga investeringar i utbildning

och arbetsmarknadsinsatser av god kvalitet. Det lägger även grunden för en produktiv samhällsekonomi.

För nyanlända barn och tonåringar är det centralt att skolan klarar att ge en god utbildning även till dem som börjat svensk skola senare än förskoleklass. Särskilt viktigt är det att säkra övergången mellan grundskolan och gymnasiet, så att de allra flesta redan som unga vuxna når gymnasiekompetens.

I dag råder stora skillnader i hur pass stort ansvar enskilda skolor tar för att ta emot nyanlända elever. Detta kan försämra integrationen och göra det svårare för enskilda elever att tillgodogöra sig sin utbildning. Ansvaret för att ta emot nyanlända elever måste fördelas jämnare bland alla skolor, såväl kommunala som fristående, och bland alla kommuner.

För vuxna och långtidsarbetslösa som behöver komplettera sina kunskaper för att långvarigt etablera sig på arbetsmarknaden måste det vara möjligt att genom arbetsmarknadspolitiken få relevant stöd. Det behöver finnas ett batteri av arbetsmarknadspolitiska verktyg, som arbetspraktik, utbildning, subventionerade jobb, kvalificerad vägledning och matchning. Det är också viktigt att det finns lösningar som gör det möjligt att kombinera jobb och reguljär utbildning. Det finns flera exempel på överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter och staten som bygger på just denna tanke: att det ska vara möjligt att successivt bygga på kunskaper genom att under en tid kombinera arbete – som i sig innebär lärande – med studier. Ett sådant exempel är etableringsjobb. Överenskommelsen för dessa jobb är att lön från arbetsgivaren och en individersättning från staten ska ge en disponibel inkomst motsvarande inkomsten från ett arbete i nivå med kollektivavtalens lägsta lön. Staten behöver även tillgodose att det finns ett tillräckligt antal utbildningsplatser, inte minst inom yrkesvux. Insatsen ska vara tillfällig och i normalfallet leda till en tillsvidareanställning hos samma arbetsgivare.

Centralt för att etablera sig på arbetsmarknaden är också goda kunskaper i svenska. Den som bor i Sverige men saknar grundläggande kunskaper i svenska har rätt att delta i sfi, svenska för invandrare. Undervisningstiden i sfi ska enligt lag i genomsnitt omfatta minst 15 timmar i veckan. Det kan ifrågasättas om denna begränsade undervisningstid är tillräcklig. För många som studerar sfi, särskilt de som har kort utbildningsbakgrund, tar det lång tid att bli godkänd. För dem skulle fler

undervisningstimmar kunna vara ett sätt att klara sfi snabbare. Det är också ett problem att lärartätheten på sfi är låg och att många undervisande sfi-lärare inte är behöriga. För att kvaliteten på sfi ska bli högre behövs fler lärare och kompetenshöjande insatser för dem som redan undervisar.

Omkring 40 procent av arbetskraftsinvandringen sker till yrken där det inte råder brist, ofta yrken med låga krav på formell utbildning.³⁴⁹ Det leder i praktiken till ökad konkurrens om dessa jobb och inverkar därmed sannolikt negativt på bland annat kortutbildade nyanländas möjlighet till etablering. Detta måste ändras. En arbetsmarknadsprövning bör införas för att säkerställa att arbetskraftsinvandringen sker till yrken där det råder faktisk brist på arbetskraft.

Dagens regelverk för arbetskraftsinvandring vältrar över riskerna på den enskilde arbetstagaren. Systemet med tillfälliga arbetstillstånd skapar arbetstagare som har svårt att hävda sin rätt, eftersom de då riskerar utvisning. Arbetskraftsinvandrare som har kontrakt på en tillsvidareanställning i Sverige ska därför ges permanent uppehållstillstånd med en gång. Arbetserbjudandet som ligger till grund för arbetstillstånd ska göras juridiskt bindande och kännbara sanktioner mot arbetsgivare som utnyttjar arbetskraftsinvandrare bör införas.

Våra förslag:

- Det behöver finnas ett batteri av arbetsmarknadspolitiska verktyg för att nyanlända, likväl som andra arbetslösa, ska få det stöd de behöver för att möta kunskapskraven på arbetsmarknaden.
- En permanent tudelad arbetsmarknad kan undvikas genom att möjliggöra för nyanlända och långtidsarbetslösa att kombinera arbete med utbildning.
- Nyanlända bör få bättre möjligheter att lära sig svenska genom att få rätt till fler timmar i sfi.
- Arbetskraftsinvandring ska vara motiverad av faktisk brist på arbetskraft. Därför bör en arbetsmarknadsprövning införas så att arbete endast erbjuds inom branscher där det råder brist.
- Reglerna för arbetskraftsinvandring ska ses över för att förhindra att människor utnyttjas. Krav på heltidsanställningar, juridiskt bindande avtal innan inresa till Sverige och kännbara sanktioner mot arbetsgivare som utnyttjar arbetskraftsinvandrare bör införas.
- Barn och tonåringar som invandrar senare än skolstartsålder ska ges goda möjligheter att klara skolan och nå en fullgjord gymnasieutbildning.
- Alla skolor ska ta emot nyanlända elever i samma utsträckning, för en mer allsidig elevsammansättning.

Punkt 6.

Prioritera den fackliga organiseringen högt

Den fackliga organiseringen har en avgörande betydelse för jämlikheten, eftersom den lägger grunden för de gemensamma maktresurser som är viktiga för att löntagarna ska kunna påverka arbetsmarknads- och samhällsutvecklingen i en jämlik riktning.

Därför är det allvarligt att den fackliga organisationsgraden i Sverige har sjunkit, och särskilt mycket på arbetsidan. Behovet av ökad facklig organisationsgrad och facklig organisering inom arbetarkollektivet är akut. Det kräver ett omfattande och strategiskt fackligt arbete från LOs sida. Den fackliga styrkan måste användas för att påverka omvärlden till att erbjuda mer gynnsamma förhållanden för organisering. Men också fackets egen struktur och uppbyggnad behöver förändras.

LOs eget arbets sätt för att öka organiseringen måste förstärkas

LO behöver gemensamt och solidariskt ta ansvar för organisationsgraden och organiseringen i arbetarkollektivet. Med den nedgång som har skett är det i synnerhet den privata service- och tjänstesektorn som är illa ute. Det är den del av arbetsmarknaden som är förknippad med högst grad av instabila anställningsförhållanden och som präglas av jämförelsevis många små arbetsplatser. Där är även kollektivavtalens täckningsgrad lägre.³⁵⁰ Samtidigt är det inom denna sektor många jobb väntas tillkomma framöver, med digital strukturomvandling och en eventuellt växande plattformsekonomi.³⁵¹

Den fackliga styrkan ligger i kollektivet. Således är även ansvaret för att upprätthålla den ett kollektivt åtagande. Den centrala slutsatsen är att tiden är förbi när LO kan se det som upp till de enskilda LO-förbunden inom privat service- och tjänstesektor att vända den låga fackliga organisationsgraden och kollektivavtalstäckningen. Det är nödvändigt att hela LO ser det som sitt gemensamma ansvar att vända nedgången till en uppgång.

Kongressperioden 2020 till 2024 måste därför präglas av ett stort och gemensamt åtagande för att öka den fackliga organisationsgraden, organiseringen och kollektivavtalens täckningsgrad inom hela arbetarkollektivet.

Det finns behov av att tillföra mer resurser till organiseringsarbetet, samt att utveckla arbets sätt som leder till smartare och effektivare organisering – inte minst lokalt och regionalt. Det är viktigt med an-

greppssätt som bygger på professionalitet och som är utvärderingsbara. Metoderna behöver också ta hänsyn till olika förutsättningar, såsom arbetsplatsstorlek, anställningsförhållanden, personalsammansättning, befintlig organisationsgrad och facklig närvaro.³⁵² Ett särskilt viktigt utvecklingsområde är facklig organisering och kollektivavtalsäckning kopplat till de som arbetar via digitala plattformar eller som falska egenföretagare eller egenanställda. En utmaning är att arbetet ofta inte utförs på traditionella fysiska arbetsplatser, liksom att många av dem som jobbar under dessa villkor i praktiken är arbetstagare, inte uppdragstagare eller egenföretagare.³⁵³

Det finns även behov av att både fackföreningarna och arbetsgivarorganisationerna tar ansvar för de oorganiserade segmenten på arbetsmarknaden. Om dessa segment växer sig större finns stor risk att de på sikt underminerar parts- och kollektivavtalsmodellen.

Både medlemmar och potentiella medlemmar vill ha en stridbar, närvarande och tillgänglig fackförening – en förening som står på medlemmarnas sida, ger trygghet och uppvisar förhandlingsstyrka.³⁵⁴ För att leverera detta krävs både hög facklig organisationsgrad och en väl organiserad fackföreningsrörelse, på central nivå likväl som på lokal. Arbetsplatsnärvaro över hela arbetsmarknaden är avgörande. Det splittrade arbetslivet – där många inom arbetaryrken på grund av oregelbundna och obekväma arbetstider går om varandra, eller jobbar ensamma – ställer stora krav på att fackföreningarna utvecklar metoder och fredar facklig tid för att öka och stärka den fackliga närvaron på arbetsplatserna. Förtroendevalda spelar en mycket viktig roll när det kommer till att förmedla vad facket är och gör. För att LO ska vara det medlemmarna efterfrågar är det särskilt viktigt att rusta de förtroendevalda.

Avgörande för att fler ska välja att bli medlemmar i ett fackförbund är att facket är en social rörelse som människor kan identifiera sig med. Facket behöver ha en agenda som löntagare ställer upp på, samtidigt som man är trovärdig i kampen för bättre villkor och löner.

Relevanta medlemsförmåner är potentiellt viktiga för att fler ska tycka att ett medlemskap i ett LO-förbund är värt pengarna. Likvärdiga förmåner mellan förbunden skulle understödja att medlemmarna är rätt organiserade. Konkurrens om medlemmar måste undvikas för att den fackliga organisationsgraden totalt sett ska gynnas.

Arbetaryrken har i högre grad än tjänstemannayrken karaktären av att vara en "etableringsarbetsmarknad". Etableringsfasen har dessutom blivit mer utdragen och jojo-betonad: många har tillfälliga jobb eller varvar lönearbete med studier. Det verkar vara en vanlig tanke att man ska vänta med att gå med i facket tills man har etablerat sig på riktigt. Det är en utmaning för organiseringen. För nytillträdande till arbetsmarknaden, men också för de som under längre perioder har tillfälliga påhugg, finns det behov av att utveckla en enkel och tydlig väg in till facket. Lösningen kan vara en gemensam ingång, en sorts "ingångsförbund" inom LO. En annan variant kan vara att det första LO-förbund man blir medlem i förblir ens förbund under etableringsfasen, men att man senare slussas vidare.

Skapa bättre förutsättningar för facklig organisering

Den fackliga organiseringen påverkas också av det ramverk som politiken ger facket att verka inom.

Forskningen lyfter att Gent-systemet, som innebär att fackligt anknutna a-kassor administrerar en frivillig inkomstrelaterad arbetslöshetsförsäkring, gynnar facklig organisering. Systemet förknippas med högre organisationsgrad men har i Sverige urholkats under 2000-talet, särskilt för arbetare. Tack vare jämförelsevis låga arbetslöshetsrisker har tjänstemän och akademiker i högre grad än arbetare kunnat komplettera Gent-systemet med fackliga inkomstförsäkringar. Det gynnar tjänstemännens fackliga organisationsgrad, men inte arbetares. Staten borde prioritera förbättringar av systemet, med tanke på hur viktig parts- och kollektivavtalsmodellen är för jämlikheten.

En förbättrad anställningstrygghet skulle också underlätta den fackliga organiseringen. Inom alla yrkesområden är den fackliga organisationsgraden som högst bland anställda som har fasta heltidsanställningar, följt av anställda med fasta deltidsanställningar. Den är betydligt lägre bland tidsbegränsat anställda och bemanningsanställda. Allra lägst är den bland anställda med tidsbegränsade deltidsanställningar.³⁵⁵

Nedmonteringen av den aktiva arbetsmarknadspolitiken har försvårat organiseringen. Insatserna för att stödja arbetslösas omställning till jobb av hög kvalitet har tonats ned, vilket skapat en utbudspress längre ned i kravhierarkin på arbetsmarknaden. Det gör det lättare för arbets-

givare att erbjuda olika lösliga arbetsförhållanden. En aktiv arbetsmarknadspolitik som rustar individen är därför viktig. Det är också viktigt att insatser som subventionerade anställningar inte underminerar kollektivavtalsmodellen. Dessa ska därför innebära kollektivavtalsenliga villkor och löner samt vara a-kassegrundande. Detta stärker kollektivavtalsmodellen och gynnar den fackliga organisationsgraden.

Facket kan inte ensamt ta ansvar för att kontrollera att reglerna på arbetsmarknaden efterlevs. Det har stor betydelse hur det politiska och juridiska ramverket utformas. Är det fel utformat kan det splittra arbetskraften och pressa lönerna nedåt. I frågor som gäller till exempel arbetslivskriminalitet, osund konkurrens, offentlig upphandling, privatiseringar av offentlig verksamhet, arbetskraftsinvandring och plattformsekonomin har staten ett stort ansvar för att verka för ordning och reda på arbetsmarknaden genom lagstiftning och kontroll – så att facket kan göra sitt jobb.

Våra förslag:

- Det behövs ett handslag mellan alla LO-förbund om en offensiv LO-strategi för att öka den fackliga organiseringen i hela arbetarkollektivet under kongressperioden 2020–2024. Strategin behöver inriktas både på LOs eget arbete och arbetet för att påverka omvärlden. Det är särskilt viktigt med:
 - Ökad arbetsplatsnärvaro och stärkt facklig tid.
 - En rejäl satsning på fler och bättre rustade förtroendevalda.
 - Lika stort fokus på att värva nya medlemmar som att behålla befintliga.
 - Att LO uppfattas som en stark facklig rörelse som står på medlemmarnas sida.
 - Att värdet av det fackliga medlemskapet är tydligt.
 - En enkel ingång till fackligt medlemskap i ett LO-förbund som svar på den numera mer utdragna etableringsfasen.
 - Utvecklade strategier för facklig organisering och kollektivavtalstäckning inom plattformsekonomin och bland falska egenföretagare och egenanställda.
- Gent-systemet – det vill säga det vill säga fackligt anknutna a-kassor och en frivillig inkomstrelaterad arbetslöshetsförsäkring – behöver rustas upp. Det krävs en kraftigt förbättrad arbetslöshetsförsäkring och avdragsgilla medlemsavgifter till fack och a-kassa.
- Anställningstryggheten måste öka och vara stark inom alla yrkesområden på arbetsmarknaden. Det behövs fler fasta jobb.
- En aktiv arbetsmarknadspolitik som rustar och tryggar individen i ett arbetsliv i omvandling är nödvändigt.
- Staten måste ta ett betydligt större ansvar för ordning och reda på arbetsmarknaden genom lagstiftade ramar som också kontrolleras och följs upp.

Punkt 7.

Rättvisare beskattning av kapital och kapitalinkomster

Den främsta förklaringen till de senaste decenniernas ökande inkomstojämlikhet är kapitalinkomsternas utveckling.³⁵⁶

Kapitalinkomsterna är extremt ojämnt fördelade i befolkningen och har under de senaste decennierna både vuxit i storlek och blivit mer koncentrerade till höginkomsttagare.³⁵⁷ Förmögenhetsskillnaderna verkar vara ovanligt stora i Sverige jämfört med andra länder, och mycket tyder på att de har ökat. Samtidigt har beskattningen av förmögenheter och vissa sorters kapitalinkomster minskat kraftigt.

Ökad kapital(inkomst)beskattning är nödvändigt för att minska såväl inkomst- som förmögenhetsskillnaderna i Sverige, men även en viktig åtgärd för att vi ska kunna möta behoven i välfärden.

Det behövs en bred skattereform

Sverige behöver en ny bred skattereform. Den stora skattereformen 1990–1991 hade som utgångspunkt att skattesystemet skulle vara enkelt, rättvist, neutralt och likformigt. Under de snart 30 år som gått sedan dess har betydande avsteg gjorts från dessa principer. Det gäller inte minst beskattningen av kapitalinkomster.

En bred översyn av skattesystemet behöver beakta flera frågor, bland annat hur välfärden ska finansieras och hur skattesystemet kan förbättras för att öka produktiviteten och tillväxten.³⁵⁸ Det primära syftet med skattesystemet är att finansiera stora gemensamma åtaganden. Skatternas utformning ska därtill bidra till att främja arbete, konkurrenskraft och entreprenörskap, samtidigt som vissa typer av skadliga beteenden, exempelvis miljöförstöring, motverkas. Alla dessa överväganden måste ingå i en översyn av skattesystemet. Den dramatiska ökningen av inkomstskillnaderna i Sverige har understrukit behovet av ett fördelningspolitiskt perspektiv i en ny skattereform. En effektivare och rättvisare kapitalinkomstbeskattning är en avgörande pusselbit för ökad jämlikhet. I detta avsnitt pekar vi ut några områden inom kapitalinkomstbeskattningen där LO menar att förändringar behövs av fördelningspolitiska skäl. En ny skatteöversyn kommer att behöva göra fler överväganden, som dock inte beskrivs här.

Undantag som gynnar de rikaste hör inte hemma i skattesystemet

Vid skattereformen i början av 1990-talet sattes den generella skattesatsen på kapitalinkomster till 30 procent. Under de senaste decennierna har flera avsteg gjorts från denna generella skattesats.³⁵⁹ Flera av undantagen är fördelningsmässigt klart problematiska.

Det gäller bland annat skattesatsen på utdelning och kapitalvinst för onoterade aktier (som är på 25 procent) respektive utdelning och kapitalvinst för kvalificerade aktier i fåmansbolag (20 procent). Dessa inkomstslag hör till dem som är mest koncentrerade till toppen av inkomstfördelningen.³⁶⁰

Skattesatsen på 20 procent för utdelning och kapitalvinst för kvalificerade aktier i fåmansbolag är en del av de så kallade 3:12-reglerna. Syftet med reglerna, när de infördes, var att förhindra att skillnaderna i beskattning mellan kapitalinkomster och förvärvsinkomster skulle utnyttjas så att personer med höga arbetsinkomster tog ut dessa som lägre beskattad utdelning eller som kapitalvinst vid försäljning av aktier.³⁶¹ Med tiden har dock flera förändringar av reglerna gjorts, vilka innebär att möjligheterna till skattemässig inkomstomvandling har ökat. Förutom att det är ineffektivt är det också orättvist, då det innebär att en mindre del av befolkningen, vanligen med höga inkomster, i princip kan välja en lägre skattesats än vad som gäller för breda befolkningsgrupper.

Ett annat undantag i det svenska skattesystemet som gynnar höginkomsttagare är förekomsten av schablonbeskattningen av kapital, exempelvis i de så kallade investeringsparkontona (ISK). Beskattningen av kontona skiljer sig i sin konstruktion från den normala kapitalinkomstbeskattningen eftersom den inte baseras på den faktiska avkastningen. Den effektiva skattesatsen på sparande i ISK bedöms uppgå till cirka 23 procent.³⁶² Eftersom sparande i investeringsparkonto är koncentrerat till toppen av inkomstfördelningen är den låga beskattningen av dessa kapitalinkomster bekymmersam ur ett fördelningsperspektiv. Det parallella skattesystemet med schablonbeskattning av kapitalinkomster, på bland annat ISK, medför också med stor sannolikhet att statens skatteintäkter blir lägre eftersom de möjliggör för investerare att växla mellan olika typer av investeringar för att minimera sin skatt.³⁶³

Rättvisare fastighetsbeskattning är nödvändig

Fastighetstillgångar är ojämnt fördelade i befolkningen. Ojämligheten har dessutom ökat över tid som ett resultat av ökande bostadspriser.³⁶⁴

Beskattning av fastigheter är en skatt på avkastningen av kapital som är investerat i just fastigheter. Av rättviseskäl är det rimligt att beskatta bostäder eftersom det ger likformighet i beskattningen av olika sorters kapitalinkomster.³⁶⁵

Skatteintäkterna från fastigheter som andel av BNP är, i ett internationellt perspektiv, låga i Sverige.³⁶⁶ I Sverige har skatterna på fastigheter dessutom minskat i betydelse sedan början av 1990-talet, vilket är tvärtemot den internationella trenden.³⁶⁷ Förändringen av den löpande beskattningen av småhus är den mest uppenbara.³⁶⁸ Skattesatsen har sänkts och ett tak har införts, vilket 2018 innebar att fastigheter med ett taxeringsvärde på drygt en miljon kronor slår i taket. Över detta tak betalas ingen skatt, vilket gör fastighetsavgiften till en regressiv skatt.³⁶⁹ Även andra förändringar som inneburit lägre beskattning av fastigheter har genomförts de senaste decennierna. Det gäller bland annat borttagningen av schablonbeskattningen av bostadsrättsföreningar,³⁷⁰ den slopade förmögenhetsskatten och den relativt nyligen införda 15-åriga skattebefrielsen på nybyggda bostäder. Förutom att fastigheter med olika värde har olika skattebelastning så beskattas också olika sorters fastigheter olika, på så sätt att bostadsrätter är skattemässigt gynnade.³⁷¹

Ökad beskattning av fastigheter är en viktig jämlikhetsreform eftersom fastighetsvärden är ojämnt fördelade i befolkningen. Ett slopat tak i den nuvarande kommunala fastighetsavgiften skulle exempelvis påverka de med högst disponibel inkomst mest.³⁷²

Ökad fastighetsbeskattning är dessutom en viktig jämlikhetsreform då fastigheter är en stabil skattebas som bör nyttjas som finansieringskälla för välfärden.

Ett möjligt sätt att öka beskattningen av fastigheter är genom en begränsning av ränteavdraget. Det finns fördelningspolitiska skäl att överväga en sådan reform. Ränteavdraget kan ses som en subvention av bostadsägande och är på så vis en omfördelning från dem som hyr till dem som äger sin bostad. De som äger sin bostad har generellt sett högre inkomster. Ränteavdraget, som redan i dag tar en betydande del av det offentliga åtagandet i anspråk, riskerar dessutom att tränga ut allt

större välfärdssatsningar när vi återgår till ett läge med mer normala räntenivåer.³⁷³ Samtidigt finns det även goda fördelningspolitiska skäl att inte förändra dagens ränteavdrag. Avdraget utjämnar skillnaderna mellan de som har och de som inte har eget kapital vid köp av exempelvis en bostad. Ett avtrappat ränteavdrag slår, proportionellt sett, hårdast mot unga och hushåll med inkomster strax över medel.³⁷⁴

I en generell skatteöversyn bör den samlade beskattningen av bostäder ses över. Förutom fördelningsmässiga hänsyn måste översynen också beakta exempelvis effekter på nybyggnation av bostäder, bostadsbeståndets användning och möjligheterna för olika grupper att få tillgång till ett rimligt boende. Det är också viktigt att förändringar av beskattningen av fastigheter sker med varsamhet så att reformer inte skapar kraftiga prisfall på bostäder.

Progressiv beskattning av arv och gåvor utjämnar möjligheter

Som vi har sett har arven ökat stort i Sverige. Utvecklingen är problematisk eftersom det är de som redan har de högsta inkomsterna och de största förmögenheterna som också ärver mest pengar.^{375 376}

Internationellt är arvsskatt vanligt förekommande. Exempelvis har såväl våra grannländer Danmark och Finland som stora länder som Frankrike, Tyskland, Storbritannien och USA varianter på denna typ av skatt. Även Sverige hade fram till 2004 en arvsskatt. I alla länder med arvsskatt kombineras denna med en gåvoskatt så att gåvor, som ges medan man är i livet, också beskattas. Det är nödvändigt för att inte göra en arvsskatt tandlös.

Ett par aspekter gjorde den tidigare svenska arvsskatten impopulär och bidrog till dess avskaffande. För det första beskattades även förhållandevis små arv. En annan stötesten var frågan om generationsskiften i familjeföretag. Det är vanligt, i de länder som har en arvsskatt, att företagstillgångar undantas för att förhindra att arvtagare behöver sälja företaget för att kunna betala arvsskatten. Det finns dock också argument emot sådana undantag. Undantag för onoterade aktier (vilka är starkt koncentrerade till toppen) i den svenska arvsskatten innebar till exempel låg beskattning av de största arven.

En intressant variant av en arvsskatt, som bör utredas för Sveriges del, är en så kallad "lifetime capital receipts tax" som förespråkats av bland

annat den kända brittiska ekonomen Tony Atkinson.³⁷⁷ Grundtanken är att summan av de gåvor och arv som en individ mottar under en livstid beskattas från och med att de överskrider ett grundavdrag som är kopplat till individen, snarare än till det specifika arvet eller gåvan. Den optimala utformningen av en ny arvs- och gåvoskatt behöver dock studeras närmare.

Slut-strutsat om förmögenhetsskillnaderna

När förmögenhetsskatten avskaffades avslutades också insamlingen av förmögenhetsstatistiken i Sverige. Sedan 2007 vet vi därmed väldigt lite om en central jämlikhetsfråga. Med tanke på att de privata förmögenheterna växer snabbt och att mycket tyder på att förmögenhetsojämlikheten ökat stort sedan 1980-talet är avsaknaden av officiell förmögenhetsfördelningsstatistik oacceptabel.

Flera länder samlar in kvalitativ förmögenhetsstatistik trots att de inte har förmögenhetsskatt. Såväl Riksbanken som fristående forskare har lyft hur en insamling av en sådan statistik kan gå till. Statistiska Centralbyrån bör få i uppdrag att ta fram en metod och snarast påbörja insamlingen av statistik över fördelningen av förmögenheterna.

Beskatta förmögenheterna

Förmögenhetsskatter var tidigare vanliga internationellt men har, precis som i Sverige, avskaffats på många håll och finns nu endast kvar i ett fåtal länder.³⁷⁸ Det finns flera fördelar med en förmögenhetsskatt. En skatt som omfattar alla typer av tillgångar, snarare än endast vissa specifika tillgångar, är mer rättvis och undviker snedvridningar. Eftersom förmögenheterna är starkt koncentrerade till toppen är en förmögenhetsskatt också rimlig av fördelningsskäl när kapitalinkomster beskattas med en platt skattesats, såsom är fallet i Sverige. Förmögenhetsskatten kan då betraktas som ett progressivt inslag i den annars proportionella kapitalinkomstbeskattningen.

Det finns dock ett par viktiga invändningar mot förmögenhetsskatten. I praktiken är det svårt att inkludera – och därmed beskatta – alla former av förmögenheter. Det kan också vara svårt att värdera vissa typer av förmögenheter, såsom onoterade aktier.

Den största praktiska svårigheten får dock anses vara möjligheterna att undvika skatten. Möjligheten att flytta förmögenheter utomlands gör

i dagsläget troligen en förmögenhetsskatt relativt tandlös. I nuvarande situation är det därför förmodligen svårt att återinföra en sådan skatt.

Internationellt pågår i flera fora, bland annat EU och OECD, viktigt arbete för att minska skatteflykten. Det gäller bland annat informationsutbyte och upprättande av svarta listor över icke samarbetsvilliga länder. Efter hand som detta arbete når ytterligare resultat bör möjligheterna för en återinförd förmögenhetsskatt utvärderas.

Våra förslag:

- Sverige behöver en ny bred skattereform, där en av hörnstenarna är en effektivare och rättvisare beskattning av kapitalinkomster. Det finns flera viktiga perspektiv som behöver beaktas vid en skattereform. Avgörande är dock att kapitalinkomstbeskattningen mer än i dag bidrar till att minska inkomstskillnaderna.
- Undantag som gynnar de rikaste hör inte hemma i skattesystemet. En viktig del i en skattereform är att öka likformigheten i beskattning av olika former av kapitalinkomster.
- Skattereglerna för delägare i fåmansbolag bör reformeras så att de inte är konstruerade på ett sätt som uppmuntrar till att faktiska arbetsinkomster omvandlas till lägre beskattade kapitalinkomster.
- Schablonbeskattning av kapitalinkomster genom exempelvis investeringssparkonton och kapitalförsäkringar bör avvecklas.
- En skatteöversyn bör ha som utgångspunkt att beskattningen av fastigheter ska vara proportionell mot värdet av bostaden, eller möjligen vara progressiv.
- Skillnaden i beskattning mellan bostadsrätter och småhus är orättvis och bör utjämnas.
- För att få acceptans för en ökad fastighetsbeskattning bör dagens begränsningsregel för äldre, som minskar fastighetsskatten för hushåll med låg inkomst, utvidgas till att omfatta alla låginkomsthushåll.
- Även om det finns fördelningsmässiga skäl att överväga förändringar av ränteavdraget anser LO att proportionell eller progressivt utformad löpande beskattning av fastigheter är att föredra.
- Någon form av progressivt utformad arvs- och gåvobeskattning bör ingå i en ny skattereform. Vid ett införande av en ny arvs- och gåvoskatt skulle såväl praktiska som principiella och politiska överväganden behöva göras angående den exakta utformningen.
- En återinförd arvsskatt bör ha ett väsentligt högre grundavdrag än vad som var fallet med den tidigare arvsskatten och arv mellan makar bör ej beskattas.
- Officiell förmögenhetsstatistik behöver återigen samlas in så att utvecklingen av förmögenhetsskillnaderna kan bevakas.
- Förmögenhetsskatt bör vara ett långsiktigt politiskt mål för ökad ekonomisk jämlikhet.
- Sverige måste vara drivande i det internationella arbetet för att minska möjligheterna till skattefusk och skatteflykt.

Punkt 8.

Ekonomisk trygghet vid arbetslöshet och sjukdom

I Sverige har trygghetsförsäkringarna vid arbetslöshet och sjukdom urholkats sedan 1990-talet. Det är en central förklaring till att inkomstskillnaderna har ökat, eftersom det framför allt har drabbat personer med låga inkomster. Urholkningen är ett hot mot jämlikheten också genom att viljan att vara med och betala för försäkringarna gemensamt riskerar att avta i takt med att försäkringarna blir allt sämre och omfattar allt färre.

Det är inte säkert att stora löntagargrupper ännu noterat urholkningen av sjukförsäkringen i praktiken, då den – liksom övriga socialförsäkringar – kompletteras med kollektivavtalsförsäkringar. Kollektivavtalen omfattar de allra flesta anställda i Sverige. Många kan därmed få kompletterande ersättning över inkomsttaket när de är sjuka, föräldralediga eller går i pension. Förtroendet för socialförsäkringarna har därför kanske inte rubbats märkbart än.

Arbetslöshetsförsäkringens försvagning har istället³⁷⁹ lett till en framväxt av fackliga inkomstförsäkringar, särskilt för tjänstemän och akademiker, men i lägre grad bland arbetare. Det är en delförklaring till det, internationellt sett, unika faktum att den fackliga organisationsgraden i Sverige är högre bland tjänstemän (som har mer att tjäna på tilläggsförsäkringarna) än bland arbetare.

Ett större inslag av privata försäkringslösningar är i längden ojämlikhetsskapande. För personer med de lägsta lönerna kommer det aldrig att vara en lösning att förlita sig på kollektivavtalade eller fackliga tilläggsförsäkringar om de offentligt finansierade försäkringarna brister. Det beror helt enkelt på att arbetslöshets- och sjukdomsrisker samt anställnings- och arbetsvillkor är polariserade, samt att löneutrymmet för stora grupper inte räcker till både en rimlig löneutveckling och till generösa tilläggsförsäkringar.

Ett socialförsäkrings- och arbetslöshetsförsäkringssystem som är uppdelat på flera försäkringskollektiv, med olika risker och betalningsförmåga, är också mindre omfördelande än ett gemensamt.

Fler arbetslösa behöver omfattas av arbetslöshetsförsäkringen. Det kräver både bättre kvalificeringsvillkor och bättre villkor för hur ersättningen beräknas. Nödvändiga förändringar inkluderar generösare

villkor i fråga om hur mycket och länge du behöver ha arbetat för att kvalificera dig för ersättning, förändrade ersättningsregler för deltidsarbetslösa, att alla subventionerade anställningar ska kunna ligga till grund för ersättning från arbetslöshetsförsäkringen samt ett nytt studerandevillkor så att fullgjorda studier på gymnasie- och eftergymnasial nivå samt inom svenska för invandrare (sfi) ger rätt till arbetslöshetsförsäkringens grundbelopp.

Inkomsttaket och ersättningsnivåerna i arbetslöshetsförsäkringen måste höjas för att inkomstbortfallsprincipen ska återupprättas. Det gör att många fler får en god ersättning och stärker försäkringens legitimitet. Inkomsttaket ska höjas så att minst 70 procent av lönerna ligger under inkomsttaket och därmed är försäkrade i sin helhet samt att taket ska indexeras med löneutvecklingen. Ersättningsnivån ska motsvara 80 procent av tidigare lön under hela arbetslöshetsperioden och grundbeloppet höjas. Karensdagarna i arbetslöshetsförsäkringen bör avskaffas så att självriskens bestäms av inkomsttaket och ersättningsnivån.

Även i sjukförsäkringen måste inkomstbortfallsprincipen återupprättas. Inkomsttaket ska ligga på en nivå som gör att 80 procent av lönerna ligger under det, samt indexeras med löneutvecklingen. Ersättningsnivån ska motsvara 80 procent av lönen. På motsvarande sätt som i arbetslöshetsförsäkringen bör självriskens i sjukförsäkringen bestämmas av inkomsttaket och ersättningsnivån. Därmed bör karensavdraget avskaffas.³⁸⁰

Sjukersättningen (det som tidigare kallades förtidspension) behöver förbättras dels genom att den inkomstrelaterade sjukersättningen har samma inkomsttak som sjukförsäkringen och dels genom att garanti-ersättningar höjs.

Fler sjuka behöver omfattas av sjukförsäkringen, inklusive sjukersättningen. Det kräver att försäkringsvillkoren i bredare bemärkelse förändras och blir mindre strikta. Att arbetsförmågebegreppet förtydligas och att större hänsyn tas till individers olika omställningsförmåga är avgörande.

Jobbskatteavdragen har medfört att ersättningar från arbetslöshets- och sjukförsäkringen beskattas högre än arbetsinkomster. För att minska inkomstskillnaderna och öka försäkringssystemens legitimitet bör skillnaden i beskattning mellan arbetsinkomster och ersättningar från försäkringssystemen avskaffas.

Våra förslag:

- För att minska inkomstskillnaderna i Sverige är stora förbättringar av försäkringssystemen vid arbetslöshet och sjukdom nödvändiga.
- Fler arbetslösa behöver omfattas av arbetslöshetsförsäkringen. Det kräver både bättre kvalificeringsvillkor och bättre villkor för hur ersättningen beräknas.
- Inkomsttak och ersättningsnivåerna i arbetslöshetsförsäkringen måste höjas för att inkomstbortfallsprincipen ska återupprättas.
- Karensdagarna i arbetslöshetsförsäkringen bör avskaffas så att självriskan bestäms av inkomsttak och ersättningsnivån.
- Även i sjukförsäkringen måste inkomsttak och ersättningsnivå höjas.
- Karensavdraget i sjukförsäkringen bör avskaffas, så att självriskan i sjukförsäkringen bestäms av inkomsttak och ersättningsnivån.
- Sjukersättningen behöver förbättras: dels genom att den inkomstrelaterade sjukersättningen har samma inkomsttak som sjukförsäkringen, dels genom att garantiersättningarna höjs.
- Sjukförsäkringens villkor behöver förändras så att fler sjuka omfattas av försäkringen, inklusive sjukersättningen. Att arbetsförmågebegreppet förtydligas och att större hänsyn tas till individers olika omställningsförmåga är avgörande.
- För att minska inkomstskillnaderna och öka försäkringssystemens legitimitet bör skillnaden i beskattning mellan arbetsinkomster och ersättningar från försäkringssystemen avskaffas.

Punkt 9.

En pension att leva på

Arbetslivets skilda villkor utifrån klass, kön och sektor, tillsammans med pensionssystemets utformning, resulterar i stora ekonomiska klyftor för pensionärer. Under de senaste decennierna har andelen så kallat relativt fattiga över 65 år ökat till cirka 15 procent. Andelen är särskilt hög bland äldre pensionärer.

Livsinkomstprincipen i pensionssystemet medför att de skillnader som finns mellan olika individer under arbetslivet överförs till pensionen. Därför är förändringar i arbetslivet det viktigaste för att förbättra pensionen för individer som riskerar att annars få mycket låg pension. Därigenom kan beroendet av grundskyddet i pensionssystemet, det vill säga garantipensionen och bostadstillägget, minska.

Samtidigt är ett grundskydd som ger en anständig pension viktigt för att minska utsattheten bland dem som har mycket knappa förhållanden. LO menar att pensionssystemets grundskydd också behöver stärkas. Garantipensionen behöver indexeras med löneutvecklingen i samhället i stort och taket i bostadstillägget bör indexeras med prisutvecklingen.

När pensionssystemet gjordes om i slutet av 1990-talet, förväntades de nya premiebaserade pensionerna ge arbetare en något högre pension än tidigare: pensionen skulle motsvara 72 procent av slutlönen. Så har det inte blivit. En kommunalanställd kvinna som 2014 pensionerades vid 65 års ålder får 58 procent av sin slutlön i pension. En industriarbetare får 60 procent.³⁸¹ Att pensionen i dag är lägre än vad den förväntades bli beror huvudsakligen på att medellivslängden har ökat med två år.

Dagens pensionssystem innebär att en arbetare som har jobbat heltid i 45 år kan få så låg pension att hen kan behöva bostadstillägg och kanske till och med garantipension. För att vara berättigad till bostadstillägg får hen dock inte vara sammanboende eller ha exempelvis en sommarstuga, vilket gör att det i praktiken är svårt att få bostadstillägg. Många av dem som har haft låg lön under sitt arbetsliv får klara sig med en liten pension utan bostadstillägg, vilket innebär att den disponibla inkomsten blir mycket låg. LO anser att den sammanlagda pensionsnivån för arbetare ska uppgå till den nivå som beräknades i samband med att dagens pensionssystem infördes, det vill säga minst 72 procent av slutlönen.³⁸²

Pensionerna är i hög grad avhängiga den generellt ökande medel-

livslängden. Ett långt arbetsliv är därför viktigt för pensionsnivån. För den som i dag arbetar till cirka 67 års ålder uppnås en pension som motsvarar LOs krav.³⁸³

Men för många av dem som har de lägsta lönerna är ett längre arbetsliv inte ett realistiskt alternativ. Medelpensioneringsåldern för hela LO-kollektivet är 63,8 år.³⁸⁴ Risken för att drabbas av sjukdom och utslitning är ojämnt fördelad. Arbetare och låginkomsttagare drabbas i högre utsträckning än andra. Speciellt utsatta är de som inte orkar arbeta de extra år som krävs för att kompensera för den generellt ökade livslängden. Därför krävs en rad åtgärder, inte minst på arbetsmiljö- och folkhälsoområdet, som möjliggör ett längre arbetsliv för att förbättra pensionsutfallet för flertalet. Bra arbetsmiljö, lämpliga arbetsuppgifter i ett rimligt arbetstempo och en väl fungerande arbetsorganisation har avgörande betydelse för möjligheten att klara av ett långt arbetsliv utan att slitas ut i förtid. Här behöver stora förbättringar göras.

Det är också avgörande att de som råkar ut för långvarig sjukdom i slutet av sitt arbetsliv inte tvingas ta ut sin pension i förtid. Det är därför djupt problematiskt att det, särskilt från 2008, har ställts hårdare krav för att kunna beviljas sjukersättning.³⁸⁵ LO anser att kraven för att få sjukersättning måste bli generösare och att frånvaro från jobbet på grund av sjukdom ska ge pensionsrätt lika länge som man har rätt att vara kvar i anställningen, det vill säga i dag till 67 års ålder. I pensionshänseende ger sjukersättning till äldre långvarigt sjuka två fördelar. För det första görs avsättningar till pensionen under tiden med sjukersättning nästan på samma nivå som om personen hade fortsatt arbeta. För det andra kan uttaget av den egna pensionen skjutas upp, vilket påverkar pensionsnivån positivt.

Det finns alltså ett behov av att vi arbetar längre för att pensionssystemet ska leverera rimliga pensioner, även när medellivslängden ökar. Det är dock orimligt att åldersgränserna i pensionssystemet höjs innan andra nödvändiga åtgärder, i form av förbättringar av arbetslivets ojämlika villkor, genomförts för att säkra att människor också *kan* arbeta längre. Att höja åldersgränserna är annars endast ett recept för ökad utsatthet och ojämlikhet mellan grupper av äldre i samhället.

Långvarigt deltidsarbete får stora negativa ekonomiska konsekvenser vid pension. I kombination med tidsbegränsade anställningar och

upprepade perioder av arbetslöshet riskerar pensionsutfallet för LO-grupperna, i synnerhet för LO-kvinnorna, att bli mycket dåligt.

För att uppnå den önskvärda pensionsnivån krävs även en höjning av pensionsavgiften. LOs beräkningar visar att den som orkar jobba två år extra får en pension som motsvarar cirka 70 procent av slutlönen.³⁸⁶ För att uppnå motsvarande effekt genom att avsätta mer till pension krävs enligt LOs beräkningar ytterligare 5,5 procent.³⁸⁷ Hur höga extra avsättningar som behövs i praktiken beror på vilka åtgärder som genomförs så att fler kan skjuta upp sitt pensionsuttag. Ett antagande är att det, med en kombination av åtgärder som leder till att fler kan jobba längre – såsom tryggare anställningsformer och åtgärder inom folkhälso- och arbetsmiljöområdet – kan räcka med två procent för att uppnå önskad effekt.³⁸⁸

LO anser att en extra pensionsavgiftsavsättning bör göras och att den ska finansieras av staten. Då påverkas inte löneutrymmet – och därmed den allmänna pensionen – på samma sätt som om den extra avsättningen skulle tas exempelvis via avtalspensionen. Inkomstpensionen omfattar alla som arbetar och är därför mer rättvis än exempelvis höjda avgifter till de kollektivavtalade pensionerna, vilket skulle innebära att pensionsklyftan ökar mellan dem som omfattas och dem som inte gör det.³⁸⁹

Våra förslag:

- Grundskyddet måste stärkas genom förbättrad indexering av garantipensionen, så att den bättre följer inkomstutvecklingen i samhället i stort. Taket i bostadstillägget bör också indexeras för att värdet av tillägget inte ska urholkas över tid.
- Den sammanlagda pensionsnivån för arbetare bör uppgå till den nivå som beräknades i samband med att dagens pensionssystem infördes, det vill säga minst 72 procent.
- Avgörande för att stora grupper framtida pensionärer, i synnerhet kvinnor, inte ska leva med mycket låg ekonomisk standard är att allmän visstid avskaffas och att heltid blir norm på hela arbetsmarknaden.
- Det krävs en rad åtgärder, inte minst på arbetsmiljöområdet, som möjliggör ett längre arbetsliv och förbättrar pensionsutfallet för flertalet.
- Frånvaro från jobbet på grund av sjukdom ska ge pensionsrätt lika länge som man har rätt att vara kvar i anställningen.
- Det arbetsmarknadsbegrepp som används när rätten till sjukersättning prövas är för snävt och måste förändras så att det är samma begrepp som används som vid prövningen av rätten till sjukpenning.
- Pensionsavgiften måste höjas. Den extra avsättningen bör finansieras av staten.
- Åldersgränserna i pensionssystemet bör inte höjas förrän nödvändiga förändringar gjorts för att förbättra arbetslivets ojämlika villkor och inte förrän avsättningarna till den allmänna pensionen höjts.

Punkt 10.

Försörjningsstöd som ger rimliga levnadsvillkor

Försörjningsstödet är samhällets yttersta skyddsnet, och är därmed ett skydd som ska vara ett begränsat inslag i den svenska välfärdsmodellen som annars bygger på universalitet istället för behovsprövning.

I dag ligger andelen med försörjningsstöd på en, över tid sett, låg nivå. Den skulle vara ännu lägre om arbetslöshets- och sjukförsäkringen förbättrades så att fler arbetslösa och sjuka kvalificerade sig till dessa försäkringssystem. 2016 hade ungefär hälften av försörjningsstödmotagarna arbetslöshet som främsta försörjningshinder. Ytterligare andra hade sjukdom som främsta hinder.³⁹⁰ Det är ett misslyckande att många arbetslösa och sjuka är i behov av försörjningsstöd, snarare än att omfattas av de generella välfärdslösningarna. Avgörande för att minska inkomstskillnaderna i Sverige är att sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna är utformade så att de allra flesta som lönearbetar kan kvalificera sig och därmed omfattas av försäkringarnas ekonomiska skydd vid arbetslöshet och sjukdom. Från jämlikhetssynpunkt bör målsättningen vara att så få som möjligt har försörjningsstöd.

Att leva på försörjningsstöd innebär helt andra villkor jämfört med socialförsäkringarna och arbetslöshetsförsäkringen. För att alls få rätt till försörjningsstöd måste alla tillgångar först vara uttömda (sparande, sommarstugor med mera). Hushållets samlade inkomster avgör rätten till försörjningsstöd, vilket innebär att sambor och makar har försörjningsplikt gentemot varandra.

Icke desto mindre är det viktigt att försörjningsstödet, för den som är i behov av detta yttersta skyddsnet, ligger på en nivå som täcker vad som brukar kallas för skäligena levnadskostnader.³⁹¹

Över tid har sättet att beräkna försörjningsstödet förändrats. Den så kallade riksnormen i försörjningsstödet, som anger en fast nivå i kronor per månad för vissa hushållskostnader, har under de senaste decennierna urholkats. Sedan tidigt 2000-tal har det inte längre varit lika självklart att regeringen höjer riksnormen med utgångspunkt i Konsumentverkets beräkningar av skäligena levnadskostnader.³⁹² En konsekvens av denna utveckling är ökade inkomstskillnader mellan de som lever på försörjningsstöd och resten av befolkningen.

Även den del av försörjningsstödet som ska täcka individuellt be-

dömnda skäliga kostnader, utanför riksnormen, har stramats upp genom kommunal praxis. Det har i praktiken urholkat och tryckt försörjningsstödet till högre grad av restriktivitet och till miniminivåer.

Våra förslag:

- Så få som möjligt ska ha försörjningsstöd. Det ska omfatta dem som har socialpolitisk problematik, inte arbetslösa och sjuka.
- Försörjningsstödet riksnorm bör höjas och följa Konsumentverkets beräkningar av skäliga levnadskostnader.
- Det måste finnas en stark koppling mellan försörjningsstödet och socialpolitiska insatser så att fler kan få stöd för att varaktigt leva ett självständigt liv med egen försörjning.

Punkt 11.

Möt välfärdens utmaningar

Välfärden bidrar i hög grad till att minska ojämlikheten. Beräknar man värdet av välfärdstjänsterna reducerar de inkomstskillnaderna med cirka 20 procent.³⁹³ Välfärdens kvalitet och finansiering är därför centrala frågor för den som vill ta sig an ojämlikheten i samhället.

Varje dag går 1,2 miljoner människor till sina jobb inom välfärden. De är välfärdens viktigaste resurs; välfärden är ingenting utan sin personal. Deras kompetens och erfarenheter, risken att utsättas för arbetsskador och bli sjukskriven samt sättet att leda och organisera arbetet har stor betydelse för kvaliteten i välfärden. Svårigheter att rekrytera och behålla kompetent personal eller att komma till rätta med dåliga arbetsvillkor påverkar välfärden negativt.

De kommande tio åren kommer både antalet barn och äldre i befolkningen att öka kraftigt. Antalet personer i arbetsför ålder ökar inte lika snabbt. I vissa delar av landet blir de till och med färre. Det innebär att behovet av personal inom utbildning, vård och omsorg kommer att öka framöver, samtidigt som många som redan jobbar inom välfärden kommer att gå i pension. Konkurrensen om arbetskraften på hela arbetsmarknaden kommer att tillta.³⁹⁴

Detta medför tre stora utmaningar för välfärden, och därmed för jämlikheten i Sverige: dels handlar det om hur välfärdens ökande kostnader ska finansieras, dels om hur de som arbetar i välfärden ska kunna bli fler eller jobba mer (exempelvis genom att ofrivilliga deltider minskar), och dels om hur de geografiska skillnaderna i att klara såväl finansiering som personalförsörjning ska kunna hanteras. Såväl välfärdens finansiering som rekrytering kommer att vara betydligt svårare i kommuner och landsting utanför de större tillväxtregionerna. Det innebär att redan befintliga geografiska klyftor riskerar att växa sig ännu större.

Säkra personalförsörjningen och trygga finansieringen

Bristen på arbetskraft är ett problem redan i dag i delar av välfärden, men kommer enligt alla prognoser att förvärras. Kommunerna har fått allt svårare att rekrytera och behålla personal.³⁹⁵ Arbetskraftsbristen innebär att befintlig personal får arbeta mer, vilket i sin tur påverkar arbetsmiljön negativt. Liksom med frågan om finansieringen är det gles-

bygden som drabbas hårdast. Redan i dag finns den största bristen på arbetskraft med rätt kompetens i välfärden i glesbygden och i medelstora och mindre kommuner.

Det finns många olika försök till prognoser över hur rekryteringsbehovet inom välfärden kommer att se ut de kommande decennierna.³⁹⁶ Det handlar om hundratusentals personer; både för att ersätta dem som går i pension, och för att möta en växande och åldrande befolkning. Det vanliga är dessutom att välfärden växer mer än vad som enbart motiveras av befolkningsförändringarna. Om den utvecklingen fortsätter ökar rekryteringsbehovet ytterligare.

Offentliganställdas löner är lägre än privatanställdas.³⁹⁷ Det är troligt att det är en förklaring till att stora delar av välfärden i dag brottas med arbetskraftsbrist.

Ett annat skäl handlar om arbetsmiljön. Förekomsten av hot och våld är en särskild problematik. I stora delar av välfärden är de närmast omöjliga att komma undan och har blivit en del av vardagen. Bland exempelvis vård- och omsorgspersonal har nästan varannan person varit utsatt för våld eller hot om våld i arbetet någon gång det senaste året. Bland vårdbiträden uppger mer än hälften att de någon gång utsatts för hot och våld av brukare.³⁹⁸ Det är inom stora delar av välfärden betydligt vanligare att utsättas för hot och våld än för andra yrken.³⁹⁹

Inom yrken där man arbetar nära andra människor tycker en hög andel att jobbet är psykiskt påfrestande. Det gäller inte minst stora personalgrupper inom vård och omsorg, men också läraryrket, som enligt Arbetsmiljöverket är ett av Sveriges mest psykiskt påfrestande.⁴⁰⁰ Inom förskolan upplever 4 av 10 barnskötare arbetet som psykiskt påfrestande i stort sett dagligen, och fler än hälften tycker att jobbet är jäktigt varje dag.⁴⁰¹ Samvetsstress är vanligt förekommande. Det beskriver en situation där arbetstagarens värderingar om hur denne vill utföra sitt arbete står långt från förutsättningarna att faktiskt arbeta så. Stora delar av välfärden präglas i dag av en kraftig obalans mellan krav och resurser.

Arbetsvillkor och arbetsmiljö slår också igenom i sjukskrivningar. Vård, omsorg och sociala tjänster hör till de branscher som har de högsta sjuktalen.⁴⁰² Större personalgrupper inom välfärden med relativt sett hög sjukfrånvaro är undersköterskor, vårdbiträden, barnskötare och personliga assistenter.

Det är samtidigt viktigt att lyfta fram att trots att arbetet för stora yrkesgrupper inom välfärden upplevs som psykiskt eller fysiskt betungande, är det en klar majoritet som upplever sitt arbete som meningsfullt. Faktum är att inom ett antal yrken inom skola, vård och omsorg är det betydligt fler som tycker att jobbet är meningsfullt än på arbetsmarknaden i stort.⁴⁰³

Icke desto mindre är det uppenbart att det för att bevara välfärdens kvalitet är helt nödvändigt att förbättra arbetsvillkoren.

Enligt alla prognoser kommer många miljarder att behöva skjutas till välfärden de kommande åren för att klara behoven.⁴⁰⁴ Utöver de demografiska förändringarna handlar det också om att det är mer eller mindre ofrånkomligt att människor efterfrågar en högre standard i välfärden när deras inkomster och levnadsstandard höjs.⁴⁰⁵ Inte minst mot bakgrund av att det ökade välståndet över tid framför allt har gått till ökad privat konsumtion, medan den offentliga konsumtionen inte vuxit i samma takt.⁴⁰⁶ Det kan förklara varför människor upplever att välfärden inte når upp till deras förväntningar.

Minska de geografiska klyftorna i välfärden

Såväl möjligheterna att bekosta de växande behoven i välfärden som möjligheten att rekrytera och behålla rätt personal ser mycket olika ut på olika platser i landet.

Det kommunala utjämningsystemet är avgörande för att garantera likvärdighet i välfärden. Syftet med utjämnningen är kompensera för ekonomiska skillnader som kommunerna inte kan påverka. Utan utjämningsystemet skulle skillnaderna mellan kommunerna vad gäller välfärdens kvalitet och omfattning vara mycket stora, eftersom skattekraften varierar stort mellan olika kommuner.

Trots utjämnningen är skillnaderna i kommunalskatt betydande. Det skiljer i genomsnitt cirka 5 kronor i kommunal skattesats mellan gruppen storstadskommuner och gruppen mycket avlägsna landsbygdskommuner.⁴⁰⁷ Skillnaderna har stor effekt på privatpersoners ekonomi. En undersköterska som arbetade heltid inom hemtjänsten fick 2016 betala cirka 12 900 kronor mer i skatt under året om hen bodde i Pajala jämfört med om hen varit bosatt i Stockholm.⁴⁰⁸

Skattesatsen är ofta högre i kommuner där medborgarnas inkomster är lägre. Det gör att låginkomsttagare ofta betalar en högre skattesats

utan att de välfärdstjänster de får ta del av nödvändigtvis är av högre kvalitet. Ett välfungerande utjämningsystem motverkar detta regressiva drag, men det geografiska mönstret i skillnader i skattesatser mellan kommuner tyder på att systemet i dag inte fångar upp alla strukturella kostnader som följer av att bedriva verksamhet i landsbygdskommuner med långa avstånd och litet befolkningsunderlag. Systemet bör därför ändras så att det bättre än i dag kompenserar för strukturella skillnader mellan kommunerna.

Den försämrade ekonomin som förväntas av demografiska skäl bland kommunerna framöver framstår som någorlunda hanterbar för storstäderna, medan det ser svårare ut för landsbygdskommunerna. För särskilt de avlägsna landsbygdskommunerna är det svårt att se att de på egen hand kan klara ekonomin. Det kommunala utjämningsystemet kan behöva justeras för att ta hänsyn till detta. Staten bör också skapa ett särskilt stöd till kommuner som på grund av demografiska förändringar behöver ekonomiska tillskott.

Staten måste ta ett större finansieringsansvar för välfärden för att undvika behovet av kommunala skattehöjningar av demografiska skäl. Det kan exempelvis ske genom ett handslag mellan kommuner och stat. Statsbidragen till kommuner och landsting måste höjas för att undvika kommunala skattehöjningar på grund av den demografiska utvecklingen.

En stor del av kommunernas kostnader varierar med invånarnas socioekonomi. Ändå är det bara vissa av delmodellerna inom kostnadsutjämnningen som tar hänsyn till detta. Det borde vara en självklarhet att socioekonomi får ett större genomslag i kostnadsutjämnningen än vad som är fallet i dag. Det gäller exempelvis samtliga delmodeller som rör förskola och skola och som i dag saknar en sådan komponent.⁴⁰⁹ Utan ett träffsäkert utjämningsystem skapas starka incitament för kommuner och landsting att undvika vissa typer av medborgare som uppfattas som kostsamma. Det kan påverka alltifrån hur kommunen styr stadsplanering och bostadsbyggande till benägenheten att följa bosättningslagen när det gäller mottagandet av nyanlända.

Våra förslag:

- Fler måste anställas i skolan, vården och omsorgen och arbetsvillkoren förbättras. De generella statsbidragen måste öka för att skapa större utrymme för utbildning, yrkesutveckling, förbättrade arbetsvillkor samt jämställda och jämlika löner i välfärden.
- Utbildningsvägarna till och i LO-yrken i välfärden måste stärkas. Utbildningar för exempelvis barnskötare, lärarassistenter, personliga assistenter och undersköterskor måste säkerställas i hela landet, både för privata och offentliga arbetsgivare. Därför krävs enhetlighet med en nationell standard för utbildningen. Yrkesutvecklingstrappor bör införas för barnskötare och de som finns, exempelvis för undersköterskor, måste fortsätta utvecklas.
- Tillsvidareanställningar på heltid måste bli norm, delade turer avskaffas och den fysiska och psykiska arbetsmiljön förbättras.
- Tjänsteutformningen och arbetsorganisationen i välfärden ska utformas både för yrkesutbildade och högskoleutbildade yrken.
- Styrningen av välfärden måste utvecklas för att ge personalen handlingsutrymme att använda sin erfarenhet och kompetens.
- Skatteutjämningen måste ta större hänsyn till att de strukturella kostnaderna i glesbygd är högre än på andra orter.
- Kommunala skattehöjningar av demografiska skäl bör undvikas. Istället behöver staten ta ett större finansieringsansvar för välfärden.
- Det bör skapas ett särskilt statligt stöd till de kommuner som är hårdast drabbade av de demografiska förändringarna.
- Kostnadsutjämningen i det kommunala utjämningsystemet måste ta större hänsyn till att kostnaderna varierar med den socioekonomiska profilen på en kommuns befolkning.

Punkt 12.

Låt inte marknadsmekanismerna öka klyftorna i välfärden

Det finns mekanismer i själva välfärden som faktiskt spår på ojämlikheten, trots att det borde vara en självklarhet att välfärden i sig inte ska öka klyftorna. Det handlar inte minst om de marknadsinspirerade reformer som genomförts de senaste decennierna, och som sammantaget styr mot ökad ojämlikhet:

- Det gäller olika former av valsystem, som har ökat segregationen.
- Det gäller resursfördelningssystemen, som i dag ofta är uppbyggda mer för att garantera lika villkor mellan privata och offentliga aktörer, än för att garantera jämlikheten mellan dem som använder välfärden.
- Det gäller förekomsten av vinstsyftande aktörer, som tjänar pengar på att öka segregationen genom att locka till sig resursstarka eller mindre kostnadsdrivande brukare.
- Och det gäller alla de regler som försvårar långsiktig planering, exempelvis att kommuner inte kan påverka om och var privata välfärdsaktörer etableras.

En politik för en mer jämlik välfärd måste i högre grad kompensera dem som av olika skäl inte förmår spela med på marknadens villkor. Här nedan presenteras en rad förslag på hur en central del av välfärden, nämligen skolan, kan göras mer jämlik genom att förändra reglerna för skolval, resursfördelning samt etablering av privata aktörer. Även om detaljerna skiljer sig åt är samtliga dessa områden relevanta även för andra delar av välfärden, där inslag av marknadsmekanismer förekommer. För att öka jämlikheten i välfärden kommer det att vara nödvändigt att ta fram mer detaljerade förslag under dessa tre områden för varje sektor inom välfärden.

Nya resursfördelningssystem som styr mot jämlikhet

Att resursfördelningssystemen i välfärden inte bidrar till ökad ojämlikhet borde vara en självklarhet, men så ser det inte ut i dag. Skillnaderna mellan kommuner i hur mycket som satsas på välfärden är stora. Reglerna kring resursfördelning utgår i hög grad från att skapa lika villkor mellan privata och kommunala aktörer, snarare än att skapa en jämlik verksamhet för brukarna. En översyn av resursfördelningen bör ske för

alla välfärdens sektorer, med syfte att öka jämlikheten. För skolans räkning föreslår vi följande:

Eftersom familjebakgrund är starkt kopplat till studieresultat behöver elevernas socioekonomiska bakgrund och skolans socioekonomiska förutsättningar väga tyngre än i dag vid resursfördelning. Det ska finnas nationellt framtagna och kvalitetssäkrade modeller för hur en sådan fördelning ska gå till. Utvärderingar bör göras av hur den socioekonomiska fördelningen görs i dag och vilka metoder som är mest effektiva.

Ett nytt ersättningssystem ska tas fram, som dels ska fokusera på de faktiska kostnader en skola har, dels ska medföra drivkrafter som stärker jämlikheten i skolan. Det innebär bland annat att ersättningen inte främst ska kopplas till den enskilde eleven, utan snarare till klassen och skolan.

Skollagen behöver skrivas om så att ersättningen till fristående skolor inte längre bygger på kommunens genomsnittliga kostnader, då detta innebär en överkompensation. Kommuner måste bland annat kompenseras för de merkostnader det innebär att enligt lag ha ett helhetsansvar för att garantera samtliga elever som bor i kommunen skolgång.

Dagens lagstiftning om ersättningssystemen betonar "lika villkor" mellan skolor, och tar för lite hänsyn till att ett jämlikt utfall tvärtom i hög grad förutsätter resurstilldelning efter behov hos eleverna. Detta måste ändras.

Skillnaden mellan de avsatta resurserna till undervisning är mycket stor mellan olika kommuner. Staten behöver ta ett större ansvar för att garantera alla kommuner och skolor tillräckliga resurser för att kunna erbjuda elever med olika bakgrunder och förutsättningar en likvärdig utbildning.

Val för lika möjligheter

Det kommer alltid att finnas en målkonflikt mellan den individuella frihet det innebär att kunna välja utförare inom välfärden och de segrerande effekter ett sådant val medför, och som riskerar att gå ut över alla människors rätt till en god välfärd. Det är dock möjligt att reformera valsystemen för att värna möjligheten att välja, samtidigt som jämlikheten ökar.

En översyn av valsystemen bör ske för alla välfärdens sektorer. Eftersom en skolas sammansättning i sig påverkar elevernas skolresultat

är det särskilt relevant att se över hur skolvalet kan göras mer jämlikt. Skolvalet har medfört en högre grad av skolegregation.⁴¹⁰ För skolans räkning föreslår vi följande:

Det bör införas krav på att skolor antar en viss andel elever med underrepresenterad bakgrund, om sådana elever söker till skolan. Då kan en mer blandad elevsammansättning uppnås.

I dag används vanligen närhet och syskonförtur som urvalskriterier i kommunala skolor som har fler sökande än platser. I lägre åldrar är det rimligt att närhet väger tungt, men av jämlikhetsskäl bör det inte vara ensamt urvalskriterium, särskilt inte i högre åldrar. Också syskonförtur bör väga tungt i lägre åldrar. Det bör göras en översyn av hur närhetsprincipen regleras i lagen, så att en mer blandad elevsammansättning lättare kan uppnås. Kötid, som i dag används som urvalskriterium till fristående skolor, bör ersättas med lottning eller särskilda beräkningsgrunder som kan ta exempelvis närhet, socioekonomisk bakgrund och syskon i beaktande. En blandad elevsammansättning bör eftersträvas även inom klasser, inte enbart på skolnivå.

En centraliserad och gemensam antagning för fristående och kommunala skolor är nödvändig för att göra skolvalet mer integrerande. Det underlättar ansökningsprocessen och gör det lättare att garantera rättssäkerheten. Detta kan med fördel kombineras med en ansökningsperiod, så att kötid slopas som urvalskriterium.

Ett sätt att få en mer blandad och jämlik skola är att upptagningsområdena ritas om för att omfatta bostadsområden av olika socioekonomisk karaktär.

Det finns i dag omfattande skillnader mellan kommunerna i hur systemet för skolval är utformat. Staten bör ta ett större ansvar för att utforma enhetliga kriterier för skolvalsystem.

Skolbyten gynnar generellt sett inte elevens inläring och trygghet. Det bör införas en begränsning av hur ofta det är möjligt att välja skola. Det ska kombineras med en ventil för den som av olika skäl behöver välja om.

Studie- och yrkesvägledningen är viktig för att alla elever ska kunna göra väl underbyggda utbildnings- och yrkesval. Fler studie- och yrkesvägledare behöver utbildas och anställas, samtidigt som de knyts närmare andra personalgrupper så att vägledningen kan bli hela skolans ansvar.

Långsiktighet och bättre etableringsregler gynnar jämlikheten

Stora delar av välfärden är till sin natur en långsiktig verksamhet. Dessvärre skapar flera inslag i dagens välfärdssystem svårigheter för huvudmännen att göra den långsiktiga planering som behövs. Detta medför bland annat ekonomiska problem, då det är svårt att anpassa budgeten i samma takt som brukarna väljer och väljer bort enskilda enheter.

Att kommuner och landsting ofta inte har möjlighet att påverka var och när en ny privat aktör etablerar sig, skapar svårigheter att planera för brukarnas bästa. Själva förekomsten av ett vinstsyfte i välfärden bidrar till kortsiktighet. Drivkraften att locka många brukare för att göra vinst går ofta ut över allmänintresset. Men också statens agerande är problematiskt. Att de riktade statsbidragen blivit allt fler bidrar till en ryckighet i huvudmännens verksamhet.

En översyn av etableringsregler och hur planeringsförutsättningarna kan göras mer långsiktiga bör ske för alla välfärdens sektorer. För skolans räkning föreslår vi följande:

Så länge enskilda skolor har rätt att etablera sig var de vill är enskilda huvudmäns möjligheter att motverka skolsegregationen begränsade. Drivkraften för privata aktörer att etablera sig på platser där primärt resursstarka elever finns är stark. Kommuner måste ha möjlighet att styra över var skolor i kommunen lokaliseras, i syfte att minska skolsegregationen. Kommuner ska också kunna säga nej till etableringen av fristående skolor.

I dag går privata vinstuttag och värdeöverföringar ut över viktiga kvalitetsfaktorer såsom personaltäthet, utbildningskrav och anställningsförhållanden. För ägaren kan skolsegregation vara direkt lönsamt genom att drivkraften att locka resursstarka och därmed mindre kostnadsdrivande elever är stark. Effekterna är så negativa att systemet måste ändras. Fristående skolor ska inte drivas med vinstsyfte.

De riktade statsbidragen till skolan har blivit allt fler. Från jämlikhetssynpunkt är det problematiskt att alla huvudmän inte ansöker om statsbidragen, bland annat för att det är resurskrävande och för att bidragen inte alltid är ändamålsenligt utformade. Att bidragen vanligen är tidsbegränsade gör dem många gånger svåra att använda. Resurser till huvudmännen bör som huvudregel vara generella.

Våra förslag:

- Det bör utredas hur marknadsmekanismernas ojämlikhetskapande effekter kan motverkas inom alla delar av välfärden. Fokus bör vara på hur jämlikheten kan stärkas genom förändrade regler för valsystem, resursfördelning, förekomsten av vinstdrivande aktörer samt etablering av privata aktörer.
- Skolans resurser bör fördelas efter socioekonomisk bakgrund hos eleverna.
- Skolpengen ska avskaffas. Ett nytt ersättningssystem ska tas fram som utgår från faktiska kostnader och som driver jämlikhet snarare än att motverka den.
- Skollagen ska skrivas om så att fristående skolor inte överkompenseras.
- Lagen måste ändras så att kommuner kan fördela resurser efter behov, snarare än för att garantera ”lika villkor” mellan skolor.
- Staten måste ta ett större ansvar för skolans finansiering.
- Resurser ska gå till välfärden, inte till vinster. Välfärden ska inte drivas med vinstsyfte.
- Underrepresenterade elever ska ges företräde i skolvalet. Urvalskriterier i valsystemen ska styra mot jämlikhet.
- Det bör sättas upp en gemensam antagning och gemensamma ansökningsperioder för alla skolor.
- Upptagningsområdena bör ritas om för att få mer blandade skolor.
- Det bör skapas enhetliga system för skolval i alla kommuner.
- Antalet valtillfällen i skolan bör begränsas.
- Studie- och yrkesvägledningen måste förstärkas.
- Etablering av nya skolor ska inte driva på segregation. Kommuner måste ha möjlighet att styra över om fristående skolor får etablera sig i kommunen och i så fall var.
- Riktade statsbidrag till kommuner och landsting bör omvandlas till generella.

Punkt 13.

Låt inte det sociala arvet avgöra barns möjligheter

Forskningen visar att kompensatoriska insatser från det allmänna har effekt, att de ofta har särskilt stor betydelse för barn från mer resurs-svaga familjer, och om de görs tidigt i livet.⁴¹¹

Det är ett skäl till att förskola och skola intar en särställning när det gäller möjligheten att utjämna klyftor. Grundskolan är avgörande för vilka möjligheter en individ kommer att ha senare i livet.

Den svenska skolan är dock inte jämlik. Elevers socioekonomiska bakgrund har stor betydelse för skolresultaten.

Lärfritids

Studier visar att mer än klassrumssituationen spelar roll för lärandet. Därför är det bekymmersamt att barn till arbetare har färre organiserade fritidsaktiviteter, bland annat för att deras familjer inte har råd och tid.⁴¹²

⁴¹³ I områden med lägre inkomster är dessutom färre barn inskrivna i fritids.⁴¹⁴ Det har troligen både rent ekonomiska skäl och beror på att många kommuner inte erbjuder plats på fritids om en förälder är arbetslös.⁴¹⁵

Fritids har stora möjligheter att vara en kompensatorisk resurs. Men för att få fullt genomslag måste fritids bli ännu mycket mer än vad det är i dag.

Trots att många barn i de lägsta årskurserna (inte minst förskoleklassen) tillbringar lika mycket eller mer tid på fritids än i skolan,⁴¹⁶ är resurstilldelningen till fritids betydligt snålare än till grundskolan.⁴¹⁷ I dag går det nästan dubbelt så många barn per årsarbetare i fritids som för tjugo år sedan.⁴¹⁸ Barngrupperna har under samma period vuxit med tio barn.⁴¹⁹ Detta är inte en samhällsekonomiskt effektiv resursanvändning. Större satsningar på fritids har potential att också bidra till förbättrade skolresultat.

Vi föreslår därför införandet av lärfritids, för att stärka barns kognitiva och icke-kognitiva utveckling. Resurser måste tillföras för att kraftigt öka personaltätheten och minska barngruppernas storlek. Ett minimum bör vara att återgå till den personaltäthet som rådde på 1990-talet, vilket nästan innebär en fördubbling av antalet anställda per barn.

I dag är 84 procent av 6–9-åringarna inskrivna i fritids, men bara 22 procent av 10–12-åringarna. Behovet av en stimulerande fritid upphör

dock inte när ett barn fyller 10 år. Inte heller ojämlikheten i vilka som tar del av fritidsaktiviteter. Fritids behöver därför byggas ut för att ge fler plats.

Fritids måste vara mer än den ofta oplanerade och rutinmässiga verksamhet Skolinspektionen beskriver i sina granskningar. I många kommuner förekommer redan i dag samverkan mellan skola och/eller fritids å ena sidan och Kulturskolan eller idrottsföreningar å den andra. Staten behöver ta ett större ansvar för att en sådan samverkan utvecklas och blir verklighet i alla kommuner, i syfte att fler barn ska erbjudas möjlighet till olika former av fritidsaktiviteter avgiftsfritt och som en del av fritids. Även läxläsning och olika former av särskilt stöd av speciallärare ska finnas tillgängligt, liksom möjligheter till fri lek.

Enligt Skollagen är kommunerna inte skyldiga att erbjuda fritidsplats om en förälder inte förvärvsarbetar eller studerar (eller om hen är föräldraledig). I majoriteten av kommunerna görs inte heller det. Lagen måste ändras så att alla barn får rätt att gå på fritids i samma utsträckning. Även rätten till barnomsorg bör utökas för föräldrar utan sysselsättning, eftersom forskningen visar att en förskola av god kvalitet särskilt gagnar barn med en svagare socioekonomisk bakgrund.

De som jobbar på fritids ska ha pedagogisk utbildning för att arbeta med barn, endera genom yrkesutbildning på gymnasienivå, på folkhögskola eller högskola. I dag råder brist på rätt utbildad personal. Staten behöver ta ett större ansvar för kompetensförsörjningen. Kommunerna behöver ta ansvar för att anställa personal med adekvat utbildning.

Enligt läroplanen ska fritids komplettera förskoleklass och skola. Det behöver tillförsäkras att det finns en stark samverkan mellan fritids och skola i arbetet med att gemensamt uppnå läroplanens mål. Skoldagen, inklusive fritids, bör ses som en helhet, där eleven får möjlighet att utveckla sina förmågor inom en rad områden. Det ställer krav på att det finns konkreta möjligheter, bland annat vad gäller arbetstid, till en bred och nära samverkan mellan alla skolans personalgrupper där dessa, utifrån sina olika roller och funktioner, bidrar till den större helheten.

För att möjliggöra för fler att ta del av fritids bör avgiften slopas. Att inskrivningsgraden vanligen är lägre i områden med lägre inkomster, innebär att några av de som bäst skulle behöva de resurser fritids kan erbjuda inte tar del av dem i dag. Ekonomin är ett hinder.

Tidiga insatser

Vikten av att tidigt identifiera elever med behov av särskilt stöd, och att tidigt sätta in rätt insatser, betonas starkt i forskningen.⁴²⁰ Det tidiga stödet behöver vara en integrerad del av skolans verksamhet. Det är särskilt viktigt för att utjämna skillnader i kunskapsresultat utifrån socioekonomisk bakgrund och kön.

Den svenska skolan är över lag dålig på att ge särskilt stöd till elever som har behov av det. Andelen elever med särskilt stöd är som högst i grundskolans senare årskurser, till skillnad från i exempelvis Finland. Där är det vanligt med tidiga insatser och en hög andel barn och elever får någon typ av specialpedagogiskt stöd redan i förskolan och i årskurs ett. Detta lyfts ofta som en förklaring till de finska elevernas goda studieresultat.⁴²¹

I ett system där det särskilda stödet är svårtillgängligt gynnas den röst- och resursstarke. Det ska inte vara nödvändigt att som förälder behöva höja sin röst och initiera komplicerade processer för att ett barn ska få rätt till stöd.

Det behöver tillföras resurser för att garantera att det finns tillräcklig tillgång till personal med rätt kompetens, så att elevers behov av tidiga insatser möts. Övergången mellan årskurser och vid skolbyten måste vara välfungerande. En viktig aspekt är att eftersträva få byten av elevassistenter. Det behöver också säkerställas att antalet utbildningsplatser för att bli specialpedagog, speciallärare och elevassistent är tillräckligt.

Lärare måste ha goda kunskaper i hur barn lär sig läsning, skrivning och matematik och hur utveckling inom dessa områden kan stödjas tidigt. Det behöver också säkerställas att det finns en gymnasial yrkesutbildning baserad på en nationell standard som leder till professionerna barnskötare och elev- och lärarassistenter. Yrkesgrupper som jobbar pedagogiskt i skolan ska ha tillgång till kompetensutveckling med inriktning mot tidiga insatser.

Det behövs mer forskning om hur barns läs-, skriv- och matematiska förmåga kan förbättras och om vilka stödåtgärder som fungerar. Staten bör ta ett större ansvar för att forskningsbaserade metoder gällande insatser för elever i behov av särskilt stöd sprids.

Ökad studiero

Skolans miljö och elevers prestationer hänger samman. Sverige sticker ut

internationellt sett genom att ha stora problem med bristande studiero och oordning i skolan.⁴²² Lärmiljön spelar roll för kunskapsresultaten för alla elever,⁴²³ men särskilt för de mer resurssvaga. OECD menar att en lugn lärmiljö kan minska inflytandet av en elevs socioekonomiska bakgrund på studieresultaten.⁴²⁴ Studiero gagnar alla elever, men är viktigast för dem som har svårt att kompensera för utebliven inläring efter skoltid. Att komma till rätta med studieron i svenska klassrum är därför viktigt för att öka jämlikheten i skolan.

Med fler lärarassistenter och elevassistenter i skolan kan lärarna koncentrera sig på sitt undervisningsuppdrag. Lärarassistenter kan vara ett pedagogiskt stöd i undervisningen, och elevassistenter behövs för att stödja elever med särskilda behov. Fler yrkesgrupper behöver arbeta med studiero, trygghet, social samvaro och värdegrund i skolan.

Skolinspektionens tillsyn visar att det är vanligt att elever inte får det särskilda stöd de behöver, och att det ibland är kopplat till brister i elevhälsoarbetet. Elevhälsan måste vara väl utbyggd för att fånga upp barn och unga som mår dåligt.

Med ett gott samtalsklimat skola och hem emellan, samt tydliga gemensamma förväntningar på barn och elever, blir förutsättningarna för en lugn lärmiljö bättre. I kontakterna med hemmet spelar bland annat elevassistenter och/eller fritidspersonal tillsammans med lärarna en viktig roll.

Forskningen pekar på såväl kognitiva (intelligens- eller kunskapsbaserade) som icke-kognitiva (beteendemässiga, sociala och emotionella) förmågors betydelse för hur det går i livet. Båda förmågorna spelar roll ur ett jämlikhetsperspektiv, eftersom de är kopplade till familjebakgrund. Det räcker inte att skolan lär ut ämneskunskaper. Eleverna måste också bli hela människor – fungera i en grupp, ta hänsyn och ansvar samt känna till såväl formella som informella regler. Lyckas det kommer även studieron i skolan att förbättras.

Ge fler plats på populära skolor

Centralt belägna skolor lockar ofta till sig elever från kommunens ytterområden, framför allt i de senare årskurserna. Dessa centralt placerade skolorna har visat sig bli mer socioekonomiskt blandade än de annars skulle ha varit.

Andra skolor blir i dagens skolsystem så kallade bortvalsskolor, där få elever vill gå. Det handlar ofta om högstadieskolor i fattiga förorter till större kommuner. I dessa skolor samlas elever med svag socioekonomisk bakgrund och inte sällan även social problematik, vilket ofta leder till brister i studiemiljön och kunskapsresultaten. Dessa skolor får svårare att rekrytera och behålla erfarna lärare.⁴²⁵ Kombinerat med att skolor som inte lyckas fylla sina klasser också får sämre ekonomiska förutsättningar, innebär det att det skapas en ond cirkel, där det är mycket svårt att kompensera för de sammantaget stora utmaningar som råder.

I flera kommuner har man på senare år lagt ner högstadieskolor av just den här typen, nästan alltid i resurssvaga områden. Ibland kopplas nedläggningarna till aktiva försök att minska skolsegregationen, genom att styra var eleverna på de nedlagda skolorna hamnar.

Dagens skolvals-system skapar skolor där förutsättningarna är så svåra att eleverna på dessa skolor inte kan garanteras en god utbildning. Det allmänna har ett ansvar för att garantera att alla elever får en god skolgång. Det kan kräva att vissa skolor stängs och att eleverna ges chansen att gå i en mer blandad skola.

Av demografiska skäl behöver ett stort antal nya skolor byggas i Sverige under kommande år.⁴²⁶ Nya kommunala högstadieskolor bör placeras så att de är lätta att nå för boende i hela kommunen och på platser som erfarenheten visar lockar många elever. Det bör ställas krav på att nya fristående skolor enbart får etableras på platser där de kan förväntas bidra till minskad skolsegregation. Ett statligt investeringsstöd som styr mot attraktiva lägen för nya och utbyggda skolor kan övervägas.

I kommuner där skolvalet har stort genomslag bör en plan tas fram för hur attraktiva befintliga skolor kan byggas ut, så att fler får plats och elevsammansättningen kan bli mer blandad. Där behovet finns bör det även tas fram en plan för att stänga högstadieskolor med låga skolresultat, brister i studieron och svagt söktryck. I planen ska ingå åtgärder för att minska segregationen genom de berörda elevernas nya skolplaceringar.

Våra förslag:

- Fritids behöver fler anställda. Resurser måste tillföras för att kraftigt öka personaltätheten och minska barngruppernas storlek. Det behövs både fler fritidsledare och fler lärare mot fritidshem.
- Fritids ska byggas ut för att nå fler barn, även bland 10–12-åringarna.
- Fler aktiviteter ska erbjudas på fritids, såväl vad gäller kultur och idrott som möjligheter till läxläsning, stöd av speciallärare och fri lek.
- Alla barn måste ges rätt att gå på fritids. Lagen ska skrivas om så att kommuner blir skyldiga att erbjuda fritidsplats även om en förälder inte förvärvsarbetar eller studerar.
- Staten behöver ta ett större ansvar för kompetensförsörjningen på fritids, och kommunerna behöver ta ansvar för att anställa personal med adekvat utbildning.
- Skoldagen, inklusive fritids, bör ses som en helhet, där eleven får möjlighet att utveckla sina förmågor inom en rad områden.
- För att möjliggöra för fler att ta del av fritids bör avgiften slopas.
- Barn till föräldralediga, arbetslösa och personer med försörjningsstöd ska ha rätt till barnomsorg minst 30 timmar i veckan.
- Det behövs fler speciallärare, specialpedagoger och elevassistenter i förskoleklass och tidiga årskurser. Tidiga insatser skapar lugn längre fram.
- Utbildningen för de som jobbar i skolan behöver förbättras avseende vikten och utformningen av fungerande tidiga insatser. Staten bör ta ett större ansvar för att sprida fungerande metoder för att förbättra barns läs-, skriv- och matematiska förmåga.
- Fler lärarassistenter och elevassistenter kan ge en tryggare skolmiljö.
- Satsningar på elevhälsan och ett gott samtalsklimat skola och hem emellan bidrar till bättre skolmiljö.
- En nationell handlingsplan för hur nya skolor ska lokaliseras behöver tas fram, i syfte att minimera skolsegregationen.
- Populära skolor behöver byggas ut, så att fler får plats på de skolor de önskar.
- Skolor med de svåraste förutsättningarna bör stängas.

Punkt 14.

Bygg för jämlikt boende

Sedan början på 1990-talet har byggandet minskat dramatiskt i Sverige jämfört med tidigare decennier. Bostadsbristen har vuxit och Boverket räknar med att 67 000 lägenheter behöver byggas årligen till och med 2025.⁴²⁷ Av landets 290 kommuner uppger 243 stycken att det råder brist på bostäder i kommunen. Det är betydligt fler än för bara några år sedan.⁴²⁸

Det minskade bostadsbyggandet sammanfaller med att ansvaret för finansieringen av nya bostäder efter 1990-talskrisen i högre grad flyttades från staten till marknaden och individen. Detta syns också i att hushållens skuldsättning kopplat till bostadslån har vuxit kraftigt. Som en konsekvens har ojämlikheten i boendet skärpts, eftersom såväl inkomster som tillgången till kapital är ojämnt fördelade. Att personer med låga inkomster har fått det allt svårare att skaffa bostad innebär också att det blivit svårare för unga, äldre och nyanlända att hitta någonstans att bo. De bostäder som byggs i dag motsvarar inte hela befolkningens behov. Stora grupper har inte möjlighet att betala hyrorna i nyproducerade hyresrätter och har inte heller tillgång till det kapital som krävs för att köpa en bostadsrätt, särskilt inte i storstadsområdena.

Parallellt med detta har andelen hyresrätter minskat i bostadsbeståndet. Det beror framför allt på en dramatisk minskning av antalet hyresrätter i Storstockholm under 2000-talet, till följd av ombildning till bostadsrätter.⁴²⁹ Det byggs också relativt sett färre hyresrätter i dag än tidigare.

Utvecklingen har lett till en särskilt svår bostadssituation i Stockholm, men många hushåll har svårt att få tag i boende även på andra håll i landet. En kartläggning⁴³⁰ visar att ett hushåll med två vuxna med genomsnittliga löner och två barn har svårt att köpa en genomsnittlig bostadsrätt i Storstockholm. Även om de sparar ihop till kontantinsatsen om 15 procent av priset – i sig betungande – tillåter inte bankerna dem att låna resten. För hushåll med sämre ekonomiska förutsättningar är bostadssituationen än mer problematisk. För ensamstående som arbetar till låg och/eller osäker lön eller har en pension på en låg men normalt förekommande nivå, är lånemöjligheterna stängda i hela landet. Dessa personer har inte möjlighet att köpa bostad. SBAB har räknat på möjligheterna för personer som separerat att köpa ett lämpligt boende. För en kvinna i 40-års åldern med två barn och en inkomst som medianen,

är det inte möjligt att köpa en genomsnittlig trea i någon av Sveriges 20 största städer.⁴³¹

Eftersom även hyresmarknaden är svår i alla storstadsregioner och på flera andra håll i landet, med kötider på många år, innebär det att många har svårt att få tag i en bostad i stora delar av landet.⁴³²

Dagens bostadspolitiska ordning innebär att för få bostäder byggs i förhållande till befolkningsutvecklingen, att ojämlikheten i boendet växer genom att låg- och medelinkomsttagare får allt svårare att få tag i bostad, samt att de ekonomiska riskerna förflyttats till hushållen. Den växande skuldsättningen hos befolkningen innebär samtidigt finansiella risker för svensk ekonomi. En större ekonomisk kris stannar inte vid de hushåll som har stora lån utan riskerar att sprida sig. Bristerna i bostadspolitiken hotar bostadsförsörjning, sysselsättning och tillväxt.

Det offentliga måste ta ansvar för bostadsbristen

Ett större offentligt ansvar för finansieringen av bostadsbyggandet måste till för att ojämlikheten på bostadsmarknaden ska minska. När bostadsfinansieringen sker på marknadens villkor ligger det i sakens natur att inte alla människor kommer att få en bostad, av rent ekonomiska skäl. Med ett större statligt finansieringsåtagande följer också möjligheten att ställa olika typer av krav på exempelvis byggkostnader, hyresnivåer och på åtgärder för att motverka boendesegregation. På så sätt kan ojämlikheten i boendet ytterligare pressas tillbaka. Den statliga finansieringen kan ske på olika sätt, exempelvis genom fördelaktiga lån, investeringsstöd eller via lånegarantier.

Att alla ska ha tillgång till en rimlig bostad, även när befolkningen växer, är ett ansvar för hela landet. Det är av nationellt intresse att bostadsbristen inte hämmar tillväxten och ökar ojämlikheten, vilket innebär att det måste byggas tillräckligt i de regioner där jobben blir fler. Vi ser i dag att alla kommuner inte tar ansvar för den nyproduktion av bostäder som krävs i ett land som växer. Inte heller tas ett tillräckligt ansvar för att bygga bostäder som människor med lägre inkomster har råd med. Därför måste kommunernas ansvar för bostadsförsörjningen och enskildas behov förtydligas. Staten måste få mandat att utöva exekutiva åtgärder och sanktioner mot kommuner som inte tar sitt ansvar för bostadsplaneringen och jämlikheten i boendet.

De svenska byggkostnaderna är bland de högsta i EU och konkurrensen i byggbranschen är otillräcklig.⁴³³ Ett allmännyttigt statligt byggbolag skulle kunna bidra till lägre byggkostnader i hela sektorn genom ökad konkurrens. Det skulle också kunna bygga bostäder som privata aktörer i dag inte vill bygga och som fler människor har råd att efterfråga. Även kommunernas allmännyttiga bostadsbolag bör användas för att bygga mer.

Dagens skattesystem ger olika konsekvenser för olika upplåtelseformer, vilket påverkar jämlikheten i boendet. Det har att göra med att det råder olika principer för beskattning av kapital- och löneinkomster samt näringsverksamhet. Dagens system har en regressiv fördelningsprofil. Det gynnar ägt boende, dem som redan har sitt boende ordnat och det som redan är byggt, medan de som ännu inte etablerat sig på bostadsmarknaden möter höga inträdesbarriärer. För att minska dessa skillnader samt skapa stabila och likvärdiga villkor för byggande av hyresbostäder behövs, som vi också var inne på i punkt 7, en samlad översyn av bostadsbeskattningen.

Boendesegregationen har negativa effekter för människors hälsa och livschanser. För att inte förvärra sociala problematik och för att kunna bryta det sociala arvet är det nödvändigt att åstadkomma verklig integration i boendet. Blandade upplåtelseformer är viktiga för att komma dit, men i praktiken tolkas detta nästan enbart som att andelen bostadsrätter eller egnahem ska växa i områden där hyresrätten dominerar. För att verkligen lyckas bryta segregationen måste det också till fler hyresrätter i ägartunga bostadsområden. I många städer finns utrymme för förtätning av det befintliga bostadsbeståndet. När sådan görs är det nödvändigt att det byggs fler hyresrätter.

Dagens många möjligheter till överklagan fördröjer nybyggnationen. Att kunna ifrågasätta byggprojekt är viktigt, men måste bättre balanseras mot ett allmänt intresse av fler bostäder. Därför bör möjligheterna till överklagande ses över i syfte att stärka allmänintresset.

Betydande grupper har i dag svårt att klara krav på inkomster, anställningsförhållanden och liknande för att få en hyresrätt på den ordinarie bostadsmarknaden. En tidsbegränsad statlig hyresgaranti till hyresvärdar som hyr ut till resurssvaga grupper skulle ge fler tillgång till en bostad som de klarar av att betala.

Att det behöver byggas betydligt mer är otvetydigt. Ett hinder för detta är brist på arbetskraft med rätt kompetens. Staten behöver ta ett större ansvar för fler utbildningsplatser inom exempelvis yrkeshögskolan, en bättre dimensionerad högre utbildning samt fler riktade satsningar för att nyanländas kompetens ska kunna användas i sektorn. Att produktiviteten är låg i byggsektorn är ett bekymmer. Med bättre konkurrens och bättre förutsättningar för ett industriellt byggande kan mer produceras även med befintlig volym i den byggande arbetskraften.

Möjliggör för fler att äga sitt eget boende

Som diskuterats tidigare i denna bok har det totala värdet på de icke-finansiella tillgångarna i Sverige – i praktiken olika typer av fastigheter – ökat stort under de senaste decennierna, som en konsekvens av ökade bostadspriser. Bostadsprisutvecklingen har ökat förmögenhetsskillnaderna mellan de som äger och de som inte äger sitt boende och verkar också vara en huvudförklaring till den totala ökningen av förmögenhetsskillnaderna under det senaste årtiondet.

Sex av tio hushåll äger sitt eget boende. Samtidigt är det alltså 4 av 10 hushåll som inte äger – även om många gärna skulle vilja.⁴³⁴ Med dagens prisnivåer och regelverk är det dock långt ifrån en självklarhet att ha råd att köpa en egen bostad.

Den egna bostaden är den viktigaste tillgången för stora delar av befolkningen. Genom en låg byggtakt har priserna på småhus och bostadsrättslägenheter trissats upp, vilket lett till att stora grupper i befolkningen uteslutits från möjligheten att köpa ett boende. En av många negativa konsekvenser är att förmögenhetsskillnaderna ökat, mellan individer, mellan grupper och mellan generationer.

En viktig orsak till ökningen av bostadspriserna är troligen minskad beskattning av fastigheter. När skatten minskat har människor kunnat betala mer för ett boende. En förändring av fastighetsbeskattningen är nödvändig för att dämpa bostadsprisutvecklingen och på så vis både möjliggöra för fler att äga sitt boende men också för att utjämna förmögenhetsskillnaderna i befolkningen.

De bolånetak och amorteringskrav som i dag finns på svensk bostadsmarknad har införts med syfte att dämpa prisutvecklingen på bostadsmarknaden och minska hushållens belåning. Även om detta är

önskvärt så är såväl bolånetaket som amorteringskraven problematiska ur ett jämlikhetsperspektiv. Bolånetaket har inneburit att unga utan rika föräldrar och andra mindre kapitalstarka grupper har fått kraftigt försämrade möjligheter att ta sig in på bostadsmarknaden. Amorteringskraven ökar kostnaderna för boendet endast för de som lånefinansierar sitt bostadsköp. Det har kort sagt blivit svårare för vanliga arbetare att köpa ett boende.

Våra förslag:

- Det måste byggas mer för att utjämna bostadsjämligheten. Ett ökat statligt ansvar för finansieringen av nya bostäder är en förutsättning för fler nya bostäder.
- Ansvaret för kommuner att bygga behöver tydliggöras.
- Ett allmännyttigt statligt byggbolag bör inrättas i syfte att bygga fler bostäder. Även de kommunala allmännyttiga bostadsbolagen bör användas mer offensivt för ökad nyproduktion.
- Skattesystemet ska ses över för att skapa jämlika villkor mellan upplåtelse- och boendeformer.
- Boendesegregationen måste minska genom att åstadkomma blandade upplåtelseformer på riktigt.
- Ett större genomslag för allmänintresset kräver begränsningar av möjligheterna att överklaga nybyggnation.
- Statliga hyresgarantier ska införas för resurssvaga grupper.
- Det behövs fler som kan bygga. Arbetskraftsbristen inom byggsektorn innebär att staten behöver ta ett större ansvar för bland annat fler utbildningsplatser och fler satsningar för att nyanländas kompetens ska kunna användas i sektorn.
- Ökat byggande och en ökad fastighetsbeskattning bör vara en prioritet för att möjliggöra för fler att äga sitt eget boende och minska förmögenhetsskillnaderna i befolkningen.
- Med ökat byggande och en högre fastighetsskatt kopplad till marknadsvärdet på bostaden, bör dagens bolånetak och amorteringskrav kunna slopas eller mildras. På så vis bärs bördan av att begränsa bostadsprisökningarna mer jämlikt mellan olika samhällsklasser och generationer.

Avslutningsvis: Har vi råd med jämlikhet?

Vi har nu presenterat ett program med 14 punkter för ett jämlikt Sverige. Åtgärderna är angelägna men frågan kanske inställer sig: har vi råd?

Svaret handlar i grunden om två saker: 1) Är jämlikhet – och reformer för ökad jämlikhet – förknippade med en prislapp i form av försämrade tillväxt? Och 2) Hur finansierar vi omfördelning och välfärdshöjande konsumtion och investeringar? Vi börjar med den första av dessa frågor.

Kommer kakan att krympa?

I kapitel sju diskuterade vi forskningen om ojämlikhetens negativa effekter på tillväxten. Slutsatsen var att forskningen i mångt och mycket förkastat de teorier som säger att större skillnader är bra för tillväxten. Snarare pekar forskningen i motsatt riktning – till och med Internationella valutafondens (IMFs) ekonomer drar numera slutsatsen att mer jämlikhet generellt leder till högre och mer uthållig tillväxt.

Men även om mer jämlikhet generellt leder till högre tillväxt, innebär det inte nödvändigtvis att alla jämlikhetskapande åtgärder gör det.

Att vissa typer av åtgärder både har en direkt positiv effekt på tillväxten och leder till mer jämlikhet är ganska uppenbart. En bra skola som rustar hela den framtida arbetskraften är ett sådant exempel. Att höga lönerna – förutom att öka jämlikheten – kan bidra till ökad produktivitet och tillväxt är ett annat exempel.

Men hur är det med omfördelning åtgärder såsom skatter, bidrag och försäkringsersättningar?

Inkomstbortfallsförsäkringar – såsom föräldra- och sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring – är utjämnande och kan också, med rätt utformning, ha en direkt positiv effekt på tillväxten genom att höja arbetskraftsdeltagandet och upprätthålla efterfrågan i ekonomin. Med rätt till betald föräldraledighet under en period minskar exempelvis risken för att kvinnor lämnar arbetskraften permanent för att ta hand om barn. Ett annat exempel som IMF:s ekonomer ger på en åtgärd som främjar både tillväxt och jämlikhet är beskattning konstruerad för att minska problematiskt risktagande i den finansiella sektorn.⁴³⁵

I en studie av IMF:s ekonomer – där ett mycket stort antal länder och tidsperioder ingår – dras slutsatsen att de flesta åtgärder för ökad inkomstomfördelning inte har någon större direkt effekt på tillväxten.

För att ta ett exempel: en höjning av en skatt för höginkomsttagare kanske inte i sig påverkar tillväxten. Däremot finner IMF-ekonomerna att, eftersom en minskning av inkomstskillnaderna generellt är positiv för tillväxten, blir den *totala* effekten av ökad inkomstomfördelning också det. Den nyss nämnda skattehöjningen kan alltså ändå vara en åtgärd som höjer tillväxten, via ökad jämlikhet.

Oavsett om åtgärder för att minska inkomstskillnader skulle leda till lägre tillväxt, kan de ändå vara motiverade. Jämlikheten har ett starkt egenvärde. Men givet att ökande inkomstskillnader verkar vara förknippade med lägre tillväxt är kanske den relevanta frågan snarare: Har vi råd med ojämlikhet?

Hur finansierar vi förslagen för ökad jämlikhet?

Även om det inte finns någon motsättning mellan att införa åtgärder för minskade inkomstskillnader och ett ökande välstånd, är det ändå så att många välbehövliga åtgärder kommer att kosta pengar att genomföra. Frågan är då hur de ska finansieras.

De jämlikhetsförslag vi just har presenterat är av varierande karaktär.

Många av förslagen är offentligfinansiellt mer eller mindre budgetneutrala. Att slopa allmän visstid, förändra urvalskriterier i skolvalssystemet eller individualisera föräldraförsäkringen belastar inte de offentliga finanserna. Detsamma gäller de flesta förslag som berör den fackliga organiseringen.

Det finns också förslag på åtgärder som skulle ha positiva budgeteffekter. Högre och rättvisare beskattning av kapital och kapitalinkomster är till exempel nödvändigt för att öka jämlikheten direkt, men också en viktig finansieringskälla för att andra jämlikhetsreformer ska kunna genomföras.

Bland våra förslag finns också reformer som kommer att kosta pengar att genomföra. Behoven i den svenska välfärden är stora. För att öka jämlikheten krävs resurser till både omfördelning och till förbättrade välfärdstjänster. Hur kan dessa välbehövliga reformer finansieras?

1. (Om)prioriteringar

Att finansiera jämlikhetsreformerna som behöver göras är i viss utsträckning en fråga om prioriteringar. Vi menar att ambitionsnivån på jämlikhetsområdet behöver höjas. Lägre ambitioner i andra delar av det offentliga åtagandet är ett sätt att möta de behov som finns.

2. Skattehöjningar

Under 2000-talet har skattekvoten sjunkit i Sverige. Skattesänkningar har prioriterats framför att upprätthålla jämlikhet och hög kvalitet i välfärden. Detta är inte en rimlig eller hållbar utveckling. Inkomstskillnaderna måste minska och de gemensamma välfärdstjänsternas kvalitet garanteras. Skattehöjningar kommer att behövas för att finansiera de behov som finns i välfärden.

Ur ett jämlikhetsperspektiv är det viktigt att de skattehöjningar som görs bidrar till att säkra välfärdens finansiering samtidigt som de har en rimlig fördelningsprofil. Sverige är i behov av en ny skattereform som tar ett helhetsgrepp.

I dagens skattesystem finns också ineffektiva särlösningar och underbeskattade sektorer där förändringar behöver göras: ökad beskattning av banksektorn och slopat skatteavdrag för hushållsnära tjänster är uppenbara exempel på detta. En generell översyn av momsen med ambition att både öka likformigheten och skatteuttaget kan också bidra till att säkra finansieringen av välfärden. Dagens större undantag från principen om enhetlig beskattning är förknippade med kostnader på över 200 miljarder kronor årligen.⁴³⁶

Det finns också skattehöjningar som bör undvikas – inte minst av jämlikhetsskäl. Det finns redan i dag stora skillnader i kommunalskatt beroende på var i landet man bor. Om inte staten ökar sitt ansvar för finansieringen av välfärden är risken uppenbar att kommunalskatten behöver höjas, förmodligen mest där den redan är hög, med ökade inkomstskillnader som resultat.

3. Investera för jämlikhet

Sverige har i dag mycket starka offentliga finanser. Ett väl utformat finanspolitiskt ramverk bidrar till ordning och reda. Starka finanser gör ekonomin mindre sårbar och ger utrymme för stabiliseringspolitik. Om vi vill öka jämlikheten och möta de behov som finns i välfärden är det dock inte rimligt att Sverige fortsätter att bygga upp en ännu större buffert än vi redan har. Det nya överskottsmålet på en tredjedels procent av BNP är satt för högt. Ett lägre satt mål skulle innebära större resurser att använda till välbehövligena reformer, utan att det behöver äventyra Sveriges offentliga finanser.⁴³⁷ När det gäller länder utan reell risk för

budgetkris, men med växande ojämlikhet, uttrycker IMF:s ekonomer sin syn på saken så här:

Inför valet mellan att leva med en högre statsskuld – och låta skuldkvoten minska organiskt genom ekonomisk tillväxt – eller medvetet gå med löpande budgetöverskott för att minska skulden, gör regeringar med gott finanspolitiskt utrymme bättre i att leva med skulden.⁴³⁸

Det är alltså avgörande att staten tar ansvar både för långsiktigt hållbara statsfinanser och för de behov som finns här och nu. Satsningar på nästa generations utbildning, befolkningens hälsa, bostäder för alla – det vill säga, kort och gott investeringar för jämlikhet – är det som avgör vårt lands framtida tillväxt och välstånd.⁴³⁹

8. Slutnoter och källor

- 1 Översta respektive understa decilen. Källa: Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 2 SCB "Demografisk analys".
- 3 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 4 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 5 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 6 Detta brukar kallas den sociala gradienten i hälsa.
- 7 Dödlighet i detta sammanhang innebär att om man jämför två lika stora grupper av personer i samma ålder, så kommer fler att dö under ett år i gruppen med kortare utbildningsbakgrund, än i gruppen med längre utbildning.
- 8 Eriksson, R., Torssander, J. (2008) "Social class and cause of death", *European Journal of Public Health*, Volume 18, Issue 5.
- 9 SOU 2016:55 "Det handlar om jämlik hälsa" Delbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa.
- 10 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 11 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 12 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 13 Åhs A. och Westerling R. (2006) "Mortality in relation to employment status during different levels of unemployment" i *Scand J Public Health*. 2006:34(2).
- 14 Shafir, E. och Mullainathan, S. (2013) "Scarcity".
- 15 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 16 Shafir, E. och Mullainathan, S. (2013) "Scarcity".
- 17 Marmot, M. (2004) "The status syndrome".
- 18 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 19 Marmot, M. (2004) "The status syndrome".
- 20 Marmot, M. (2004) "The status syndrome".
- 21 Marmot, M. (2004) "The status syndrome".
- 22 Steptoe A. och Kivimäki, M. (2013) "Stress and cardiovascular disease: an update on current knowledge" i *Annu Rev Public Health*. 2013:34.
- 23 Försäkringskassan (2016) "Sjukskrivning för reaktioner på svår stress ökar mest. Korta analyser 2016:2".
- 24 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 25 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 26 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 27 Fritzell, J. (2016) "Fattigdom, inkomst och jämlik hälsa" Underlagsrapport nr 3 till Kommissionen för jämlik hälsa S2015:02.
- 28 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 29 Vestin, E. (kommande) "Den svenska oron", Landsorganisationen i Sverige.

- 30 Vestin, E. (kommande) "Den svenska oron", Landsorganisationen i Sverige.
- 31 Vestin, E. (kommande) "Den svenska oron", Landsorganisationen i Sverige.
- 32 Lindgren Åsbrink, M. (2019) "Och aldrig mötas de två" Landsorganisationen i Sverige.
- 33 Lindgren Åsbrink, M. (2019) "Och aldrig mötas de två" Landsorganisationen i Sverige.
- 34 Huupponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 35 Brandén, M. (2018) "Grannskapseffekter" Landsorganisationen i Sverige.
- 36 Brandén, M. (2018) "Grannskapseffekter" Landsorganisationen i Sverige.
- 37 Brandén, M. (2018) "Grannskapseffekter" Landsorganisationen i Sverige.
- 38 Chetty, R., Hendren, N. och Katz, L. F. (2016) "The Effects of Exposure to Better Neighborhoods on Children: New Evidence from the Moving to Opportunity Experiment" *The American Economic Review* April 2016.
- 39 Brandén, M. (2018) "Grannskapseffekter" Landsorganisationen i Sverige.
- 40 Mood, Carina (2017) "More than Money: Social Class, Income, and the Intergenerational Persistence of Advantage" *Sociological Science* 4: 263-287.
- 41 Brandén, M. (2018) "Grannskapseffekter" Landsorganisationen i Sverige.
- 42 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 43 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 44 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 45 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 46 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 47 Järliden Bergström, Å-P. m.fl. (kommande) "Packa pappas kappsäck", Landsorganisationen i Sverige.
- 48 Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 49 Kvalitet i bemärkelsen hur mycket skolan lyckas höja elevernas kunskaper. Se Boguslaw, J. (2018) "Kamrateffekternas betydelse" Landsorganisationen i Sverige.
- 50 Kessel, D. och Olme, E. "Rapport 1: Obligatoriskt skolval, Föräldrars motiv vid val av skola, och vad det innebär vid obligatoriskt skolval".
- 51 Abdulkadiroğlu, A., Pathak, P. A. och Schellenberg, J (2017) "Do Parents Value School Effectiveness?".
- 52 Skolverket (2018), "Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor".
- 53 Rao, G. (2018) "Familiarity Does Not Breed Contempt: Generosity, Discrimination and Diversity in Delhi".
- 54 Järliden Bergström, Å-P. m.fl. (kommande) "Packa pappas kappsäck", Landsorganisationen i Sverige.
- 55 Thaler, R. (2015) "Misbehaving".
- 56 Järliden Bergström, Å-P. m.fl. (kommande) "Packa pappas kappsäck", Landsorganisationen i Sverige.
- 57 Järliden Bergström, Å-P. m.fl. (kommande) "Packa pappas kappsäck", Landsorganisationen i Sverige.
- 58 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 59 Ross, L. (1977) "The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process" I L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 10). New York: Academic Press.
- 60 Langer, E. J. (1975) "The illusion of control" *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(2).
- 61 Svenson, O. (1981) "Are We All Less Risky and More Skillful than our Fellow Drivers?" *Acta Psychologica*, 47.
- 62 Frank, R. H. (2016) "Success and Luck. Good Fortune and the Myth of Meritocracy" Princeton University Press.

- 63 Di Tella, Rafael, Sebastian Galiani, and Ernesto Schargrodsky, "Property Rights and Beliefs: Evidence from the Allocation of Land Titles to Squatters," Harvard Business School mimeo, April 2004.
- 64 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 65 Den så kallade Meltzer-Richard-modellen i statsvetenskaplig teoribildning.
- 66 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 67 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 68 Roth, C. och Wohlfart, J. (2017) "Experienced Inequality and Preferences for Redistribution".
- 69 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 70 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 71 Rothstein, B., Samanni, M. och Teorell, J. (2012) "Explaining the welfare state: power resources vs. the Quality of Governance", *European Political Science Review*, s. 1–28.
- 72 Margalit, Y. (2019) "Political Responses to Economic Shocks", *Annual Review of Political Science*. Vol. 22:277-295.
- 73 Det är inte säkert att det verkligen är ojämlikheten som åstadkommer detta. Det kan också handla om den absoluta inkomstförändringen snarare än den relativa, eftersom låginkomsttagare generellt är mindre politiskt aktiva än andra. Källa: Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 74 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 75 Persson, M. och Gilljam, M. (opubl), "Who Got What They Wanted? The Opinion-Policy Link in Sweden 1956–2014".
- 76 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 77 SCB (2016) "Demokratis representanter – en studie av representativitet, delaktighet och syn på uppdraget. Demokratistatistik rapport 23".
- 78 SCB (2015) "Få unga och många högutbildade i riksdagen" Artikel publicerad på [scb.se](https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/fa-unga-och-manga-hogutbildade-i-riksdagen/) 2015-09-10 <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/fa-unga-och-manga-hogutbildade-i-riksdagen/>.
- 79 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 80 Condon, M. och Wichovsky, A. (2018) "Inequality in the Social Mind: Perceptions of Status and Support for Redistribution".
- 81 LO-ekonomerna (2019) "Makteliten – utan markkontakt" Landsorganisationen i Sverige.
- 82 Alesina, A., Glaeser, E. och Sacerdote, B. (2001) "Why doesn't the US have a European-style welfare system?" NBER Working Paper 8524.
- 83 Se exempelvis Stichnoth, H. och Van der Straeten, K. (2013) "Ethnic Diversity, Public Spending, and Individual Support for the Welfare State: A Review of the Empirical Literature." *Journal of Economic Surveys* 27(2): 364–89 för en översikt.
- 84 Senik, S., Stichnoth, H. och Van Der Straeten, K. (2008) "Immigration and natives' attitudes towards the welfare state: Evidence from the European Social Survey". PSE Working Papers n°2008-43.
- 85 Alesina, A., Murard, E. och Rapoport, H. (2019) "Immigration and preferences for redistribution in Europe", IZA DP No. 12130.
- 86 Dahlberg, M., Edmark, K och Lundqvist, H. (2012) "Ethnic diversity and preferences for redistribu-

- tion”, *Journal of political economy* 120(1).
- 87 Alesina, A Murard och Rapoport (2019) ”Immigration and preferences for redistribution in Europe”, IZA DP No. 12130 och Finseraas (2008) ”Immigration and Preferences for Redistribution: An Empirical Analysis of European Survey Data”, *Comparative European Politics* 6(4): 407–431.
- 88 Alesina, A, Murard, E. och Rapoport, H. (2019) ”Immigration and preferences for redistribution in Europe”, IZA DP No. 12130.
- 89 Alesina, A., Miano, A. och Stantcheva S. (2018) ”Immigration and redistribution”, NBER Working Paper No. 24733.
- 90 Burgoon, ”Immigration, integration and support for redistribution in Europe”.
- 91 Bengtsson, E., Missaia, A., Nummela, I. och Olsson, M. (2018) ”Unequal poverty and equal industrialisation: Finnish wealth, 1750–1900” *Scandinavian Economic History Review*.
- 92 Lindert, P. och Williamson, J. (2016) ”Unequal gains: American growth and inequality since 1700”.
- 93 Scheidel, W. (2017) ”The Great Leveler: Violence and the History of Inequality from the Stone Age to the Twenty-First Century”.
- 94 Riksdagen, 1928.
- 95 Waldenström, D. ”Data: Top incomes in Sweden, 1903–2013”.
- 96 Varje persons inkomst jämförs i måttet med inkomsten från alla andra personer individuellt. Därefter summeras alla dessa inkomstskillnader och delas med antalet personer i observationen och med den genomsnittliga inkomsten i gruppen.
- 97 OECD Income Distribution Database, avser statistik för 2015–2016.
- 98 OECD Income Distribution Database.
- 99 För detta används ett viktsystem som är relaterat till hushållets sammansättning. Den disponibla inkomsten delas med hushållets konsumtionsvikt. Vikterna fastställs av SCB och bygger på beräkningar från bland annat Konsumentverket. SCB (2019) ”Kvalitetsdeklaration Inkomster och Skatter – Hushåll”.
- 100 Roine, J. och Waldenström, D. (2010), ”Top Incomes in Sweden over the Twentieth Century”, in Anthony B. Atkinson and Thomas Piketty (Eds.), *Top Incomes: A Global Perspective*, Oxford: Oxford University Press. Samt SCB ”Inkomster och skatter” (1980-talet och framåt, avser faktorinkomst per konsumtionsenhet).
- 101 Almqvist, A. (2019) ”Makteliten – utan markkontakt”, Landsorganisationen i Sverige.
- 102 Regeringen ”Fördelningspolitisk redogörelse” PROP. 2017/18:100 Bilaga 2. Avser inkomstskillnaderna mätt som förändringen av Gini-koefficienten för ekonomisk standard.
- 103 Citerat i Sen, A. (2002) ”Utveckling som frihet”.
- 104 SCB, ”Hushållens ekonomi” och ”Inkomster och skatter”.
- 105 Regeringen ”Ekonomisk jämställdhet” PROP. 2018/19:1 Bilaga 3. Mätt som genomsnittlig individuell disponibel inkomst. Det är ofta ganska meningslöst – och på många sätt olämpligt – att titta på inkomstskillnaderna mellan män och kvinnor med hjälp av den ekonomiska standarden (det vill säga den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet). Anledningen är att en viktig utgångspunkt i måttet är att det sker utjämning på hushållsnivå; eftersom väldigt många hushåll består av både män och kvinnor kommer ett sådant mått därför att underskatta inkomstskillnaderna mellan könen. Även om det såklart är så att många kvinnors ekonomiska standard är bättre än vad deras individuella inkomster indikerar, så är det knappast detta vi ofta är intresserade av att fånga. För att fånga inkomstutvecklingen för män respektive kvinnor är det därför relevant att titta på skillnader i mäns och kvinnors *individuella* disponibla inkomster, det vill säga en individs sammanlagda inkomst från arbete, kapital och transfereringar minus de skatter hen betalar.
- 106 Lorentzi, U. och Vedin, U. ”Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap”, Landsorganisationen i Sverige. Den genomsnittliga månadslönen (inklusive rörliga tillägg) för respektive grupp multiplicerat med den genomsnittliga tjänstgö-

- ringsomfattningen. Detta är relevant för att få en bild av hur den ekonomiska jämlikheten ser ut eftersom kvinnor och män, och arbetare och tjänstemän både har olika lönelägen men även arbetar heltid/deltid i olika utsträckning.
- 107 En komplikation med denna statistik är att barn räknas i den ekonomiska standarden i det hushåll där de är skrivna även om de bor växelvis hos föräldrarna.
- 108 SCB "Inkomster och skatter". Avser ekonomisk standard. Även om det generellt sätt, när vi tittar på inkomstskillnaderna mellan könen är mer meningsfullt att kolla på individuella inkomster så tydliggörs skillnader mellan hushåll bäst med den ekonomiska standarden.
- 109 SCB "Inkomster och skatter". Avser ekonomisk standard.
- 110 SCB "Inkomster och skatter". Avser ekonomisk standard.
- 111 Almqvist, A. (2016) "Regional inkomstjämlighet i Sverige", Landsorganisationen i Sverige.
- 112 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 113 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 114 Se Larsson, M. (2014) "Hundra år av ojämlikhet", Landsorganisationen i Sverige; Larsson, M. (2019) "Lönerapport 2018", Landsorganisationen i Sverige och Larsson, M. (2014) "Lönerapport 2015", Landsorganisationen i Sverige.
- 115 Gäller 2017. 16:06-Rörelsen består av ett stort antal organisationer, bland annat LO och Sveriges kvinnolobby.
- 116 Larsson, M. (2019) "Lönerapport 2018", Landsorganisationen i Sverige.
- 117 Se Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?" Landsorganisationen i Sverige och Larsson, M. (2019) "Lönerapport 2018" Landsorganisationen i Sverige.
- 118 Gini-koefficienten för timlönen bland de som är etablerade löntagare är 0,18. Gini-koefficienten för årslönen i hela befolkningen i förvärsaktiv ålder är 0,45. I detta sammanhang definieras etablerade löntagare som personer 25–64 år gamla som har löneinkomst, vilket innebär att de inte är renodlade företagare, och för vilka transfereringarna utgör högst en tredjedel av sammanlagda faktorinkomster (det vill säga löner, företagarkomster och kapitalinkomster) och transfereringar. Se Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 119 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 120 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse" PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 121 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 122 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2. År 2016 utgjorde de närmare 80 procent av de totala inkomsterna för den översta procenten.
- 123 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar" Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag. (2017 års priser).
- 124 SCB, "Hushållens ekonomi" och "Inkomster och skatter". Se även not 103.
- 125 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 126 Under perioden 1995–2016 ökade kapitalinkomsternas andel av den översta procentens totala inkomster från 35 till 77 procent. Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse" PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 127 Den omfördelningseffekten av våra välfärdssystem kan mätas dels i absoluta termer, som skillnaden mellan faktorinkomstspridningen och disponibelinkomstspridningen. Dels kan det mätas i relativa termer, det vill säga hur stor del av skillnaden i faktorinkomster som utjämnas med hjälp av skatter och transfereringar. Den absoluta omfördelningseffekten av systemen är i dag i nivå med vad som gällde vid mitten av 1970-talet; vad gäller den relativa omfördelningseffekten är denna dock avsevärt lägre än vad den var under 1970-, 1980- och 1990-talen.
- 128 Bengtsson, N; Edin, P-A. och Holmlund, B. (2014) "Löner, sysselsättning och inkomster – ökar klyftorna i Sverige?" Rapport till Finanspolitiska rådet 2014/1.

- 129 Det vill säga skatt på arbetsinkomst har blivit en mindre andel av den totala disponibla inkomsten. Detta snarare än en förändrad fördelningsprofil på skatten (det vill säga att skatten på arbetsinkomster har blivit mindre koncentrerade till höginkomsttagarna) är den primära anledningen till att skatten fått en mindre utjämnande effekt. Vad gäller skatten på kapitalinkomster har visserligen flera skatter försvunnit/minskat under 2000-talet. Men när själva kapitalinkomsterna har vuxit kraftigt och blivit mer koncentrerade har kapitalinkomstskatten totalt sett ökat i storlek (som andel av den disponibla inkomsten) och blivit mer koncentrerad till dem med högst inkomster. Detta har därför verkat något dämpande på ökningen av ojämlikheten som följd av kapitalinkomsternas utveckling. Gäller perioden sedan mitten av 1990-talet. Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse" PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 130 Avser perioden sedan mitten av 1990-talet. Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 131 Avser inkomster justerade för försörjningsbördan i hushållen. Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 132 Publicerad i SCB (2005) Tidskriften Valfärd, nr 3 2005.
- 133 Publicerad i SCB (2005) Tidskriften Valfärd, nr 3 2005.
- 134 Se till exempel Aaberge *m.fl.* (2018) i "Nordic Economic Policy Review 2018: Increasing Income Inequality in the Nordics" Nordiska ministerrådet (avser EU-länderna 2009) och OECD (2011) "Divided we stand: why inequality keeps rising" (avser OECD-länderna 2007).
- 135 OECD (2011) "Divided we stand: why inequality keeps rising", OECD Publishing.
- 136 SCB "Hushållens tillgångar och skulder".
- 137 SCB "Hushållens tillgångar och skulder".
- 138 Roine, J. och Waldenström, D. (2009) "Wealth Concentration over the Path of Development: Sweden, 1873–2006", *Scandinavian Journal of Economics*, 111(1), 151–187.
- 139 Uppskattningen är dock osäker av flera skäl, dels på grund av metoden att utgå från utvecklingen av kapitalinkomsterna, dels för att ingen skattning kunnat göras för vissa typer av tillgångar. Lundberg, J. och Waldenström, D. (2016) "Wealth Inequality in Sweden: What Can We Learn from Capitalized Income Tax Data?" CEPR Discussion Paper No. DP11246.
- 140 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar" Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 141 Det vill säga den privata nettoförmögenheten dividerat med nationalinkomsten.
- 142 Piketty (2014) "Kapitalet i det tjugoförsta århundradet", Karneval förlag.
- 143 Se Lundberg, J. och Waldenström, D. (2016) "Wealth Inequality in Sweden: What Can We Learn from Capitalized Income Tax Data?" CEPR Discussion Paper No. DP11246.
- 144 Forskningen visar dock att denna typ av pensionslösningar tränger undan privat förmögenhetsuppbyggnad. (se Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag). I detta avseende kan man säga att förmögenhetsskillnaderna på sätt och vis överskattas eftersom fonderna inte inkluderas. Å andra sidan kan samma poäng göras även för andra offentliga eller avtalade försäkringslösningar: hade vi inte haft en gemensam arbetslöshets- eller sjukförsäkring hade nog många löntagare sparat privat för dessa eventualiteter.
- 145 Atkinson, A. B. (2015) *Inequality: What can be done*, Harvard University Press. Egen översättning av citatet.
- 146 Atkinson, A. B. (2015) *Inequality: What can be done*, Harvard University Press.
- 147 Av dessa förlorade skatteintäkter är merparten kapitalinkomstskatt på exempelvis räntor och utdelningar. Detta utgör cirka 125 miljarder dollar. 55 miljarder dollar är förlorad arvsskatt och 10 miljarder förlorad förmögenhetsskatt. Zucman, G. (2015) "The Hidden Wealth of Nations". Chicago: The University of Chicago Press.
- 148 Beräkningarna av omfattningen och fördelningen av skatteflykt och skattefusk i studien görs med hjälp av en kombination av uppgifter läckta till media, uppgifter från skatteamnestier och

- fusk som upptäckts genom revision. Alstadsæter, A. Johannesen, N. och Zucman, G. (2017) "Tax Evasion and Inequality", NBER Working Paper No. 23772.
- 149 Alstadsæter, A. Johannesen, N. och Zucman, G. (2017) "Tax Evasion and Inequality", NBER Working Paper No. 23772.
- 150 Statistiken utgår från offentlig statistik och enkätundersökningar men kompletteras med information om förmögenheterna bland de superrika som sammanställs från olika källor, bland annat media. Se Credit Suisse "Global Wealth Report 2018".
- 151 Uppskattningen är som sagt osäker, och resultatet för Sverige är heller inte helt jämförbart med andra skattningar som exempelvis Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar" Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag eller Lundberg, J. och Waldenström, D. (2016) "Wealth Inequality in Sweden: What Can We Learn from Capitalized Income Tax Data?" CEPR Discussion Paper No. DP11246. Även om olika uppskattningar ger olika siffror finns det dock samsyn kring att förmögenheterna i Sverige är jämförelsevis väldigt ojämnt fördelade (se exempelvis Therborn, G. (2018) "Kapitalet, överheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande" Arkiv förlag).
- 152 Forbes magazine, återgett i Therborn, G. (2018) "Kapitalet, överheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande" Arkiv förlag.
- 153 OECD Income Distribution Database.
- 154 SCB "Inkomster och skatter".
- 155 Den omfördelade effekten av våra välfärdssystem kan mätas dels i absoluta termer, som skillnaden mellan faktorinkomstspridningen och disponibelinkomstspridningen. Dels kan det mätas i relativa termer, det vill säga hur stor del av skillnaden i faktorinkomster som utjämnas med hjälp av skatter och transfereringar. Den absoluta omfördelningseffekten av systemen är i dag i nivå med vad som gällde vid mitten av 1970-talet; vad gäller den relativa omfördelningseffekten är denna dock avsevärt lägre än vad den var under 1970-, 1980- och 1990-talen.
- 156 Roine, J. och Waldenström, D. (2009) "Wealth Concentration over the Path of Development: Sweden, 1873–2006", *Scandinavian Journal of Economics*, 111(1), 151–187.
- 157 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 158 SCB, Arbetskraftsundersökningarna.
- 159 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 160 Det är en högre andel för åldersgruppen 16 till 64 år (56 procent för kvinnor och 17 procent för män). Larsson, M. (2017) "Anställningsformer och arbetstider 2017", Landsorganisationen i Sverige; Lorentzi, U. och Vedin, U. (2019) "Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap", Landsorganisationen i Sverige.
- 161 Larsson, M. (2017) "Anställningsformer och arbetstider 2017", Landsorganisationen i Sverige.
- 162 Lorentzi, U. och Vedin, U. "Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap", Landsorganisationen i Sverige.
- 163 Larsson, M. (2017) "Anställningsformer och arbetstider 2017", Landsorganisationen i Sverige.
- 164 Lorentzi, U. och Vedin, U. "Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap", Landsorganisationen i Sverige.
- 165 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 166 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige; Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 167 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige; Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.

- 168 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige samt Åberg, Rune (2016) "Polariseringens fördelningseffekter", Ekonomisk debatt nr 5 2016.
- 169 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 170 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 171 Det är inte klart varför så är fallet. En tänkbar förklaring är att jobbpolariseringen under perioden skedde i för liten utsträckning för att ha en större effekt på lönerna, en annan möjlighet är exempelvis att polariseringen kan ha motverkats av minskade skillnader i relativlön för enskilda yrken. Se Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 172 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige. Se även Engdahl och Åslund (2013), Arbetsmarknadseffekter av öppna gränser. IFAU 2013:9 och Engdahl (2016), Invandringens arbetsmarknadseffekter. IFAU 2016:11.
- 173 Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 174 Löfgren, A-K. (2017) "Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?", Landsorganisationen i Sverige.
- 175 Mätt med Gini-koefficienten. Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 176 Therborn, G. (2018) "Kapitalet, överheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande", Arkiv förlag.
- 177 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 178 Jonung, L. (2005). Återgivet i LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 179 Se Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 180 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 181 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 182 Therborn, G. (2018) "Kapitalet, överheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande", Arkiv förlag.
- 183 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 184 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag och Elinder, M; Erixson, O. och Waldenström; D. (2016) "Inheritance and Wealth Inequality: Evidence from Population Registers", Institutet för näringslivsforskning, Working Paper no 1121.
- 185 En relation som Piketty, baserat på sin forskning ser framför sig sannolikt kommer att bli normen under 2000-talet för länder, så som Sverige, som ligger i framkant vad gäller teknisk utveckling.
- 186 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 187 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 188 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.

- 189 Lundberg, J. och Waldenström, D. (2016) "Wealth Inequality in Sweden: What Can We Learn from Capitalized Income Tax Data?", CEPR Discussion Paper No. DP11246.
- 190 SCB "Inkomster och skatter".
- 191 Så kallade kapitaliserings effekter.
- 192 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 193 Lundberg, J. och Waldenström, D. (2016) "Wealth Inequality in Sweden: What Can We Learn from Capitalized Income Tax Data?"m CEPR Discussion Paper No. DP11246.
- 194 Bastini, S. och Selin, H. (2019) "Skillnad på marginalen", ESO 2019:3. Skillnaden i marginalskatt mellan att ta ut inkomsten i form av en lön relativt att ta ut den i form av aktieutdelning är, för höginkomsttagare, 32 procentenheter.
- 195 Regeringen "Fördelningsspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 196 Regeringen "Fördelningsspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 197 Bastini, S. och Selin, H. (2019) "Skillnad på marginalen", ESO 2019:3.
- 198 Medianinkomsten för personer över 65 år är lägre än i befolkningen som helhet. Samtidigt är inkomstskillnaderna inom gruppen äldre över 65 år relativt små, vilket gör att det inte är en självklarhet att en åldrande befolkning ökar den totala inkomstjämligheten.
- 199 Robling P. O. och Pareliussen J. K. "Structural inequality: The case of Sweden", OECD Economics Department Working Papers, No. 1382 (), 2017. Beräkningen gäller ekonomisk standard. Primärt verkar det ha varit i början av den tidsperioden som den åldrande befolkningen bidrog till ökade inkomstskillnader. Metoden som används i studien svarar på frågan "hur skulle inkomstskillnaderna i Sverige se ut i dag om demografiska variabler hade förblivit konstant på 1980-talets nivåer, samtidigt som allt annat ändrats? Metoden innefattar en del begränsningar bland annat att den inte tar hänsyn till om sammansättningen av grupper så som "äldre" eller "utrikes födda" ändrats över tid.
- 200 Bland annat fångar de inte hur en åldrande befolkning kan påverka inkomstfördelningen indirekt, exempelvis genom att motivera förändringar av pensionssystemet eller välfärden. Inte heller fångas om sammansättningen av gruppen "äldre" och deras relativa inkomster kan ha ändrats över tid.
- 201 Pareliussen J. K. och Robling P. O. (2018) i "Nordic Economic Policy Review 2018: Increasing Income Inequality in the Nordics", Nordiska ministerrådet. En komplikation med inkomststatistiken över hushåll med ensamstående föräldrar är att barn räknas i den ekonomiska standarden i det hushåll där de är skrivna även om de bor växelvis hos föräldrarna.
- 202 Mått som Gini-koefficienten för den ekonomiska standarden. Robling P. O. och Pareliussen J. K. "Structural inequality: The case of Sweden", OECD Economics Department Working Papers, No. 1382 (), 2017.
- 203 Inte heller statsbidragen till kommunerna är värdesäkrade, vilket också påverkar kommunernas förmåga att upprätthålla de för jämlikheten så viktiga välfärdstjänsterna. Statsbidragen har dock höjts oftare än de individuella transfereringssystem som beskrivs ovan.
- 204 För en mer detaljerad genomgång av förändringarna som skett av arbetslöshets- och sjukförsäkringen, se LO (2018) "Program för omfördelning".
- 205 Ferrarini, T., Nelson, K., Sjöberg, O. och Palme, J. (2012) "Sveriges socialförsäkringar i jämförande perspektiv. En institutionell analys av sjuk-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringarna i 18 OECD-länder 1930 till 2010". Underlagsrapport nr 10 till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen, 2012.
- 206 Detta förorsakade även det största raset i facklig organisationsgrad i modern tid.
- 207 Detta inklusive arbetslösa som deltar i program med aktivitetsstöd, och som före det var berättigade till a-kasseersättning.
- 208 De försämringar som lyfts nedan gör inte anspråk på att vara heltäckande. Det är i första hand det som bedöms ha betydelse för ökande inkomstskillnaderna, det vill säga regelverksförändringar som påverkat individens möjlighet att få sjukpenning och sjukersättning som lyfts fram.

- 209 Försäkringskassan (2017) "Förändringar inom socialförsäkrings- och bidragsområdena 1968-01-01–2017-09-01"; Ferrarini, T., Nelson, K., Sjöberg, O. och Palme, J. (2012) "Sveriges socialförsäkringar i jämförande perspektiv. En institutionell analys av sjuk-, arbetsskade- och arbetslöshetsförsäkringarna i 18 OECD-länder 1930 till 2010". Underlagsrapport nr 10 till den parlamentariska socialförsäkringsutredningen, 2012.
- 210 I normalfallet gick det alltså inte att få ersättning från sjukförsäkringen efter sammanlagt 914 dagars sjukskrivning. Den bortre tidsgränsen innebar att sjukfall flyttades över till Arbetsförmedlingen för tre månaders arbetslivsintroduktion. Många återkom dock senare i sjukskrivning igen (Försäkringskassan, 2017 "Förändringar inom socialförsäkrings- och bidragsområdena 1968-01-01–2017-09-01" och Försäkringskassan, 2018 "Svar på regeringsuppdrag. Rapport – Uppföljning av sjukfrånvarons utveckling 2018".
- 211 Ersättningsnivåerna räknades även ned med 0,97, vilket i praktiken innebar än lägre ersättning: 80 och 75 procent ger i praktiken 77,6 respektive 72,8 procent.
- 212 Den borgerliga regeringen införde 2008 den så kallade rehabiliteringskedjan, som innebar en breddad prövning av arbetsförmågan, i sig en väsentlig skärpning. Detsamma gäller den slopade möjligheten att väga in andra omständigheter än strikt medicinska. 90 och 91.
- 213 Försäkringskassan (2017) "Förändringar inom socialförsäkrings- och bidragsområdena 1968-01-01–2017-09-01"
- 214 Till och med juni 2018 låg istället ungefär 45 procent av lönerna under inkomsttak.
- 215 SCB "Nationalräkenskaperna".
- 216 De allmänna egenavgifterna infördes stegvis under 1990-talet motiverade kanske främst av statsfinansiella skäl (initialt fanns endast en allmän sjukförsäkringsavgift (och ett år en allmän arbetslöshetsförsäkringsavgift), mot slutet av 1990-talet övergick de allmänna egenavgifterna helt i en allmän pensionsavgift). Under början av 2000-talet infördes dock en stegvis kompensation för effekten av egenavgifterna genom skattereduktioner. (Se vidare i exempelvis Lewin (2009) "Efter skattereformen – En genomgång av svensk skattepolitik 1992–2009. Underlagsrapport till Riksrevisionen") Det är dessa skattereduktioner som bidragit till att inkomstskatterna under 2000-talet fått en mindre utjämnande effekt.
- 217 Regeringen "Fördelningspolitisk redogörelse", PROP. 2017/18:100 Bilaga 2.
- 218 Edmark, K; Liang, C-J; Mörk, E. och Selin, H. (2012) "Jobbskatteavdraget", IFAU.
- 219 Therborn, G. (2018) "Kapitalet, överheten och alla vi andra: klassamhället i Sverige – det rådande och det kommande", Arkiv förlag.
- 220 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag och Elinder, M; Erixson, O. och Waldenström; D. (2016) "Inheritance and Wealth Inequality: Evidence from Population Registers", Institutet för näringslivsforskning, Working Paper no 1121.
- 221 Tal vid Broderskapsrörelsens kongress i Gävle, 30 juli 1965.
- 222 Korpi, W. (2006) "Power resources and employer-centered approaches in explanations of welfare states and varieties of capitalism: Protagonists, consenters, and antagonists", World Politics, Januari 2006.
- 223 Korpi, W. (2006) "Power resources and employer-centered approaches in explanations of welfare states and varieties of capitalism: Protagonists, consenters, and antagonists", World Politics, Januari 2006.
- 224 Molander, P. (2014) "Ojämlighetens anatomi", Weyler förlag.
- 225 Molander, P. (2014) "Ojämlighetens anatomi", s. 78f, Weyler förlag.
- 226 Bengtsson, E. (2014) "Samhällsekonomi i koma", Landsorganisationen i Sverige.
- 227 Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 228 Jaumotte, F. & Osorio Buitron, C. (2015) "Inequality and Labor Market Institutions". July, 2015. SDN/15/14.

- 229 Forskningen pekar på att det som framför allt har betydelse för ökad ekonomisk jämlikhet är lagstadgade minimilöner och bredare täckningsgrad för kollektivavtalen – det ger mindre löneskillnader. Lagstadgade minimilöner kan alltså ha en liknande effekt som kollektivavtalade lägstralöner. Skillnaden är dock att de kollektivavtalade lägstralönerna är högre, vilket gör dem ännu viktigare för en sammanhållen lönestruktur och ökad jämlikhet (Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige).
- 230 Jämställdhetsbarometern 2016?
- 231 Visser, J. och Checchi, D. (2011) "Inequality and the labour market: Unions", i The Oxford Handbook of Economic Inequality, Edited by Brian Nolan, Wiemer Salverda, and Timothy M. Smeeding, Oxford University Press; Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet" Landsorganisationen i Sverige.
- 232 Jmf. Rothstein, B., Samanni, M och Teorell, J (2012) "Explaining the welfare state: power resources vs. The Quality of Government, European Political Science Review, s. 1–28.
- 233 Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 234 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 235 Denna definition av begreppet görs i LOs kongressrapport LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik", Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 236 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 237 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 238 Försäkringskassan (2018) "Sjukfrånvaro på svensk arbetsmarknad", Socialförsäkringsrapport 2018:2.
- 239 LO (2012) "Finnes: Allt för få jobb", Arbetsmarknaden efter krisen, delrapport 2.
- 240 Huuopponen, M. (kommande) "Ojämlig hälsa", Landsorganisationen i Sverige.
- 241 Sirén, S (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 242 Sirén, S (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 243 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 244 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 245 Hållö, T och Grape, L (2017) "LOs förslag om utbildningsjobb för stärkt etablering", Landsorganisationen i Sverige.
- 246 Piketty, T. (2014) "Kapitalet i det tjugoförsta århundradet", Karneval förlag.
- 247 Russel Hochschild, A. (2016) "Strangers in their own land".
- 248 Sirén, S (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 249 Korpi, W. och Palme, J. (1999) "Robin Hood, Matteus eller strikt likhet?", SOCIOLOGISK FORSKNING 1/99.
- 250 Sirén, S. (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 251 Sirén, S. (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 252 Sirén, S. (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 253 Sirén, S. (2019) "Välfärdspolitik och jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 254 Barth, E. och Moene, K. (2009) "The Equality Multiplier" NBER Working Paper No. 15076.
- 255 Dikten "Den som bråkar får gå". Ur diktsamlingen Kallskänken (2010). Med tillstånd av författaren.
- 256 Forskningen gör skillnad på länders arbetsmarknadsregimer utifrån i vilken grad de typiskt sett (institutionellt) anses underlätta respektive försvåra facklig organisering. Sverige och Danmark tillhör den nordiska koordinerade arbetsmarknadsregimen, som är förknippade med de

- institutionellt mest gynnsamma förhållandena för facklig organisering. Även Norge räknas till den nordiska, med den skillnaden att det inte finns något Gent-system. Belgien, Nederländerna och Tyskland är länder som tillhör den sociala partnerskapsregimen, som inte på samma sätt har gynnat hög facklig organisationsgrad. Detta med Belgien som visst undantag, som delvis har Gent-system. Minst institutionellt gynnsam för facklig organisering anses den liberala arbetsmarknadsregimen vara. Den representeras av länder som USA, Storbritannien och Irland. Se vidare i Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 257 Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 258 Jaumotte, F. & Osorio Buitron, C. (2015) "Inequality and Labor Market Institutions". July, 2015. SDN/15/14.
- 259 Kjellberg, A. (2019) "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility, Vol. 2019, Nr 1. Lund: Department of Sociology, Lund University.
- 260 Kjellberg, A. (2019) "Den svenska modellen i fara? Fack, arbetsgivare och kollektivavtal på en föränderlig arbetsmarknad", Arena Idé, Stockholm, 2019.
- 261 Larsson, M. (2019) "Facklig anslutning år 2019. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2019", Landsorganisationen i Sverige. Kommande.
- 262 Kjellberg, A. (2019) "Den svenska modellen i fara? Fack, arbetsgivare och kollektivavtal på en föränderlig arbetsmarknad", Arena Idé, Stockholm, 2019; Larsson, M. (2018) "Facklig anslutning år 2018. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2018", Landsorganisationen i Sverige; Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 263 Larsson, M. (2018) "Facklig anslutning år 2018. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2018", Landsorganisationen i Sverige.
- 264 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 265 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 266 Se gärna vidare i Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 267 Den frivilliga inkomstrelaterade arbetslöshetsförsäkringen kombineras i Sverige med en allmän grundförsäkring som alla som uppfyller kvalificeringsvillkoren omfattas av.
- 268 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige; Kjellberg, A. (2019) "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility, Vol. 2019, Nr 1. Lund: Department of Sociology, Lund University.
- 269 Andelen arbetslösa som är med i facket är cirka 36 procent på arbetsidan och 50 procent på tjänstemannasidan (Larsson, M. (2018) "Facklig anslutning år 2018. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2018", Landsorganisationen i Sverige).
- 270 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 271 Gent-systemet och fackliga inkomstförsäkringar kan också delvis ses som individuella fördelar med fackligt medlemskap.
- 272 En del i höjningen var att skattereduktionen på medlemsavgifter till både fack och a-kassa slopades 1 januari 2007. Avgiften för det fackliga medlemskapet reducerades dessförinnan med 25 procent och a-kassemedlemskapet med 40 procent. Över en natt höjdes medlemsavgiften till LO-förbundens a-kassor med i genomsnitt 600 procent – från runt 60 kronor per månad, inklusive skattereduktionen, till 355 kronor per månad.

- 273 Jmf. Lindellee, J. (2018) "Beyond Retrenchment. Multi-Pillarization of Unemployment Benefit Provision in Sweden", Lund Dissertations in Social Work.
- 274 Det är rimligt att se det som att de fackliga inkomstförsäkringarna bidrar till att göra det lättare att organisera en kategori anställda som forskningen lyfter fram som mer svårorganiserad – den mer kvalificerade och längre utbildade arbetskraften (jmf. Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige).
- 275 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 276 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 277 Larsson, M. (2018) "Facklig anslutning år 2018. Facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990–2018", Landsorganisationen i Sverige.
- 278 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 279 Kjellberg, A. (1998) "Facklig anslutning och makt – ett internationellt perspektiv", *Arbetshistoria: meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (85–86), 19–22.
- 280 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 281 Lorentzi, U. och Vedin, U. "Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap", Landsorganisationen i Sverige.
- 282 Kjellberg, A. (2019) "Den svenska modellen i fara? Fack, arbetsgivare och kollektivavtal på en föränderlig arbetsmarknad", Arena Idé, Stockholm, 2019.
- 283 Se till exempel Jonsson, C-M och Jacobsson, G. (2018) "F-skattesystemets skuggor – om en maktförskjutning på arbetsmarknaden, Landsorganisationen i Sverige och Futurion (2017) "Egenanställningar – den svenska partsmodellens ingenmansland", Futurion, 2017:1.
- 284 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 285 Industriförbundsprincipen innebär att kollektivavtalet omfattar alla medlemmar som befinner sig på samma arbetsplats. Det stärker förutsättningarna för en sammanhållen lokal facklig organisation och innebär att arbetsgivaren för samma tidsperiod garanteras en arbetsfred för alla arbetare på arbetsplatsen; något som arbetsgivaren (sannolikt) är beredd att betala mer för. Se vidare i LO (2012) "LOs organisationsplan 2012. Beslutsunderlag till LOs 27:e ordinarie kongress 2012", Landsorganisationen i Sverige.
- 286 Kjellberg, A. (1998) "Facklig anslutning och makt – ett internationellt perspektiv", *Arbetshistoria: meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (85–86), 19–22.
- 287 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 288 Den svenska fackföreningsrörelsen har heller inte varit politiskt och religiöst splittrad. Det har varit vanligt i kontinental- och sydeuropeiska länder med resultatet att den fackliga organisationen har försvårats (Kjellberg, A, (1998) "Facklig anslutning och makt – ett internationellt perspektiv", *Arbetshistoria: meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, (85–86), 19–22).
- 289 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 290 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 291 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen", Landsorganisationen i Sverige.
- 292 Kjellberg, A. (2019) "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", *Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobi-*

- lity, Vol. 2019, Nr 1. Lund: Department of Sociology, Lund University; Wingborg, M. (2017) "Facket och den nordiska modellens framtid – organisering och rekrytering". Tankesmedjan Tiden.
- 293 Palm, J. (2018) "De oorganiserade. Gig-ekonomin och den fackliga anslutningen," Landsorganisationen i Sverige.
- 294 Roth, P. (2018) "Jämlikhet och tillväxt" Landsorganisationen i Sverige.
- 295 Roth, P. (2018) "Jämlikhet och tillväxt" Landsorganisationen i Sverige.
- 296 Ostry, J. D., Loungani, P. och Berg, A. (2019) "Confronting Inequality. How Societies Can Choose Inclusive Growth" Columbia University Press.
- 297 Frey, C. och Osborne, M. (2013) "The future of employment: how susceptible are jobs to computerization?"
- 298 Exempelvis Avent, R. (2016) "The wealth of humans".
- 299 Se exempelvis Stiglitz, J. och Korinek, A. (2017) "Artificial Intelligence and Its Implications for Income Distribution and Unemployment", NBER Working Paper No. 24174.
- 300 Heyman, F, Norbäck, P. och Persson, L. (2016) "Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om strukturomvandlingen i svenskt näringsliv" Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2016:4.
- 301 Heyman, F, Norbäck, P. och Persson, L. (2016) "Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om strukturomvandlingen i svenskt näringsliv" Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2016:4.
- 302 Korinek, A. och Ng, D. (2017) "The Macroeconomics of Superstars".
- 303 Autor, D., Dorn, D., Katz, L., Patterson, C. och Van Reenen, J. (2017) "The Fall of the Labor Share and the Rise of Superstar Firms".
- 304 Weche, J. och Wambac, A. (2018) "The Fall and Rise of Market Power in Europe".
- 305 Heyman, F, Norbäck, P. och Persson, L. (2016) "Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om strukturomvandlingen i svenskt näringsliv" Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2016:4.
- 306 Arrieta Ibarra, I., Goff, L., Jiménez Hernández, D., Lanier, J. och Weyl, E. (2017) "Should We Treat Data as Labor? Moving Beyond 'Free'".
- 307 Korinek, A. (2019) "Labor in the age of automation and artificial intelligence".
- 308 Heyman, F, Norbäck, P. och Persson, L. (2016) "Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om strukturomvandlingen i svenskt näringsliv" Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2016:4.
- 309 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 310 Chancel, L. och Piketty, T. (2015) "Carbon and inequality: from Kyoto to Paris".
- 311 Swim, J. m.fl., "Psychology and Global Climate Change: Addressing a Multi-faceted Phenomenon and Set of Challenges. A Report by the American Psychological Association's Task Force on the Interface Between Psychology and Global Climate Change".
- 312 Swim, J. m.fl., "Psychology and Global Climate Change: Addressing a Multi-faceted Phenomenon and Set of Challenges. A Report by the American Psychological Association's Task Force on the Interface Between Psychology and Global Climate Change".
- 313 Bardhan, P. och Dayton-Johnson, J. (2002) "Unequal irrigators. Heterogeneity and common management in large-scale multivariate research" i The Drama of the Commons. National Research Council.
- 314 Varughese, G. och Ostrom, E. (2001) "The Contested Role of Heterogeneity in Collective Action: Some Evidence from Community Forestry in Nepal".
- 315 Hamann, M., Berry, K., Chaigneu, T., Curry, T. et. al. (2018) "Inequality and the Biosphere" Annual Review of Environment and Resources Vol. 43.
- 316 Palm, J. och Rydgren, J. (2018) "Ojämlighet och radikala högerpartier" Landsorganisationen i Sverige.

- 317 Vestin, E. (2018) "Sverigedemokraterna i den svenska geografin" Landsorganisationen i Sverige.
- 318 Vestin, E. (2018) "Sverigedemokraterna i den svenska geografin" Landsorganisationen i Sverige.
- 319 Vestin, E. (2018) "Sverigedemokraterna i den svenska geografin" Landsorganisationen i Sverige.
- 320 Gidron, N. och Hall, P. (2017) "The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right".
- 321 Flecker, J. (2007) "Changing Working Life and the Appeal of the Extreme Right".
- 322 Szulkin, J. (2019) "Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?" Landsorganisationen i Sverige.
- 323 Det teoretiska begreppet är "relativ deprivation".
- 324 Dal Bó, E., Finan, F., Folke, O., Persson, T. och Rickne, J. (2018) "Economic Losers and Political Winners: Sweden's Radical Right".
- 325 Burgoon, B., van Noort, S., Rooduijn, M. och Underhill, G. (2018) "Radical Right Populism and the Role of Positional Deprivation and Inequality".
- 326 Palm, J. och Rydgren, J. (2018) "Ojämlikhet och radikala högerpartier" Landsorganisationen i Sverige.
- 327 Håfström Dehdari, S. (2018) "Economic Distress and Support for Radical Right Parties – Evidence from Sweden".
- 328 Persson, Elsa "Forskning: Varsel om uppsägning ökar röster på SD" Artikel publicerad i Dagens arena 2017-10-03.
- 329 Palm, J. och Rydgren, J. (2018) "Ojämlikhet och radikala högerpartier" Landsorganisationen i Sverige.
- 330 King, G., Rosen, O., Tanner, M. och Wagner, A. (2008) "Ordinary economic voting behaviour in the extraordinary election of Adolf Hitler" The Journal of Economic History vol 68 no 4.
- 331 LO-ekonomerna (2018) "Ekonomiska utsikter. Dra inte i bromsen!" Ekonomiska utsikter hösten 2018.
- 332 Inför införandet av nuvarande mål gjordes en utredning (Överskottsmålskommittén) som visade att de kriterier som satts upp för finanspolitisk hållbarhet med största sannolikhet skulle vara uppfyllda oavsett om saldomålet skulle ha satts till -0,5, 0 eller 0,33 procent av BNP.
- 333 LO (2017), Remiss: "Betänkande av Överskottsmålskommittén om ett nytt överskottsmål och skuldankare".
- 334 Automatiska stabilisatorer gör att ekonomin dämpas av sig själv i en högkonjunktur och stimuleras automatiskt i en lågkonjunktur. Ett exempel är arbetslöshetsförsäkringar som håller uppe efterfrågan i lågkonjunktur när många löntagare blivit arbetslösa.
- 335 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 336 LO (2015) "Vägen till full sysselsättning och solidarisk lönepolitik" Kongressrapport, Landsorganisationen i Sverige.
- 337 LO-ekonomerna (2018) "Ekonomiska utsikter. Dra inte i bromsen!" Ekonomiska utsikter hösten 2018.
- 338 Under slutet av 2016 beslutade Regeringen på uppdrag av Riksdagens finansutskott att tillsätta en parlamentarisk kommitté för att bland annat utreda och förtydliga penningpolitikens mål och medel samt Riksbankens ansvar för finansiell stabilitet. Kommittén ska avrapportera sitt uppdrag i november 2019. Detta är ett tillfälle för att göra just ett sådant förtydligande.
- 339 LO-ekonomerna (2018) "Ekonomiska utsikter. Dra inte i bromsen!" Ekonomiska utsikter hösten 2018.
- 340 Bengtsson, E. (2014) "Samhällsekonomi i koma", Landsorganisationen i Sverige.
- 341 Molinder, J. (2018) "Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet", Landsorganisationen i Sverige.
- 342 Regeringens proposition 2018/19:1, Bilaga 3.
- 343 Vedin, U. (2015) "Bättre och bättre dag för dag?"

- 344 Lorentzi, U. och Vedin, U. "Sveriges jämställdhetsbarometer 2019 – Tid, makt och pengar i ett förändrat politiskt landskap", Landsorganisationen i Sverige.
- 345 Arbetsrelaterad ohälsa drabbar även män högre upp i åren, dock inte i samma grad som kvinnor. Källa: Vedin, U. (2015) "Bättre och bättre dag för dag?".
- 346 Migrationsverkets statistik.
- 347 SCB/AKU.
- 348 2005 var andelen utlandsfödda bland de arbetslösa 24 procent, 2018 var den 53 procent enligt SCB/AKU.
- 349 Riksrevisionen (2016) "Ett välfungerande system för arbetskraftsinvandring?" RiR 2016:32.
- 350 Kjellberg, A. (2018) "Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund", Studies in Social Policy, Industrial Relations, Working Life and Mobility, Vol. 2018, Nr 1. Lund: Department of Sociology, Lund University.
- 351 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 352 Wingborg, M. (2017) "Facket och den nordiska modellens framtid – organisering och rekrytering". Tankesmedjan Tiden.
- 353 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 354 Novus 2019-01-21, "Facklig trendmätning november 2018"; Ungdomsbarometern (2019) "LO – unga och facket".
- 355 Vedin, U. och Larsson, L. (2019) "Dagens och morgondagens arbetsmarknad", Landsorganisationen i Sverige.
- 356 Se till exempel Regeringen, Fördelningspolitisk redogörelse, PROP. 2017/18:100, bilaga 2.
- 357 Regeringen, Fördelningspolitisk redogörelse Prop 2017/18:100, bilaga 2.
- 358 Se exempelvis Hållö, T. (2015) "Sverige behöver en produktiv skattereform – tre exempel på skatteväxlingar", Landsorganisationen i Sverige.
- 359 För en översikt se exempelvis Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 360 63 procent av de finansiella kapitalvinsterna och 61 procent av utdelningarna i fåmansbolag tillfaller den procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna. Regeringen, Fördelningspolitisk redogörelse, PROP. 2017/18:100, bilaga 2.
- 361 Se till exempel SOU 2016:75, "Översyn över skattereglerna för delägare i fåmansbolag".
- 362 Den 1 januari 2018 höjdes beräkningen av schablonintäkten från statslåneräntan plus 0,75 procent till statslåneräntan plus en procent. Förändringen beräknas av regeringen innebära att den effektiva skattesatsen för sparande på ISK höjdes med cirka en procentenhet, (se budgetpropositionen för 2018 s. 334). Beräkningar från Ekonomistyrningsverket baserade på den genomsnittliga statslåneräntan för perioden 2006–2016 (plus 0,75 procentenheter) ger i ett exempel en ännu förmånligare effektiv skattesats på 11 procent. Ekonomistyrningsverket (2016) "Statens budget och de offentliga finanserna", Rapport 2016:55.
- 363 Att växla mellan metoderna kan till exempel vara lönsamt om det är fråga om en långsiktig investering i en aktie. "Om man efter en längre tids börsuppgång tror på en börsnedgång kan man sälja de aktier som finns på investeringssparkontot och köpa motsvarande antal i det konventionella systemet. När aktierna fallit i värde säljer man dessa och får en skattereduktion på 21 procent på förlusten samtidigt som man köper samma antal aktier till investeringssparkontot." Ekonomistyrningsverket (2016) "Statens budget och de offentliga finanserna", Rapport 2016:55.
- 364 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 365 Även om ett bostadsköp ofta syftar till att ge den som köper bostaden ett boende innebär inte detta att det inte samtidigt är fråga om en kapitalplacering och bör beskattas därefter. Men

- även om man skulle betrakta en bostad snarare som konsumtion än investering så är det av rättviseskäl rimligt att beskatta bostaden eftersom annan konsumtion beskattas med moms. Den som äger en bostad har en avkastning på denna i form av nyttan av att bo i bostaden. Hade personen istället hyrt en bostad och haft samma summa på banken hade såväl hyresvärdens hyresintäkter som ränteinkomsterna från bankkontot beskattats.
- 366 OECD revenue statistics.
- 367 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 368 Efter skattereformen i början av 1990-talet beskattades småhus med 1,5 procent av hela taxeringsvärdet. Dagens skattesats, det vill säga den kommunala fastighetsavgift som ersatte den tidigare fastighetsskatten, är 0,75 procent av taxeringsvärdet upp till ett tak som 2018 motsvarade 7 812 kronor.
- 369 Som andel av fastighetsvärdet minskar fastighetsavgiftens storlek, ju dyrare fastigheten är. För ett småhus som är värt en miljon kronor innebär nuvarande skattesystem att bostaden beskattas med 36 procent av värdeökningen om bostaden ägs under fem år. Ett småhus värt tio miljoner kronor har istället en total skattebelastning på 24 procent av fastighetens värdeökning. Beräkningarna baseras på en värdeökning på fem procent årligen och ett femårigt innehav. Den kommunala fastighetsavgiften utgår från 2015 års takbelopp. Beräkningarna inkluderar kommunal fastighetsavgift och kapitalvinstskatt men ej stämpelskatt eller panträttsavgifter. Beräkningar från Ekonomistyrningsverket (2016) "Statens budget och de offentliga finanserna" Rapport 2016:55.
- 370 I dag är det maximala skatteuttaget för bostadsrätter 0,3 procent av ett lågt satt taxeringsvärde. Se Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag.
- 371 En bostadsrätt värd en miljon kronor som ägs under fem års tid beskattas exempelvis med 22 procent av värdeökningen – det vill säga med väsentligt mindre än ett småhus värt lika mycket.
- 372 Den disponibla inkomsten skulle minska med 0,5 procent för medianinkomsttagaren, men nästan med det dubbla bland de tio procent av befolkningen som har högst inkomster. Avser disponibel inkomst per konsumtionsenhet. Beräkningar gjorda i SCB Fasit v2016:2.1, "Fördelningsanalytiskt statistiksystem för inkomster och transfereringar (FASIT)" <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och-inkomstfordelning/fordelningsanalytiskt-statistiksystem-for-inkomster-och-transfereringar-fasit/>.
- 373 Hållö, T. (2015) "Sverige behöver en produktiv skattereform – tre exempel på skatteväxlingar", Landsorganisationen i Sverige.
- 374 Englund, P. (2016) "En mer neutral kapitalbeskattning. Fördelningseffekter av begränsade ränteavdrag", Rapport till Finanspolitiska rådet 2016/3.
- 375 Waldenström, D; Bastani, S. och Hansson, Å. (2017) "Kapitalbeskattningens förutsättningar", Konjunkturrådets rapport 2018. SNS Förlag; samt Elinder, M; Erixson, O. och Waldenström; D. (2016) "Inheritance and Wealth Inequality: Evidence from Population Registers", Institutet för näringslivsforskning, Working Paper no 1121.
- 376 När effekten på förmögenhetsutfallet vid en speciell tidpunkt studeras finns det dock en del studier som indikerar att även om rika arvingar ärver större belopp så är arvets storlek, relativt existerande tillgångar, större bland arvingar som är mindre förmögna, enligt Elinder, M; Erixson, O. och Waldenström; D. (2016) "Inheritance and Wealth Inequality: Evidence from Population Registers", Institutet för näringslivsforskning, Working Paper no 1121.
- 377 Atkinson, A. (2015) "Inequality What Can Be Done?" London: Harvard University Press.
- 378 Ett par exempel är Spanien och Frankrike. I samband med krisen i landet återinfördes en förmögenhetsskatt i Spanien. I Frankrike finns en förmögenhetsskatt kvar men omfattar sedan i år endast förmögenheter investerade i fastigheter.
- 379 Det finns förvisso kollektivavtalat omställningsstöd, men villkoren för att få just kompletteran-

- de ersättning utöver det inkomsttak som gäller i arbetslöshetsförsäkringen är strikta och privatanställda arbetare har dessutom betydligt sämre villkor än privatanställda tjänstemän samt offentligt och statligt anställda.
- 380 Den 1 januari 2019 ersattes karensdagen i sjukförsäkringen med ett karensavdrag. Avdraget görs i samband med sjukfrånvaro och det motsvarar 20 procent av sjuklönen (eller sjukpensionen) under en genomsnittlig arbetsvecka.
- 381 Beräkningarna visar hur stora pensionsinkomsterna blir för en arbetare som yrkesarbetat hela sitt vuxna liv utan avbrott för sjukdom eller arbetslöshet. Pensionsinkomsterna är den sammanlagda pensionen det vill säga såväl statlig pension som tjänstepension. Att pensionerna inte blir högre beror på ekonomins och demografins utveckling. Dagens pensioner påverkas fortfarande i begränsad omfattning av de gamla förmånsbestämda pensionsreglerna. Skulle pensionerna helt betalas ut enligt de gamla förmånsbestämda reglerna skulle kommunalaren få 68 procent av slutlönen i pension och industriarbetaren 65 procent. Morin, M. och Andersson, R. (2016) "Vad krävs för en hållbar pension?" Landsorganisationen i Sverige.
- 382 Statlig pension och tjänstepension.
- 383 Under förutsättning att pension tjänats in under en period av 47 år. Den sammanlagda effekten av en högre pensionsbehållning och lägre delningstal kan uppskattas till ungefär nio procent mer i pension för varje år som man kan skjuta upp pensionsuttaget. Morin, M. och Andersson, R. (2016) "Vad krävs för en hållbar pension?" Landsorganisationen i Sverige.
- 384 Morin, M. och Andersson, R. (2016) "Vad krävs för en hållbar pension?" Landsorganisationen i Sverige.
- 385 SOU 2009:89. "Gränslandet mellan sjukdom och arbete. Arbetsförmåga/Medicinska förutsättningar/Försörjningsförmåga".
- 386 Efter 47 års heltidsarbete.
- 387 Morin, M. och Andersson, R. (2016) "Vad krävs för en hållbar pension?" Landsorganisationen i Sverige.
- 388 I ett första steg kan lämpligen en justering göras så att avsättningen verkligen blir de avsedda 18,5 procenten, istället för de 17,21 som avdraget för egenavgiften resulterar i.
- 389 Andersson, R; Vedin, U. och Rautio, K. (2016) "Grädd på moset?" Landsorganisationen i Sverige.
- 390 LO (2018) "Program för omfördelning" Landsorganisationen i Sverige. Författarnas beräkningar baserade på statistik från Socialstyrelsen och SCB. Arbetslösa utgörs av dem som enligt Socialstyrelsens statistik står till arbetsmarknadens förfogande och har angett att de saknar ersättning eller har otillräcklig ersättning. Sjuka utgörs av sjukskrivna med läkarintyg som inte har ersättning alternativt har otillräcklig ersättning respektive av individer som har otillräcklig sjuk- eller aktivitetsersättning.
- 391 Vad som är skäligt kan och har diskuterats, och det finns olika sätt att närma sig denna fråga (jmf. Bergmark, Å. (2016) "Ekonomiskt bistånd: försörjningsvillkor och marginalisering – ett hinder för jämlik hälsa?", Underlagsrapport nr 1 till Kommissionen för jämlik hälsa). Vi har relaterat riksnormen både till utvecklingen av den disponibla medianinkomsten och Konsumentverkets beräkningar av skäliga levnadskostnader. Se vidare i LO (2018) "Program för omfördelning".
- 392 Socialstyrelsen (2009) "Normer för ekonomiskt bistånd (socialbidrag) 1985–2005" och Socialstyrelsen (2017) "Riksnormen för ekonomiskt bistånd 2006–2018".
- 393 Regeringen, Fördelningspolitisk redogörelse 2017/18, PROP. 2017/18:100, bilaga 2.
- 394 SKL (2018) "Sveriges viktigaste jobb finns i välfärden. Rekryteringsrapport 2018".
- 395 Arbetsförmedlingen (2018) "Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2018".
- 396 Se exempelvis SKL (2018) "Sveriges viktigaste jobb finns i välfärden. Rekryteringsrapport 2018" och SCB (2017) "Trender och Prognoser 2017".
- 397 Murray, R. (2019) "Är tillväxten till gagn eller ett problem för välfärden?" i Ekonomisk debatt 47-1.

- 398 Kommunal (2017) "Tid för lärande och omsorg. Så vill Kommunal minska stressen i förskolan".
- 399 På hela arbetsmarknaden har ungefär en av tio män och två av tio kvinnor blivit utsatta för våld eller hot om våld i arbetet de senaste 12 månaderna. Källa: Arbetsmiljöverket.
- 400 Arbetsmiljöverket (2016) "Arbetsmiljön 2015" Rapport 2016:2.
- 401 Kommunal (2017) "Tid för lärande och omsorg. Så vill Kommunal minska stressen i förskolan".
- 402 Försäkringskassan (2018) Socialförsäkringsrapport 2018:2, "Sjukfrånvaron på svensk arbetsmarknad".
- 403 SCB/Arbetsmiljöundersökningen.
- 404 Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2018), "Konjunkturläget" december 2018.
- 405 Inkomstelasticiteten för välfärdstjänster är hög, det vill säga med stigande inkomster efterfrågas normalt mer välfärd. Se Murray, R. (2019) "Är tillväxten till gagn eller ett problem för välfärden?" i Ekonomisk debatt 47-1.
- 406 Den offentliga konsumtionen ökade med 51 procent mellan 1980 och 2017 och den privata med 90 procent, enligt Murray, R. (2019) "Är tillväxten till gagn eller ett problem för välfärden?" i Ekonomisk debatt 47-1.
- 407 SOU 2015:101, "Demografins regionala utmaningar".
- 408 Medianlönen för en heltidsarbetande undersköterska inom denna typ av verksamhet var 27 300 kronor år 2016 (källa: Medlingsinstitutet). Samma år var kommunalskattesatsen 29,98 i Stockholm (åttonde lägsta i riket) och 34,84 i Pajala (näst högsta i landet).
- 409 I dag är det framför allt delmodellerna för individ- och familjeomsorg samt hälso- och sjukvård som innehåller någon form av socioekonomiska hänsynstaganden. För mer info om de olika delmodellerna och hur de är konstruerade, se Statskontoret (2014) "Det kommunala utjämningsystemet – en beskrivning av systemet från 2014" Rapport 2014:2. Riksdagen har fattat beslut om ett riktat statsbidrag till skolan med socioekonomisk viktning. Hänsyn till detta bör tas för att undvika dubbelkompensation. Kostnadsutjämningsutredningen, SOU 2018:74, har lagt ett liknande förslag.
- 410 Bäckström, P. (2015) "Hur påverkar förändrad elevsammansättning skolors resultat?" Utbildning & Demokrati 2015, vol 24, nr 2, 55–72.
- 411 Siflinger, B. och van den Berg, G. (2016), "The effects of a universal child care reform on child health – evidence from Sweden" och Folkhälsomyndigheten (2017), "Förskolans påverkan på barns hälsa – en genomgång av den vetenskapliga litteraturen" samt Heckman, J. (2013) "Giving kids a fair chance (A strategy that works)" Cambridge: MIT.
- 412 SOU 2016:69 "En inkluderande kulturskola på egen grund".
- 413 SCB (2009) "Barns fritid. Levnadsförhållanden rapport 116".
- 414 Enligt specialbeställd statistik från SCB.
- 415 En tredjedel av föräldrar till barn 6–12 år och som önskar plats i fritids, men inte har det, uppger att skälet är att det är för dyrt. Källa: Skolverket (2013), "Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012. Rapport 392.
- 416 En sexåring som går på fritids tillbringar i genomsnitt 17 timmar i veckan där, att jämföra med att förskoleklassen normalt är 15 timmar i veckan. Källa: Skolverket (2013), "Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012. Rapport 392.
- 417 En plats i fritidshem kostade 2015 35 500 kronor per inskrivet barn, att jämföra med 49 800 kronor för en elev i förskoleklass eller 100 900 kronor för en elev i grundskolan. Källa: Skolverket.
- 418 1997 gick det 12 barn per årsarbetare i fritids, 2016 var siffran 21,7. Källa: Skolverket.
- 419 I dag går det i snitt 38,8 elever per grupp. I slutet av 1990-talet hade en genomsnittlig grupp 29 elever. Källa: Skolverket.
- 420 SOU 2016:59 "På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik".
- 421 SOU 2016:59 "På goda grunder – en åtgärdsgaranti för läsning, skrivning och matematik".
- 422 SOU 2017:35 "Samling för skolan".

- 423 SOU 2017:35 "Samling för skolan".
- 424 OECD (2013) "Do students perform better in schools with orderly classrooms?"
- 425 Karbownik, K. och Martinson, S. (2014) "Svenska högstadie- och gymnasielärares rörlighet på arbetsmarknanden" Rapport 2014:11, Uppsala: IFAU och Larsson, Å. (2017) "Högre lön lockar inte lärare till utsatta skolor". Artikel publicerad på skolvarlden.se, 2017-02-01.
- 426 Enligt en rapport från Skanska beräknas antalet barn i grundskolan öka med 20 procent fram till 2025, vilket betyder 250 000 fler elever. Det indikerar ett behov om mellan 800 och 1 200 nya grundskolor i Sverige.
- 427 Boverket (2018), Behov av nya bostäder 2018–2025. Rapport 2018:24.
- 428 Bengtsson, R. (2018) "Har vi råd att bo här?" Landsorganisationen i Sverige.
- 429 Källa: Hyresgästföreningen "Kommunerna som ombildat mer än de byggt".
- 430 Bengtsson, R. (2018) "Har vi råd att bo här?" Landsorganisationen i Sverige.
- 431 SBAB (2018) "Kvinnor har inte råd att separera" <https://www.sbab.se/download/18.ec6a479164212b0410de1530088858269/180627+RIKS+Kvinnor+har+inte+råd+att+separera.pdf>.
- 432 Bengtsson, R. (2018) "Har vi råd att bo här?" Landsorganisationen i Sverige.
- 433 Konkurrensverket (2018), Bättre konkurrens i bostadsbyggandet. Rapport 2018:7.
- 434 Bland unga mellan 15–24 vill exempelvis hela 74 procent bo i antingen villa, radhus eller bostadsrätt. Ungdomsbarometern (2019) "Hur vill unga bo och varför?" http://www.ungdomsbarometern.se/wp-content/uploads/2019/03/Boinstitutet_hur-vill-man-bo-och-varfor.pdf.
- 435 Ostry, J. D., Loungani, P. och Berg, A. (2019) "Confronting Inequality. How Societies Can Choose Inclusive Growth", Columbia University Press.
- 436 Avser följande större undantag: jobbskatteavdragen, fastighetsskatten (löpande och reavinestbeskattning), lättnader i 3:12-reglerna, livsmedelsmomsen, restaurangmomsen och RUT och ROT-avdragen. LO-ekonomerna (2019). "Ekonomiska utsikter. Låt behoven styra!" Ekonomiska utsikter våren 2019. Landsorganisationen i Sverige.
- 437 LO-ekonomerna (2019). "Ekonomiska utsikter. Låt behoven styra!" Ekonomiska utsikter våren 2019. Landsorganisationen i Sverige.
- 438 Ostry, J. D., Loungani, P. och Berg, A. (2019) "Confronting Inequality. How Societies Can Choose Inclusive Growth" Columbia University Press. Egen översättning.
- 439 LO-ekonomerna (2019). "Ekonomiska utsikter. Låt behoven styra!" Ekonomiska utsikter våren 2019. Landsorganisationen i Sverige.

Rapporter i serien

1. Vad betyder arbetsinkomsterna för ojämlikheten?
ISBN 978-91-566-3326-3
2. Jämlikhet och tillväxt
ISBN 978-91-566-3327-0
3. Program för en jämlik skola
ISBN 978-91-566-3328-7
4. Högerpopulismen och jämlikheten
ISBN 978-91-566-3329-4
5. Ojämlikhetens geografi
ISBN 978-91-566-3330-0
6. Facklig organisering och ekonomisk jämlikhet
ISBN 978-91-566-3331-7
7. Sverigedemokraterna i den svenska geografien
ISBN 978-91-566-3332-4
8. Har vi råd att bo här?
ISBN 978-91-566-3333-1
9. Ojämlikhet och radikala högerpartier
ISBN 978-91-566-3334-8
10. Ojämlik hälsa
ISBN 978-91-566-3335-5
11. De oorganiserade
ISBN 978-91-566-3336-2
12. Kamrateffekternas betydelse
ISBN 978-91-566-3337-9
13. Hur påverkar ojämlikhet synen på omfördelning?
ISBN 978-91-566-3338-6
14. Brobyggare eller vattendelare?
ISBN 978-91-566-3339-3
15. Program för omfördelning
ISBN 978-91-566-3340-9
16. Och aldrig mötas de två
ISBN 978-91-566-3341-6
17. Grannskapseffekter
ISBN 978-91-566-3342-3

18. Valfärdspolitik och jämlikhet

ISBN 978-91-566-3343-0

19. Den svenska oron

ISBN 978-91-566-3344-7

I Sverige har inkomstskillnaderna vuxit snabbast bland de rika länderna i världen. Det är bakgrunden till att LO-kongressen 2016 beslutade att tillsätta Jämlikhetsutredningen, som härmed lämnar sin slutrapport.

För att öka jämlikheten krävs en rättvisare spelplan. Sverige behöver en stark fackföreningsrörelse, ambitiös ekonomisk omfördelning och en kraftfull och utjämnande välfärd. Samhälls-ekonomi kan ses som en ständig förhandling. Att ojämlikheten växer beror på att vi låter vissa komma allt sämre rustade till förhandlingsbordet, samtidigt som andra sitter med trumf på hand.

I denna bok beskrivs vad som hänt med inkomstjämligheten, vilka konsekvenser det får för människor och vad det beror på att klyftorna växer. Slutligen lämnas en rad konkreta förslag på vad som kan vända utvecklingen.

September 2019

ISBN 978-91-566-3345-4

www.lo.se

